

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

BÖNDÖR PÁL, TOLNAI OTTÓ, TOMPA GÁBOR,
BOGDÁN JÓZSEF ÉS VASKO POPA VERSEI
GION NÁNDOR, BORDÁS GYŐZŐ
ÉS BRASNYÓ ISTVÁN PRÓZÁJA
KEREKES LÁSZLÓ VERSES ESSZÉJE
SZENTKUTHY MIKLÓS HÁTRAHAGYOTT ÍRÁSA
FEKETE J. JÓZSEF SZENTKUTHY MIKLÓS
KIADATLAN MŰVEIRŐL
HERCEG JÁNOS, VAJDA GÁBOR ÉS SEBŐK ZOLTÁN
ESSZÉJE

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1990

Július–augusztus

313

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LIV. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly,
Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos,
Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Szabó Zoltán, Tóbiás László
és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat)
és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre

Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Böndör Pál</i> versei	753
<i>Tolnai Ottó</i> : Árvacsáth 4–22. (<i>versciklus</i>)	757
<i>Gion Nándor</i> : Börtönről álmodom mostanában (<i>regényrészlet</i>)	766
<i>Herceg János</i> : Szirmai Károly „írószobája” (<i>esszé</i>)	781
<i>Ablak</i>	
<i>Bordás Győző</i> : Tévében a mi németeinkről; Fűzfasíp (I.)	784
<i>Tompa Gábor</i> (Kolozsvár) versei	795
<i>Bogdán József</i> versei	797
<i>Vasko Popa</i> versei	799
<i>Brasnyó István</i> : Kész regény (IX., <i>befejező rész</i>)	803
<i>Kerekes László</i> : Berlin–Batschka–Gemälde (<i>verses esszé illusztrációk- kal</i>)	820
<i>Bálint József</i> önéletrajzából III. (<i>A dohánytermesztés</i>)	829

BÖNDÖR PÁL VERSEI

„A CSALÁNOS IHAROSBAN”

Újévi kártya

Új év – új élet? Az lenne... Az anyját!
és a szorongás ami összefogja
így-úgy... a lényemet? Már is a foglya
annak minek megértem a hatalmát?

A tét nem változik. Hát a kamatláb?
De *mi az* ami fordulhatna jobbra?
Nincs kedvem alkudozni már: – Hozomra
nem járna egy kevéssel több szabadság?

Hogy változott is közben a világ?
A vaáli erdőn? A tölgyek alatt?
Idő megállt? Vagy éppen megszaladt?

Vagy az orrunkkal mérjük hogy ki lát
– és mennyire – az orránál tovább?
Hanem a vége – rímnek is vacak.

BORÍTÉKOLT LÉPÉS

Még betakarom a gyerekeket:
pirosak s fehérek mint a retek.
Melléd fekszem lassan – fáradt anyag –
ügyelve hogy fel ne ébresszelek.
És várom hogy a film csak megszakad.

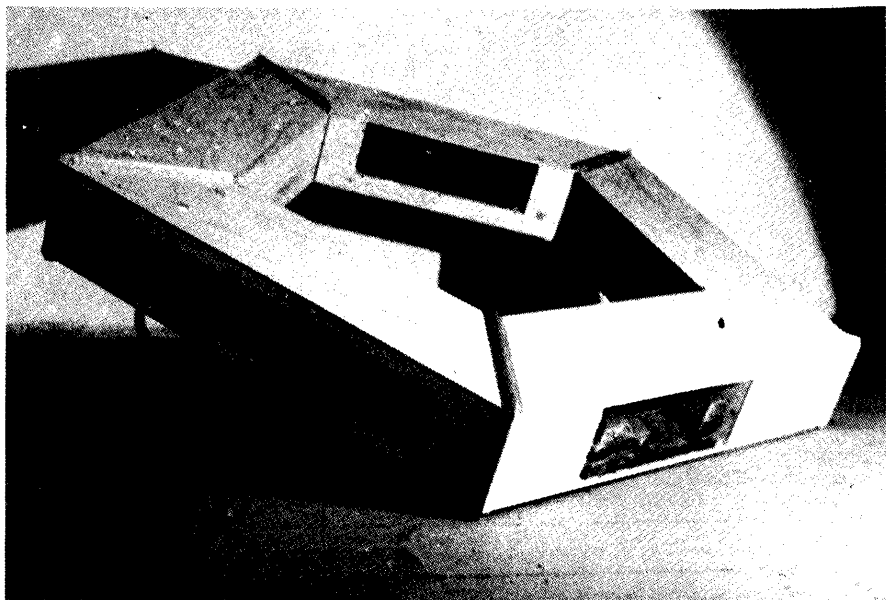
NÉMAFILM

Arról ahogyan
 miután Csokonai Vitéz Mihály
 munkáinak második kötetét
 kiengedtem elzsibbadt kezemből
 az ágyam mellé a padlóra
 átnyúlva feletted
 az éjjeli lámpát eloltani
 mivel azt te a saját
 felségterületedre ügyeskedted
 az első álmodból
 – hátsó gondolatoktól sem mentesen
 és ezért kissé hevesebben vetve át magam melléd –
 felriasztottalak
 és ahogyan te akkor
 – az ember sírjon-e vagy nevéssen? –
 ellöktél magadtól
 hogy a beállt sötétben
 a kihűlt hálószobában
 visszafelé kezdjen peregni a film
 amelyben most már ölelésre váró
 tested felett nyújtózva
 lámpát gyújtok újra
 Csokonai Vitéz Mihály prózai munkáinak
 hogyan szóljon a vers? hogyan én? hogyan te?

SÖRIVÓK A KERTBEN

Miként a palackból szabadult szellem-
 eskedés úgy szóródom egyre szét.
 A szomszéd és én – két különös jellem –
 uborka sárgarépa dinnye tök
 magjának készíjtjük elő helyét.
 Ma kedd van? A kedd azt hiszem örök
 e kertben hol a felgyújtott szemét-
 domb füstje csípi az ember szemét.

S lám a szomszéd a viccekből ki nem fogy
bár őt sem tették bölcsébbé az évek
s így nem tud válaszolni arra sem hogy
– de tényleg? –
hol élte (már?) le ezt a negyven évet.

W. W. ANGER: *Materialfluss*, 1990

ÁRVACSÁTH
(4–22)

T O L N A I O T T Ó

ÁRVACSÁTH

a pagodáig kellene átvonszolni magam
ám pontosan érzem
az ilyen dolgokat mindig pontosan
érezem a makk
a makk ütését nem bírnám elviselni
nagyobb ütést igen
a legnagyobbat is
a föld az ég a nap ha rám zuhanna
ha rám zuhanna a föld az ég a nap
mint minden pillanatban ahogy rám zuhan
a föld az ég a nap az égő
azt igen
a legnagyobbat elviselném
ám a makk
a makk ütését nem
keserű kis márványterméseiddel
melyeknek a pagoda lépcsős tetőzete
kiszámíthatatlan falsot ad
mint kifújt tojánhéjat
keserű kis márványterméseiddel
ne célozgass engem uram

ÁRVACSÁTH

volfrámpöszmet gyúlt a kálvin téren
azonnal tudtam az a világló volfrámpöszmet
csakis B (bartók béla) lehet
és valóban B (bartók béla) is lelassított
gondoltam engem szippantott meg a tömegben
már messziről érezni romlok
mint ezek a lila pecséttel vert
beköpött húsok itt a kirakatban
ám váratlanul
akárha egy kissé magasabbra sikeredett talapzatra
a volfrámszobrocska B (bartók béla)
fellépett az utcai mérlegre
s rettent szemmel máris lesni kezdte
moccan-e a mutató
vagy egyszerűen közli
halk kis kattanással közli hogy: *semmi*.
és még ott fenn noteszébe könyvelt mindent
mármint azt a néhány kilogrammot
megrettentem levonja a galambszürke öltöny
a krumpliorrú kis cipő a nyúlszőr kalap
a nyak- és zsebkendő súlyát
(a gatyá a harisnya harisnyatartó súlyát
szeméremből úgysem könyveli)
levonja s abban a pillanatban
a nagy mérleg halk kis kattanással
az égbe katapultálja
itt az orrom előtt katapultálja az égbe
a világló volfrámpöszmettel hintett
csilingelő (vacogó) canule-csontocskákat
itt az orrom előtt katapultálja
a zengő hupikék egekbe
én meg gennyes
hátamra vert lila pecsétekkel
tovább süllyedek
záp lövedéke az isten nagybertájának
tovább süllyedek
lövöm a föld szívet
a föld düledt fekete szívet lövöm
szét

ÁRVACSÁTH

egy szög
 egy szög volt fönn
 szétnyomott légynek véltem a tükörben
 jóllehet hallottam ahogy verik
 éreztem a kalapácsvas ízét
 egy szög volt fönn
 s azon lám máris nemezkalpom
 ki húzta
 ne látsszon ki verte
 homlokomba
 belülről verte aki verte
 kívülről csak elgörbítette
 gyorsan rádobta kalpom
 ideje kicseréltetnem a kecskebőr szalagot
 a verejték ne zuhanjon azonnal az arcomba
 ideje átgőzöltetnem nemezét a bolond kalappal
 istenem egy finom érintésű nemzet
 a szétnyomott légy akárha moccanna a tükörben
 még majd elrepül a kalappal
 arcomba zuhan
 bemocskolja nyakkendőm azúrját
 bemocskolja a véres sárga agysár

ÁRVACSÁTH

a kis toll percegve surran
 a kifehértett (megőszült)
 szalma örölt szemetén
 s ha a fekete lébe mártott
 edzett kis gyiloknak
 sikerül átszúrnia *hova*
 a szikról írt s sziké
 villant a kezében átszúrt *oda*
 kínosan feljajdul
 mintha a kis foltozóvarga dikicse
 önnön combjába ugrik véletlenül-e
 avagy mert olykor önnön combjába kell
 döfnie dikicsét a kis foltozóvargának is

aki hajnalonta a virágágyás violájára fingik
neked ezután csak bűdöskét ültetek
kiáltja még csipásan az asszony és vihog
szagolja buján az ultraviolát
kínosan feljajdul
de azon nyomban ugrik leragasztani sebét
rózsaszín flastrommal ragasztja le
ha nincs már flastrom a nagy gurigán
pincettával használt flastromot hasít
a beteg hátáról
eldobott gennyes flastromot csíp ki
a szemeteskosárból procelán köpöcsészből
le kell tapasztani momentán
ő (a mindentlátó) se lássa
a fekete sort
flamingószín (ultraviola) flastrommal
kell letapasztani a fekete sorokat
a lét fertelmes
a lét fertelmes fertelmének levecse
ne üssön át
ne mocsarasítsa el ismét
palics meg a tizza közét
ne buggyantsa
a pokol ne buggyantsa pannon-tengerét

ÁRVACSÁTH

a jéghideg váróteremben
magának hegedült
a cigány
olyan új zene
olyan új zene sosem is lesz
kisgyerek vigyázza úgy
lombfűrészének egyszál élet
ahogy húzta
olyan új zene
olyan új zene sosem is lesz
ahogy körülfűrészelte koponyám
hadd hűtse a vattásan hulló hó
ami már úgyis lehűthetetlen

magának hegedült
meg ne fagyjon a váróteremben
megfagyott
csak a mozdonyon konyult le
szították a tüzet az ördögök
csak a mozdonyon konyult le
a kezében a vonó
olyan új zene
olyan új zene sosem lesz

ÁRVACSÁTH

az ágy alatt aludtam ismét
és tényleg jöttek értem
rám tekerték
durván rám tekerték szárnyaim
és összekötötték őket hátul
mint mocskos bolondzubbony lebenyeit
összekötötték hátul szárnyaim
ki pocskol ezután azúrral teli
égi lavórban
az édes desiré
az édes desiré még gyáva ahhoz
jöllehet háromszor is körülérik szárnyai
igen jól tudom
majd desirével is megtörténik
meg tudom bizonyosan
ám az ő szárnyait masnira kötik
mint a szitakötőét
(a bunyevác gyerekek *vilin konjic*-nak mondták
miért is nem tanultam több szavuk)

ÁRVACSÁTH

az én esetemben
biz nem titok esésem
nem titok mit vétettem
befolyt a vér a cipőmbé

gombaszattyán simim
 akár egy vitéz piros csizmája
 ki vezérel engem e fürtelembé

ÁRVACSÁTH

kínlódva húzza lila ujjaira
 nikkkelbokszerét
 rálehel
 és erről eszébe jut ráchel
 ismét rálehel
 ám szájbúze durván visszabokszol
 szédülten liheg
 lehel kürtjével verik ki fogsorom
 hobbant agg grófnő
 vihogva gyönyörködik gyűrűiben
 melyekből már rég kilopdosták
 üvegre cserélték a drágaköveket
 rálehel
 a lajbi selymén fényesíti
 a zsebében lapuló browninghoz koccan
 csőre töltve
 ugyanis már rég le kellett volna puffantani
 le mint rühes kutyát magamat
 vihogva gyönyörködik
 rálehel
 erről ismét eszébe jut ráchel
 briliánst csapok a pofájába
 briliánst és más köveket
 a hosszú tollszárért kap
 milyen szép lenne
 tömérdek gyűrűvel ujjaimon
 ismét írni
 bár még ezt a briliánst
 bár még csak ezt a más köveket
 ismét írni ráchelnek
 ám bokszerral kezén képtelen megfogni
 nagy ívben repül el tőle a toll

dárdaként csapódik a súrolt padlóba
teljes súlyával az elsötétülő lapba
a búzló fekete hattyúba bokszol
bokszol briliánst és más köveket

ÁRVACSÁTH

palicson királyhalmán ludason
ma kezdődik a szüret röszkén és horgoson
ma kezdődik a szüret
kivéve ha örült seregély
egyszemélyes tatársereg
ki nem döfködöm a szemeket
az édes szemeket ki nem döfködöm
ki nem döfködöm a túmmel mind
simim a tókéék között botladozik
döfködöm az édes szemeket
most döföm ki kezdődhet a szüret
most döföm ki hallga mekkorát durran
nagyobbat a seregélyágyúnál
most döföm ki
a teremtő lüke lufiját a teliholdat
simim fekete kádban toporzékol
gombaszattyán simim szüreti táncot jár

ÁRVACSÁTH

félretolják az éjjelisze krény
súlyos márványfedelét
ha veszteg maradok a kacsá mellett
most szépen feltámadhatok

ÁRVACSÁTH

az a szűk cső gyerekkori álmomból
a kőlyuk tele záp gesztenyével
egyszerűen csak folytatódott
szűkült

az lett az életem
 az a szűk cső
 nem lehet visszafordulni
 egy tűben nem lehet

ÁRVACSÁTH

valaki rám zárta a kiskamrát
 bujálkodjak csak a partvissal

ÁRVACSÁTH

kiket legjobban szerettem
 relatíve könnyen mészároltam
 ám a bűzös nagyvadat
 magamat sehogyan sem sikerül leteríteni
 még mindig futkos ligetről ligetre
 a kapitális agancs-fogas
 lám még mindig rúgkapálnak
 ássák
 nézem hogyan ássák
 a bakelitpatákká mocskolt
 gombaszattyán simik
 az ég kék gödrét
 kubikolják az azúrkloákát

ÁRVACSÁTH

akár egy operett is indulhatna így
 zsonglőrködöm a forró tojással
 zsonglőrködöm
 majd vigyázva a kékarany tojástartóba
 süllyesztem
 és ütögetni kezdem a kis ezüstkánállal
 akár egy operett is indulhatna így
 körül almaborszín díszletek
 kopogok a kis ezüstkánállal
 ám hiába kopogok

malőr
hiába
a nyikorogva alászálló vasfüggönyön
kopogok
hiába kopogok
bévülről az acéltojáson

ÁRVACSÁTH

nem értem az érintetlen
damasztshalvéta
kékarany porcelángyűrűje
hogyan szorult a nyakamra
ki és hogyan szemfényvesztett
mosolyogni próbálok
ordas nyakán porcelánörvvel
majd szépen élvezetnek

ÁRVACSÁTH

ha újrakezdhetném
kis tengeri csikót szeretnék
ezt minden jel szerint
én írom desirének
egy másvilági anzikszon
csak egy kis tengeri csikót

ÁRVACSÁTH

még cincog
a ciánba jegecesedő szív
ki ékesített ily törökösen
ki tűzte mellemre e cincogó brosst

ÁRVACSÁTH

egy fűszál szorult
a fogak sáros márványtömbjei közé

BÖRTÖNRŐL ÁLMODOM MOSTANÁBAN

Regényrészlet

G I O N N Á N D O R

Ugyanaz a bicegő sofőr vitt vissza a börtönbe, aki annak idején a tengerpartra hozott, de most megbilincselte a kezemet, és úgy ültetett be maga mellé a tehergépkocsi fülkéjébe, a pisztolytáskáját kikapcsolta, és nagyon dühösen nézett rám. Kora hajnalban indultunk, hideg volt a fenyőerdőben, áthajtottunk Zorana faluján, itt végre láttam pálmafákat, a pálmafák is fázósan összehúzták leveleiket, és én azon gondolkodtam, hogy vajon mit csinálnak Zoranával a fivérei, bizonyára napokig gyalázni fogják, amiért összeadta magát egy magamfajta börtöntöltelékkel, az is lehet, hogy megpofozzák egyszer-kétszer, ezektől a dalmata tengerészektől minden kitelik, bár megeshet, hogy börtönbe csukták őket, hiszen tiltott területre törtek be, amikor engem üldöztek, hogy agyonverjenek, néhány embert leütöttek, szóval abban reménykedtem, hogy börtönben ülnek.

A sofőr dühösen és gyorsan hajtott a kanyargós utakon, kidülledt szemmel rohant neki a kopár hegyeknek, a kopár hegyek között még hidegebb volt, mint a tenger mellett, megbilincselte kezemet két térdem közé szorítottam, összehúztam magam, amennyire tudtam, de még így is fáztam, és szerettem volna beszélgetni a sofőrrel, ő azonban nem volt beszédes természetű, és most egyébként is dühös volt rám valamiért, nem tudtam pontosan, hogy miért. Egyre magasabbra kapaszkodtunk fel a hegyekbe, a teherautó bömbölt, mert a sofőr itt is gyorsan hajtott, dülöngéltem jobbra-balra, felkavarodott a gyomrom, a tenger teljesen eltűnt mögöttünk, a sós tengeri levegő sem érződött, hideg, majdnem hőszerű levegő csapódott be a bűdös vezetőfülkébe. Nagyon magasán jártunk már, amikor a sofőr végre megszólalt.

– Sötét, hideg magánzárkába fognak csukni – mondta kárörvendően. – Vinnyogni fogsz kínodban, mint a bőregér.

– A tenger mellett gyönyörű éjszakáim voltak – próbáltam vagánykodni, holott igencsak nyomorultul éreztem magam.

- Hagytad, hogy a legjobb barátom megölje magát – horkant fel a sofőr.
– Pedig figyelmeztettelek, hogy viselkedj vele tisztességtudóan.
- Tisztességtudóan viselkedtem a Szigonyossal – mondtam. – Mindig előre köszöntem neki, minden éjszaka felvittem a szobájába egy üveg jéghideg sört, és jó vadászatot kívántam neki másnapra. És sokat beszélgettem vele Paolóról, az olasz cápáról.
- Nekem is emlegette, hogy egy nagy gonosz cápára vadászik – mondta valamivel csöndesebben és emberibb hangon a sofőr. – Mindig veszélyes vadakra szeretett vadászni.
- Paolónak hívták azt a nagy gonosz cápát – mondtam. – És olasz volt. Ő okozta a Szigonyos halálát.
- Hogyan?
- Egy szép napon elkapta Paolót, és megszigonyozta. Felcipelte a szobájába, bevitte a fürdőszobába, és belerakta a fürdőkádba. Csakhogy ekkor kiderült, hogy Paolo nem cápa, és talán nem is olasz. Egy jóindulatú nagy fekete hal volt, amely szomorúan haldoklott a fehér fürdőkádban, mert a Szigonyosnak nem sikerült egyetlen lövéssel megölnie.
- Hát igen – sóhajtotta még csöndesebben a sofőr. – Nagyon büszke volt a vadásztudományára.
- Így aztán pisztollyal fejbe lőtte a nagy fekete halat, aztán fejbe lőtte saját magát is. Önérzetes ember volt.
- Azt mondják róla, hogy bolond volt.
- Önérzetes ember volt – hajtogattam, mert úgy gondoltam, hogy ezzel kissé megvigasztalom a sofőrt.
- Te hol voltál, amikor fejbe lőtte magát?
- Lent a portán. Pezsgőt ittam.
- Fegyenceknek tilos szeszes italt fogyasztaniuk – förmedt rám a sofőr.
- Búcsúzkodtam valakitől – mentegőttem. – Egy nagyon kedves személytől búcsúztam el éppen.
- Rengeteg szabálytalanságot követtél el – mondta szigorúan a sofőr. – Szeszes italt fogyasztottál, kijártál a tengerre fürödni, és rendszeresen paráználkodtál éjszakánként a strandon.
- Szerettem azt a lányt – mondtam. – El akartam venni feleségül. De azok a bigott fivérei elrontottak mindent.
- Egy fegyenc ne ígérjen házasságot senkinek.
- Egy év múlva kiszabadulok a börtönből – mondtam.
- Nem biztos, hogy egy év múlva kiszabadulsz. Rengeteg szabálytalanságot követtél el. Hónapokig fogsz sötét magánzárkában vinnyogni, mint egy bőregér a huzatos templomtoronyban. Lehet, hogy meghosszabbítják a büntetésedet. Szerintem megérdemelnéd, mert megmenthetted volna a barátom életét, ha akarod.

– Nem lehetett megmenteni.

– Dehogynem. Megmagyarázhattad volna, hogy Paolo mégis olasz cápa.

– A Szigonyos jobban értett a tengeri halakhoz, mint én, és jól tudta, hogy a megszigonyozott Paolo nem cápa.

– Meg lehetett volna győzni, hogy Paolo igenis olasz cápa – erősködött a sofőr. – A barátom mindig hajlott az okos szóra. Annak idején a háborúban is meggyőztük, hogy álljon át a csetnikektől hozzánk.

Erre nem tudtam mit mondani, a sofőr pedig már ismét dühös volt rám. Összeszorította a száját, és még gyorsabban hajtotta a teherautót, mint eddig. Zörögve, füstölögve szeltek a kanyarokat, lassan magunk mögött hagytuk a kopár hegyeket, felbukkantak az erdős hegyoldalak. Dél felé járhatott az idő, kezdtem megéhezni, nem bántam volna, ha megállunk valahol ebédelni, esetleg ugyanazon a helyen, ahol hónapokkal ezelőtt a tenger felé menet megálltunk hegyi bárányt enni, most is szívesen fizettem volna a báránysültet, bár nem voltam benne biztos, hogy ilyenkor ősszel lehet-e még bárányt találni a hegyekben, de jó lett volna birkahús is, pénzem mindenestre volt még abból, amit Istenfélő Dánieltől kaptam, hiszen a tengerparti szállodában nem költöttem semmire, napközben ingyen kaptam az ételt, éjjel meg annyi italt ihattam, amennyit akartam, meg kell azonban mondanom, hogy nem éltem vissza a helyzetemmel, ritkán iszogattam éjszakai ügyelet közben, inkább Pascal Gondolatokját lapozgattam vagy egyéb, kellemesebb dolgokról álmodoztam. Tehát volt pénzem, csakhogy a sofőr nagyon haragudott rám a Szigonyos halála miatt, nem mertem neki az ebédet emlegetni, veszettül hajtott a sűrű erdőben, és már az erdős hegyekből is kikeveredtünk, amikor végre megállt egy vedlett falú kiskocsmá előtt.

Kiszálltunk, először vécére mentünk, de a sofőr még ekkor sem vette le kezéről a bilincset, és a pisztolytáskáját sem gombolta be, veszélyes vagy legalábbis megbízhatatlan és felelőtlen embernek tartott, azután vásárolt három szendvicset, kettőt magának, egyet nekem, visszatuszkolt a teherautóba, és máris rohantunk tovább. Zötyögő teherautóban ettük a szendvicset, a sofőr evés közben fél kézzel is gyorsan vezetett, és a továbbiakban sem szólt hozzám egy szót sem. Az volt az érzésem, hogy egész életében haragudni fog rám, ami nagyon bántott, mert tényleg nem akadályozhatam meg a Szigonyos öngyilkosságát.

Alkonyodott, amikor a börtönhöz tartozó birtokra értünk. Itt lelassítottunk, mert az út szélén teherautók álltak, a gyümölcsösökben, a mezőkön és az állattenyésztő telepeken dolgozó rabok akkor gyülekeztek, hogy visszamenjenek a börtönbe. Egyszer csak észrevettem, hogy Radoman lépdel az egyik tehérgépkocsi felé. Kinyitottam az ajtót, és rákiáltottam:

– Radoman!

Radoman bambán rám nézett, és csodálkozva széttárta a karját.

– Magánzárkába visznek! – kiabáltam. – Mondd meg a Halálfejüknek!

A sofőr lefékezett, és elővette a pisztolyát.

– Csukd be az ajtót, mert lelőlek, mint a kutyát – mondta fogcsikorgatva. – És ne ordítosz!

Becsuktam az ajtót, a sofőr visszatette a pisztolyát a táskájába, rákapcsolt, és elhúzott a veszteglő teherautók mellett. Gyorsan beértünk a börtön udvarába, megálltunk az udvar közepén. Egy börtönőr ballagott oda hozzánk unottan, a sofőr kiszállt a teherautóból, odabicegett hozzám, és magyarázott neki valamit. A börtönőr elment, aztán csakhamar visszatért két másik börtönőrrel, az egyiknek valamilyen rangja volt. Ekkor engem is kiszállítottak a fülkéből, leszedték a kezemről a bilincset, és az egyik börtönőr, akinek nem volt semmilyen rangja, bekísért a melós rabok épületébe. Csöndes volt az épület, a rabok nem tértek vissza a birtokról, hosszú folyosókon mentünk végig, aztán az egyik folyosó végén megálltunk egy vastag faajtó előtt, a börtönőr kinyitotta, a faajtó mögött rácsos ajtó volt, azt is kinyitotta, és belékölt egy szűk, sötét és hideg cellába. Rám zárta mind a két ajtót, és én ott maradtam a nagy sötétben és a nagy csöndben.

Fáztam. Kis batyut hoztam magammal a tengerpartól, néhány ruhanemű volt benne, köztük a vérvörös pulóver, amely már régen halványlilára fakult, ezt magamra húztam, de még így is fáztam. Körültapogattam a cella falait, beleütköztem egy ágyba. Sodronyos ágy volt, rajta két pokróc. Ekkor már valamennyire megszokta a szemem a sötétséget, azt is észrevettem, hogy magasan a mennyezet alatt egy kis ablakrés is van, ezen beszüremlett némi halványkék világosság, de nem sok, mert már odakint is sötét volt. Belecsavargóztam a pokrócokba, ledőltem az ágyra, és arra gondoltam, hogy milyen jó meleg volt a tenger mellett abban a padlásszobában, erre megint fázni kezdtem, mire elhatároztam, hogy nem gondolok semmire. Fáradt voltam a hosszú úttól, aludni akartam.

Elaludtam, és azon nyomban álmodni kezdtem. A régi álmom tért vissza. Simokovics úr és a félig kifaragott aranyfogú üzbég lány. A szép üzbég lány a tengerparton mosolygott kőbe vésve, csakhogy a továbbiakban megváltozott az álmom, Simokovics úr most nem tudta folytatni kőfaragó munkáját, mert a félig kész szobrot négy fehér ruhás tengerész állta körül, és nem engedték Simokovics urat az üzbég lány közelébe, Simokovics úr vésővel és kalapáccsal megpróbált a szobor közelébe férkőzni, de a tengerészek elállták az útját. Én mindezt a tengerből néztem. Úsztam a tengerben a part felé, szerettem volna gyorsan úszni, hogy segítsek Simokovics úrnak, de valahogy nem haladtam, ügyetlenül kapálóztam a sós és hideg vízben. Aztán észrevettem, hogy megjelenik a parton Hegedűs Marcella néni is, és megpróbál tüzet gyújtani, talán azért, hogy fényjeleket adjon nekem a szik-

láról, de a tűz nem lobbant fel, pedig ha valaki tudott tüzet gyújtani, az Hegedűs Marcella néni volt. Szóval kínlódtam abban a nagy sós vízben, néztem a zord tengerészeket, a szerencsétlenkedő Simokovics urat és Hegedűs Marcella nénit, amikor egyszer csak felbukkant mellettem a Szigonyos, az egykori rendőrfőnök. Szomorúan megjegyezte, hogy egy nagy fekete hal úszik utánunk, de a nagy fekete hal nem cápa. En remültem bizonygattam neki, hogy igenis cápa az a nagy fekete hal, még hozzá olasz cápa, és Paolónak hívják, kérleltem a Szigonyost, hogy döfje szíven a hegyesre reszelt szigonnyal, mert különben széttép bennünket Paolo. Szigonyos csak szomorúan rázta a fejét, azt magyarázta, hogy sajnos kivesztek már az igazán veszélyes ragadozók, így hát neki nincs mire vadásznia, tulajdonképpen nincs is miért élnie, nincs semmi dolga ezen a világon, én meg közben remülten ordítottam, hogy szigonyozza már meg Paolót, az olasz cápát, mert az engem akar felfalni.

Felébredtem, vacogva ültem fel a sodronyos ágyon, és igaza lett a barátságatlan sofőrnek, aki a börtönbe hozott: vinnyogtam a sötétben, mint egy megkínzott böregér. Ezután már nem mertem elaludni, csak feküdtem fáradt szemekkel, Zoranára gondoltam, sajnáltam a szegény dalmata lányt, sajnáltam magamat is, és éreztem, hogy vastagodik a bőr a tenyeremen, és azt is tudtam, hogy ezentúl egyre vastagabb lesz a bőröm.

Reggel valamennyire kivilágosodott a cellám, reggelire teát és egy darab kenyeret kaptam, utána egész nap tébláboltam a homályos szűk cellában, néha ledőltem az ágyra, de nem mertem elaludni, délben valami levesfélét adtak enni, este pedig ismét teát és kenyeret. Így teltek a következő napok is, fáradt voltam és elkeseredett, soha életemben még nem aludtam olyan keveset, mint ott a magánzárkában. Ha pedig mégis elaludtam rövid időre, mindig ugyanazt az álmodtam, Paolo, az olasz cápa üldözött, hogy darabokra tépjen, a sziklás tengerparton meg Simokovics úr hiába próbálkozott az aranyfogú üzbégi lányhoz férkőzni, és Hegedűs Marcella néni sem tudott tüzet gyújtani. Most tényleg szenvedtem szegény Kovács Júlia haláláért.

Talán két hétig voltam a magánzárkában, amikor egy sötét este szélesre tárták előttem a rácsos ajtót és a vastag faajtót, a börtönőr kurtán rám parancsolt, hogy menjek ki. Ismét csöndes folyosókon mentünk végig, a rabok már aludtak, engem a börtönőr kivezetett az udvarra. Az udvaron egy terepjáró dzsip állt, a börtönőr betuszkolt a sofőr mögé. A mellettem levő ülésen is ült valaki, de a sötétben nem láttam, hogy kicsoda. A sofőr indított, lassan kigördültünk a börtön udvaráról. Ekkor megszólalt magyarul a mellettem ülő ember.

– Nos, Rómeó, milyenek a dalmata Júliák?
Istenfélő Dániel volt.

Majdnem sírva borultam a vállára.

– Dániel... – hebegtem érzékenyülve, de aztán megembereltem magam, és azt mondtam: – Te kecsketejeen nevelkedett, sötét gazember! Előbb is kimenthettél volna a magánzárkából. A bőröm már olyan vastag, mint egy százéves bivalyé.

– Magad is ostoba bivaly módjára viselkedtél – mondta gorombán Dániel. – Elküldtünk a gyönyörű tengerpartra, egy pálmaerdő kellős közepébe, és te mindent elrontottál egy gyanús erkölcsű dalmata lány miatt.

– Fenyőerdőben voltam – magyaráztam –, a dalmata lány pedig egyáltalán nem volt gyanús erkölcsű, szerettük egymást, és verset fogok írni róla.

– Egész biztosan rossz verset fogsz írni róla.

– Jó verset fogok írni – mondtam. – Mindig is jó verseket írtam. Erről jut eszembe: előadtátok a börtönverseimet?

– Nem. Továbbra sem szabad verseket szavalnunk, mert ezzel nyugtalanságot keltenénk a fegyencek körében. Viszont az üzlet virágzik. Rengeteg pálinkát szállítunk Kucsuknak, és a rabok is sokat megvesznek tőlünk. A Lírikusok remekül dolgoznak. És ezentúl te is dolgozni fogsz.

– Mi lesz a dolgom?

– Tűzgyújtás.

– Tűzgyújtás?

– Igen. És a tűz állandó táplálása száraz akácfahasábokkal.

– Szörnyű álmaim voltak a magánzárkában – mondtam. – Marcella néni is mindig megjelent álmomban, megpróbált tüzet gyújtani, de sohasem sikerült neki.

– Hazudnak az álmok – mondta Dániel. – Marcella néni a befagyott folyón is tüzet tudott volna gyújtani.

– Hova megyünk tulajdonképpen? – kérdeztem.

– A Villába.

– Azt mondják, az nagyon jó hely.

– Persze, hogy jó hely – mondta Dániel. – A pincéje azonban meglehetősen bűdös. És te ott fogsz tevékenykedni.

– A pincékben klausztrófóbiások lesznek az emberek.

– A magánzárkában még inkább klausztrófóbiások lesznek az emberek. És megvastagodik a bőrük.

– Ha kiszabadulok a börtönből, és befejezem az egyetemem, keresek majd magamnak egy tanyasi iskolát, és ott fogok tanítani – mondtam. – Napközben beállok a búzatáblákba, és a messzeséget nézem, éjszakánként pedig a csillagoknak integetek, és élvezem majd a nagy tágasságot.

– Közben nem ártana a betűvetésre is megtanítani a tanyasi gyerekeket.

– Gyönyörű dolgokról mesélek majd a tanyasi gyerekeknek.

– Én is kiterveztem már, hogy mit csinálok, ha kiszabadulok a börtönből

– mondta Dániel. – Izgalmas dolgokat akarok csinálni. A tanyasi iskolák unalmasak.

– Megígértem egy szemüveges földrajztanárnőnek, hogy tanyasi iskolába megyek tanítani – mondtam.

– A szemüveges földrajztanárnőbe is szerelmes voltál?

– Igen.

Megérkeztünk a Villához. Kiszálltunk a terepjáróból, sötét volt, a sötétben csak annyit láttam, hogy a Villa igen nagy ház, de nem nézelődhettem sokáig, mert Istenfélő Dániel a Villa oldalához vezetett, és kinyitott egy súlyos faajtót. Majdnem ugyanolyan ajtó volt, mint a börtönben a cellák ajtóit. Az ajtó mögött lépcső vezetett lefelé. Lentről halvány, sárga fény szűrődött a lépcsőkre, és erős cefreszag érződött. Lebotorkáltunk a lépcsőkön, a cefreszag egyre orrfacsaróbb lett, egy gyéren megvilágított, hatalmas pincébe érkeztünk. A pince közepén Halálfejú Józsi állt, és igen szemrehányóan nézett rám.

– Sok gondot okozol nekünk, fiú – mondta rosszkedvűen. – Verseket írsz, vagy szerelmes leszel, márpedig az ilyesmiből leginkább baj származik.

– Lírai alkat vagyok – mondtam.

– A lírai alkatú fegyencek előbb-utóbb magánzárkába kerülnek.

– Vagy egy cefrebüzös pincébe – mondtam.

– Csak ide tudtunk kihozni – mondta Halálfejú Józsi. – Ennek is örülhetsz.

– Örülök neki. Viszont máris elkábultam ettől a büztől. A sok erjedő gyümölcs akár meg is fojthatja az embert.

– Vannak szellőzőnyílások a pincén – mondta Dániel. – Itt még nem fuladt meg senki, és te is életben maradsz, légy nyugodt.

– A Villa körül ne mutatkozz sokat – mondta Halálfejú Józsi. – Elég rossz híred van felsőbb körökben, jobb, ha nem lát senki. Szóval maradj nyugodt itt a pincében, ha már nagyon bűzlesz a cefrétől, majd felviszlek hozzám a gondnoki szobába, ott van egy zuhanyozó, és majd tisztára mosod magad.

– Jól van – sóhajtottam –, hol kell tüzet gyűjtanom?

– Előbb nézz körül – tanácsolta Dániel. – Ez nem közönséges pince, ez egy tisztességes szeszfőzde.

Elindultam körülnézni. A hatalmas pince jobb oldalán két nagy pálinkafőző állt, ezekből egészen magasan a boltív alatt fémcsövek íveltek át a másik oldalra egy kis betonmedencefélébe. A kazánok körül Halálfejú Józsi két tagbaszakadt testőre ügyködött, azt hiszem, tisztogatták a kazánokat. A kazánok után egy becsukott ajtó következett, amiről nem tudhattam, hogy hova nyílik, azután pedig vashordók sorakoztak a fal mellett, ezekből

áradt a cefrebűz, ezekben erjedt a gyümölcs a pálinkának. A pince végéhez értem, ide már alig jutott a sárga fényből, csak annyit láttam, hogy pokrócok vannak leterítve a földre, elég sok pokróc. Visszafordultam. A pince bal oldalán először egy vízcsapot láttam mosdókagylóval, aztán rengeteg befonott üvegcorsót, nyilván ezekben tárolták a kifőzött pálinkát. És itt volt a medence is, majdnem színültig vízzel, a kazánok csövei a vízbe merültek, mintha ott megvékonyodtak volna, meggömbültek, és ismét elöbukkantak a medence oldalából. Olyanok voltak, mint a rövidre fűrészelt pus-kacsövek. Alattuk zománcos vödörök álltak, üresen. A medence mellett még egy, a másik kettőnél kisebb kazán volt, ennek a csöve is belemerült a vízbe, és szintén elöbukkant a betonfalból, de ebből a csőből pálinka csordogált egy szintén zománcos vödörbe. A kis kazán előtt két ember üldögélt, az egyiket megismertem, Mitar volt, a Daráló egykori főnöke. Karvastagsá-gú faágakkal fűtötte a kazánt, és nagyon odafigyelt a tűzre, és odafigyelt a vödörbe csordogáló pálinkára is, mert egy furcsa üvegcsövet rakott bele a vödörbe, az üvegcső amolyan hasas lázmérőre emlékeztetett, mert gömb volt a közepén, és Mitar, miután megvizsgálta a furcsa lázmérőt, elégedett-nek látszott. Mitar mellett üveges tekintetű fiatalember ült kezében vizes-pohárral, de a vizespohárból nem vizet ivott.

– Megnéztél mindent? – kérdezte Dániel.

– Megnéztem – mondtam. – Hol kell tüzet gyújtanom?

– A két nagy kazánban – mondta Dániel. – Minden reggel tüzet gyújtasz, azután tüzelgetsz estig. A kazánokat előzőleg természetesen megtöltitek jófajta cefrével. A cefre felforr, nemes párája felszáll a csövekben, a vízben lehűl, és folyékonyá válik, kifolyik a vödörkbe. De ez még csak amolyan vizenyős, savanyú pálinka, amit mi vodkának hívunk.

– A vodka tudtommal remek orosz ital – mondtam.

– Ez nem remek orosz ital, hanem vízizű pálinka, amelytől minden jóér-zésű ember megvetően elfordítja a fejét – magyarázta Dániel. – Csakhogy ezt a híg lötytyöt aztán kézbe veszi Mitar, és még egyszer átfőzi az ő kis ka-zánjában, és ekkor kapjuk az igazi pálinkát. De ez már nem a te dolgod. A te dolgod az, hogy a tűzre ügyelj.

Halálfejú Józsi két testőrére mutatott.

– Vancso és Emir majd segédkezik a pálinkafőzésben. Minden reggel be-készítik a tűzifát, a hordókból átmeregetik a gyümölcsöt a kazánokba, és egyéb munkálatokat is elvégeznek. Ha időnként Józsi mellé szólítja őket a kötelesség, akkor ti ketten Mitarral intézitek a dolgokat. Ilyenkor több munkátok lesz, de kibírjátok. Szaktanácsokért fordulj bizalommal Mitar-hoz, mindent tud a pálinkáról, legalább húsz éve már idült alkoholista.

– Amikor a börtönbe kerültem, el akarta venni tőlem a vérvörös pulóve-remet.

– Azóta megjavult – mondta Dániel. – Őt is magánzárkából emeltük ki, és ezért nagyon hálás nekünk. Barátkozzatok össze, és barátkozzál meg ezzel a két szép szál legénnyel is, elég sokáig együtt fogtok tevékenykedni itt a pincében, éjjel is egymás mellett alusztok a pince végében a sok pokróc között.

– Azt hiszem, most már mindent megmagyaráztunk lírai alkatú barátunknak – mondta Halálfejű Józsi, és indulni készült felfelé a pincéből.

– Hová nyílik az az ajtó a kazánok mögött? – kérdeztem.

– Egy másik pincébe – mondta Dániel. – Ott rendeztünk be nektek, szeszipari dolgozóknak egy illemhelyet, ezenkívül még sok-sok vashordó van ott, ezekben tároljuk a már egyszer kifőzött cefrét, aztán feldúsítjuk cukorral és egyébekkel, és még egyszer kifőzzük.

– Nem csodálom, hogy az öreg Gereben Mihálynak megfájdult már a feje a pálinkától – mondtam.

– Sok fegyencnek megfájdult már a feje a pálinkánktól – mondta Dániel.

– Előtte azonban jókedvűek és boldogok voltak, és ez megér egy kis fejfájást.

– Vége van a gyümölcsszezonnak – tette hozzá mélabúsan Halálfejű Józsi. – A szüret is befejeződött. És nekünk is élni kell valamiből.

– Érdekel még valami? – kérdezte Dániel.

– Igen. Ki az a merev tekintetű úr ott Mitar mellett?

– Ő az Árva Gyerek – mondta Halálfejű Józsi. – A kiváltságos rabok közé tartozik, és itt lakik a Villában.

– Miért árva, és miért kiváltságos?

Halálfejű Józsi intett Istenfélő Dánielnek, hogy magyarázza meg. Istenfélő Dániel megmagyarázta:

– Azért árva, mert a szüleit megölték a háborúban a gonosz megszálló fasiszták. Ő ezek után árvaházakban nevelkedett, és sanyarú gyermekkorra volt. De amikor felnőtt, az új rendszer nem feledkezett meg róla. Felfuttatták, egy étolajgyár igazgatója lett, és nem is irányította rosszul a gyárat, ezenkívül együtt vadászott a politikusokkal, egyebek között a mi börtönigazgatónkkal is, akivel nagyon összebarátkozott. Csakhogy közben sikasztgatott. Kezdetben keveset lopott, ezt még elnézték neki, de azután egyre többet lopott, és végül börtönbe vágták. A börtönigazgatónk azonban továbbra is jó barátja maradt, és a Villába helyezte el. Ezért kiváltságos. Az Árva Gyerek azonban itt sem érzi jól magát, ismét úgy érzi, mintha árvaházban volna, és ettől nagyon lehangolódik, azért hát minden este lejön ide a pincébe, és méregerős pálinkát iszik. Mitar kazánjából ugyanis kezdetben igen magas szesztartalmú folyadék csorog, később ez felhígul, Mitar megkeveri, és leméri az erejét a vödörben, és rendes pálinkát kotyvaszt belőle. De az Árva Gyereknek ez túl gyenge, ő az első eresztésből akar in-

ni, minden normális ember ettől a méregtől kinyúlna, mint egy döglött öszvér, az Árva Gyerek azonban talpon marad, sőt megvigasztalódik tőle, bár nem nagyon.

Odamentem az Árva Gyerekhez, leguggoltam eléje, és azt mondtam:

– Én is árva gyerek vagyok. Egy elhagyatott kunyhóban találtak rám idegen emberek a háború alatt. Kecsketejen neveltek fel.

Egy pillanatra értelem csillant üveges szemében, és szomorúan azt mondta:

– Én szemétdombokon turkáltam, és krumplihéjon éltem sokáig. Aztán rám találtak a rokonaim, de ezek gonosz rokonok voltak, beadtak az árva-házba, ahol mindennap répalevest ettünk.

– A kecsketej sem jobb a répalevesnél – mondtam. – Különösen ha éveken keresztül mást sem kap az ember.

– Hazug disznó – sziszegte a hátam mögött Dániel. – Ellopod az életrajzomat.

Visszamentem Istenfő Dánielhez és Halálfejú Józsihoz.

– Rengeteg árva gyerek van ebben a börtönben – mondtam. – Miért ne léphetnek be én is közéjük.

– De miért az én bőrömbbe akarsz bújni? – kérdezte Dániel. – Én nőttem fel kecsketejen, és mondhatom, hogy a kecsketej nagyon tápláló. Sokkal jobb étel, mint a répaleves.

– Az Árva Gyerek ezt nem tudja.

Istenfő Dániel fáradtan legyintett.

– Nem bánom, legyen a tiéd a kecsketej. A verseidet is visszaadhatom.

– Megvannak még?

– Megvannak.

– Maradjanak nálad – mondtam. – Itt átvennék a cefreszagot, ami nagy kár lenne, mert gyönyörű versek. Egyszer még büszke leszel rá, hogy te őrizted meg az első börtönverseket.

– Vissza kell mennem a börtönbe – mondta Dániel. – A sofőr már bizonyára ideges odafönt, és pisztoly van nála.

– Itt minden sofőrnek pisztolya van – mondtam. – Az egyik majdnem belém lőtt, amikor visszahozott a tengerpartról.

– Menjünk – mondta Halálfejú Józsi. – Időnként majd meglátogatunk.

Elindultak fölfelé a lépcsőkön. Utánuk szóltam:

– Radoman jelentette, hogy a tengerpartról a magánzárkába hoztak?

Halálfejú Józsi visszafordult.

– Nem tudom, hogy hívják. Állítólag bankrabló a fickó.

– Radomannak hívják – mondtam. – Nagyon rendes fiú. Bevehetnétek a szeszkereskedembe.

– Majd meglátjuk – mondta Halálfejú Józsi, és azzal elmentek.

Álldogáltam és nézelődtem egy ideig a pince közepén, aztán odamentem Mitarhoz, és megkérdeztem tőle:

– Még mindig tetszik a vörös pulóverem?

Mitar végignézett rajtam, és majdnem szánakozva azt mondta:

– Nem tetszik. Nem vörös már. Nagyon elkoszolódott.

– Most szívesen neked adnám.

– Nem kérem – mondta Mitar. – Menj, és csinálj magadnak fekhelyet, fekdüdj le, és aludd ki magad, mert reggel korán kelünk. Dolgoznunk kell, mert a nép igényli a pálinkát.

Elballagtam a pince sötétebb végébe, Halálfejú Józsi két testőre már megvackolt magának, és lefeküdt. Én is összeszedtem néhány pokrócot, fekhelyet készítettem, mint annak idején a borjúistállóban, lefeküdtem, és betakaróztam. Végre nem fáztam, a pincében sokkal melegebb volt, mint a magánzárkában. A cefrebűztől kábultan gyorsan elaludtam, nem tudom, hogy az Árva Gyerek mikor ment fel a Villába, és hogy Mitar mikor tért nyugovóra. És végre nem álmodtam Paolóról, a vérszomjas olasz cápáról. Semmiről sem álmodtam azon az első éjszakán.

Reggel arra ébredtem, hogy a testőrök a két kazánt töltik cefrével. Vödörökkel merték a cefrét a vashordókból, és öntötték bele a kazánokba, közben éktelenül zörögtek. A tűzifát már előzőleg bekészítették. Felkeltem, megmosdottam, megvártam, amíg a testőrök megtöltik a kazánokat, akkor begyújtottam mindkét kazánba.

Ettől kezdve úgy teltek a napjaim, ahogyan azt Istenfélő Dániel elmondta. Naphosszat üldögéltem a pálinkafőző rézkazánok előtt, raktam és néztem a tüzet, a puskacsőszerű csövekből pedig folydogált a savanyú vodka, amiből Mitar lepárolta a pálinkát, és a zománcozott vödörből a fonott korsókba töltötte. Időnként ismeretlen rabok jelentek meg a pincében, és elvitték a megtöltött korsókat. Rendszeresen étkeztünk, ugyanazt az ételt kaptuk, amit a Villa lakói, és ez jobb volt, mint az a rabkoszt, amit a marhategyérszti telepen ettünk. Az Árva Gyerek szintén megjelent rendszeresen minden este, bánatosan jött le a lépcsőkön, mindig köszöntem neki, ő visszaköszönt, leült Mitar kazánjához, a vizespohárba csorgatott az erős eresztésű pálinkából, lassan iszogatótt, és aztán már csak üveges tekintettel meredt a semmibe, és ekkor már nem látszott olyan bánatosnak, mint amikor a lépcsőkön jött lefelé.

Előfordult, hogy a két testőrnek el kellett kísérenie Halálfejú Józsit a körútjaira, ilyenkor mi ketten Mitarral töltöttük meg a kazánokat. Ez elég ragacsos munka volt, bemocskolt bennünket a bűzös cefre, és mi magunk is büzlöttünk, de valahogy ezt is megszoktam, tulajdonképpen állandóan kábult voltam egy kicsit, nem érdekelt semmi, megelégedtem azzal, hogy nézem a kazánokban égő tüzet, és nem gondoltam semmire. Istenfélő Dániel

általában hetente egyszer, amikor a pálinkáért behajtott pénzt hozta Halálfejú Józsinak, lejött hozzám, és elmesélte, hogy továbbra is jól megy az üzlet, Radomant is bevették maguk közé, és Radoman nagyon ügyesnek mutatkozik, ennek örültem, de ilyenkor sem beszéltem sokat, mert nem volt mit mondanom. Halálfejú Józsi is nagyon rendesen viselkedett velem, néha felvezetett a szobájába, és ott lezuhanyozhattam. Az egész Villából belülről csak Józsi szobáját és zuhanyozófülkéjét láttam. A kinti világban pedig azt észleltem, hogy egyre hidegebb lesz, és azt láttam, hogy a hó is kezd szállingózni. A börtönbe még egyszer megjött a tél.

Odalent a pincében kifogytunk az első erjesztésű cefréből, már csak a feldúsított fáradt cefrét főztük, de ez senkit sem zavart, az Árva Gyereket sem, továbbra is lejárt hozzánk esténként, és itta a cukrozott mérget, engem sem zavart, hogy ócska, vacak pálinkát csinálunk, mert amióta a pincében voltam, egyáltalán nem kívántam és nem is ittam pálinkát. Tüzeltem, és bámultam továbbra is a tüzet. Ezt csináltam éjszakánként álmomban is. A cefreszagtól elmosódó álmaim voltak, különböző helyeken ültem a lobogó tűz mellett, és mintha vártam volna valakit, de ez nem biztos, mindenesetre nem jött soha senki, egyedül maradtam a tűznél, és kissé elhagyatottnak éreztem magam. Talán ezért maradt vastag a bőröm a pincében is, de már ezt is majdnem megszoktam.

Aztán egy este Halálfejú Józsi nem azért jött le hozzám, hogy elvigyen zuhanyozni. Töprengve leült mellém a rézkazán elé, és csöndesen megkérdezte:

– Van neked ismerősöd a legfelsőbb bíróságon?

– Nincs.

– Kell hogy legyen – mondta Halálfejú Józsi. – Valaki a legfelsőbb bíróságról igen serényen szorgalmazza, hogy bocsássanak szabadon példás magaviseleted miatt.

– Engem?

– Téged.

Erre már felkaptam a fejem, és gondolkozni kezdtem. Eszembe jutott a tengerparti szálloda.

– Egyszer konyakot vittem egy szívbeteg bírónak, és ettől mintha helyre ugrott volna a szíve. De nem beszélgettem vele, csak a feleségével.

– Sokat beszélgettél a feleségével? – kérdezte Halálfejú Józsi.

– Elég sokat.

– Férfiasan viselkedtél vele?

– Igen.

– Leteperted?

– Természetesen – hazudtam.

– Hát akkor innen ered a kezdeményezés – állapította meg Halálfejú Jó-

zsi. – Az asszonyka felbiztatta a férjét, hogy szorgalmazza a szabadon bocsátásodat!

– Ezek szerint előbb szabadulok...

– Nem – rázta a fejét Halálfejú Józsi. – A börtön vezetősége nagyon jól tudja, hogy milyen példásan viselkedtél. Szétverettél egy tengerparti szállodát. Az igazgató a nevedet sem akarja hallani.

– Szólhatnál neki az érdekemben.

– Kihozattalak a magánzárkából. Ez volt a legtöbb, amit elérhettem. Ahhoz, hogy szabadon bocsásson, nem pálinkát, hanem aranyat kellene csinálnom ebben a pincében, és meztelen táncosnőket kellene hozatnom neki a Villába, amikor a kiváltságos rabokkal mulatozik.

Hátrafordultam Mitarék felé. Mitar most is gondosan ügyelt a tűzre, az Árva Gyerek pedig most is üveges szemekkel nézett a semmibe.

– Az Árva Gyerek jó barátja az igazgatónak – mondtam. – És ő tudja, hogy én is szegény árva gyerek vagyok.

– Az Árva Gyerek használhatatlan – mondta Halálfejú Józsi, és felállt. – Szerintem már régen elfelejtette, hogy te is árva gyerek vagy. Teljesen lemerevedik, és az erős pálinka mindent kitöröl a fejéből. De azért nem rossz dolog az, ha valaki iránt a legfelsőbb bíróságról érdeklődnek.

Halálfejú Józsi elment, én meg megpróbáltam szembenézni az Árva Gyerekkel, de azt hiszem, ő nem látott engem. Mégis odamentem hozzá, és azt mondtam:

– Mi, árva gyerekek egész életünkben kecsketejen élünk, és pincékben penészedünk.

– Krumplihéjon élünk, és árvaházakban lakunk – mondta az Árva Gyerek.

– Én állandóan a dohos pincékben éltem – mondtam. – Nevelőszüleim dúsgazdag ékszerészek voltak, de igen mostohán bántak velem. Volt egy hatalmas pincéjük, telis-tele arany ékszerekkel, és nekem állandóan a pincében kellett ülnöm, és az arany ékszereket kellett fényesítenem. Közben csak kecsketejet kaptam reggel, délben, este. A pince fölött egy táncterem volt, a város fiatalsága hétvégén ide járt táncolni, ilyenkor hallottam a zenét és az ütemes lábdobogást, nagyon szerettem volna felmenni a vasalt nadrágú fiúk és a kipirult arcú lányok közé, minden ujjamra aranygyűrűt szerettem volna húzni, az aranygyűrűk csillogtak volna odafent, és én táncoltam volna a kipirult arcú lányokkal, aztán eladtam volna az aranygyűrűket, és meghívtam volna vacsorára és egy jófajta italra a lányokat. A pincének azonban súlyos, vastag ajtaja volt, és azt mindig rám zárták, csak akkor nyitották ki, amikor kecsketejet hoztak, és elvitték a fényesre csiszolt ékszereket. Én meg sohasem adhattam el aranygyűrűket, és sohasem volt pénzem.

– Életemben egyetlenegyszer volt sok pénzem – mondta az Árva Gyerek. – De azt is elvették tőlem, és elküldték ebbe az árvaházba.

– Ki kell jutnom végre a pincéből – mondtam. – Éjszaka nyomasztó álmaim vannak, és a rézkazánokat is aranykazánoknak látom, de ezek az aranykazánok sem az enyémeik.

– Az árva gyerekeken senki sem akar segíteni – mondta az Árva Gyerek.

– Segítsünk akkor mi egymáson – mondtam. – Talán kijuthatnék végre a pincéből, ha valaki szólna egy jó szót az érdekeimben a börtönigazgatónál.

– Nekünk, árva gyerekeknek nincs hatalmunk ebben a gonosz világban – mondta az Árva Gyerek bánatosan.

Akkor ott hagytam, de elhatároztam, hogy a továbbiakban nem hagyom békében. A következő estéken is mindig odamentem hozzá, és mindig elmondtam a történetemet az arannyal teli pincéről. Az Árva Gyerek merev testtartásban és merev tekintettel hallgatott, néha mondott valamit a saját sanyarú életéről is, de úgy láttam, nem hatódott meg az én sanyarú életem hallatán. Ennek ellenére tovább meséltem neki minden este ugyanazt a történetet, és egyre többet beszéltem az arany ékszerekről és a sok pénzről, amiből nekem sohasem jutott semmi.

Egy este együtt jött le a pincébe Halálfejű Józsi és Istenfélő Dániel. Ünnepeles arccal jöttek, nem néztek rám, Mitarhoz mentek, és Istenfélő Dániel megkérdezte tőle:

– Milyen a pálinkád?

Mitar a vödörbe tette a hasas lázmérőt, figyelmesen megvizsgálta, és azt mondta:

– Huszonöt grados.

– Ez kell nekünk most – mondta Dániel. – Adjál három poharat.

Mitar előkerített három vizespoharat, és átadta Istenfélő Dánielnek, aki telemerte a poharakat pálinkával, és odajött hozzám Halálfejű Józsisal. Az egyik poharat a kezembe nyomta.

– Igyál – mondta.

– Nem kívánom a pálinkát – szabadkoztam. – Amióta ebben a bűzös pincében vagyok...

– Igyál! – förmedt rám Dániel.

Kortyoltam a vizespohárból, és elállt a lélegzetem a méregerős cukros pálinkától. Levegőért kapkodtam, amikor Istenfélő Dániel azt mondta:

– Holnap hazamész.

Gyorsan nyeltem még egyszer a pálinkából, és akkor hirtelen, először, amióta a cefrebűzös pincében éltem, kitisztult az agyam.

– Micsoda? – kérdeztem.

– Holnap hazamész – ismételte Dániel. – Az igazgató aláírta az elbocsátópapírjaidat.

– Igaz ez? – fordultam Halálfejű Józsihoz.

– Igaz – mondta. Kezet nyújtott, és kezet ráztunk. – Nem tudom, hogyan csináltad, de jól csináltad.

– Áldott legyen minden földrajztanárnő ezen a világon, és áldott legyen minden árva gyerek ezen a világon – mondtam könnybe lábadt szemekkel.

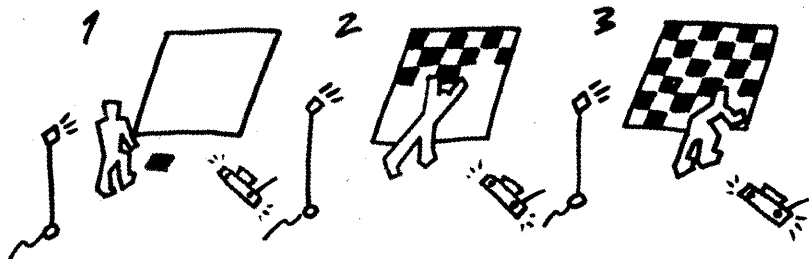
Istenfélő Dániel átölelt, megveregette a hátamat, és azt mondta:

– Várjál meg odakint. Viszem majd a verseidet is.

– Idd ki a pálinkádat, és gyerünk mosakodni – mondta Halálfejű Józsi. – Sikáld le magadról a cefrebűzt, illatosan menjél ki a szabad világba.

Kiittam a vizespohárból a méregerős pálinkát, és akkor felmentünk a Villába Halálfejű Józsi szobájába. Levetkőztem, és bementem a zuhanyzófülkébe. Sokáig álltam a vízsugár alatt, és éreztem, hogy ismét vékony és rugalmas lesz a bőröm.

Másnap hazaengedtek a börtönből.

SZIRMAI KÁROLY „ÍRÓSZOBÁJA”*

HERCEG JÁNOS

„Ez a szoba, tillárom, haj, se nem csapszék, se nem bolt”, kendergyári lakás volt, s Szirmai Károly lakott benne harminc évig, időközben némi nagyobb átrendezéssel, miután osztályvezető lett a cukorgyári adminisztrációban. Csakhogy Szirmai Károly szobája korántsem volt olyan derűs, mint az idézett Arany Jánosé, ami részben a kietlen környékkel, a lakótelepi magánnyal, még inkább az író lelki-hangulati tulajdonságaival magyarázható.

Pedig ha messzebbre nézett volna ki az ablakon, a cukorgyári hulladékra leső, örökké népes károgó varjúcsapaton túl a barátságosan döcögő kis vonatot is láthatta volna a zombor–becsei vonalon, ahogy utasai ugyancsak kinéztek, s kicsit oldalra húzódva feltűnt volna előtte a Fruška gora, ahogy sötéten és erdősen, szép időben napsütötten vonul a szerémségi tájban. A lakótelep mögött az őszi kampány idején éjjel-nappal hallható volt a kis vontatóhajó pöfögése a csaknem elmerülésig cukorrépával megrakott uszályokkal, úgyhogy a kormányos fel se szólt, mint nyáron, ha kinn horgászott: „Most jó járása van a hálnak, ugye, doktor úr!”

Csakhogy Szirmai Károlyban mindez nem tudta elnémítani látomásainak kísértetjárását, hogy tartósan elúzta volna drámai hangulatát, olykor kényszerképzetektől se szabadulva. Az ő művészetének alapvető vonásait a clair-obscur szinte állandó jelenvalósága határozta meg. És az emlékező líra, amely legszebb novelláinak árnyhatásaiból épült. A környezetrajz komorsága is leginkább az emlékeiben oldódott fel. Másutt, realisabb helyzetekben szigorúan rideg maradt, minden meghittebb hangulatot nélkülözve.

Maga a lakótelep is meglehetősen sivár volt. A kis típusházakban többnyire egyszerű munkásemberek laktak, akikkel az írónak nem lehettek közelebbi kapcsolatai, s zárkózott természeténél fogva a gyárban sem volt

* Elhangzott Szirmai Károly temerini emlékszobájának avatóján 1990. június 15-én

képes bensőségebbé tenni az érintkezést. Barátai nem voltak, a hosszú és néptelen utat otthonról a gyárig és vissza a salakkal felszórt járdán is egyedül tette meg, legfőljebb itt-ott odaszólva, ha mégis feltűnt volna valaki, mintegy viszonzva annak kedves figyelmét.

A magány nem a legjobb barát, s ő harminc évig élt feleségével és lassan felnövő egyetlen fiával azon a telepen. Kimondott írószobát, rendszeres munkahelyet meg sem engedett a hálószoba, ebédlő, gyerekszoba puritán polgári jellege. Ott ült le írni, ahol éppen felforrósodott benne a téma, s nem halogathatta tovább. Néha a gyári levéltár valamelyik poros zugában, máskor akár a konyhaasztal sarkán, ha felesége már befejezte a munkát. Egyszer úgy látogattam meg váratlanul és a legnagyobb csendben, hogy éppen otfeledkezett a konyhában, és kihallatszott a dúdolgatása. „Várj egy kicsit, mondta Böske, most éppen ír.” – „De hiszen énekel!” – mondtam nem kis csodálkozással, mert tisztán hallani lehetett: Őszi harmat után, nagy hegyeknek ormán fújdogál a hideg szél, fújdogál a hideg szél... „Szokott néha dúdolgatni magában. Mielőtt írni kezd, vagy amikor befejezte, és jónak találta az írást. Mint aki örül, hogy megszabadult tőle.”

Ültünk az ebédlőben, sűrű füstfelhőben, mert ilyenkor Szirmainé is egy más után gyűjtött rá, s hallgattunk.

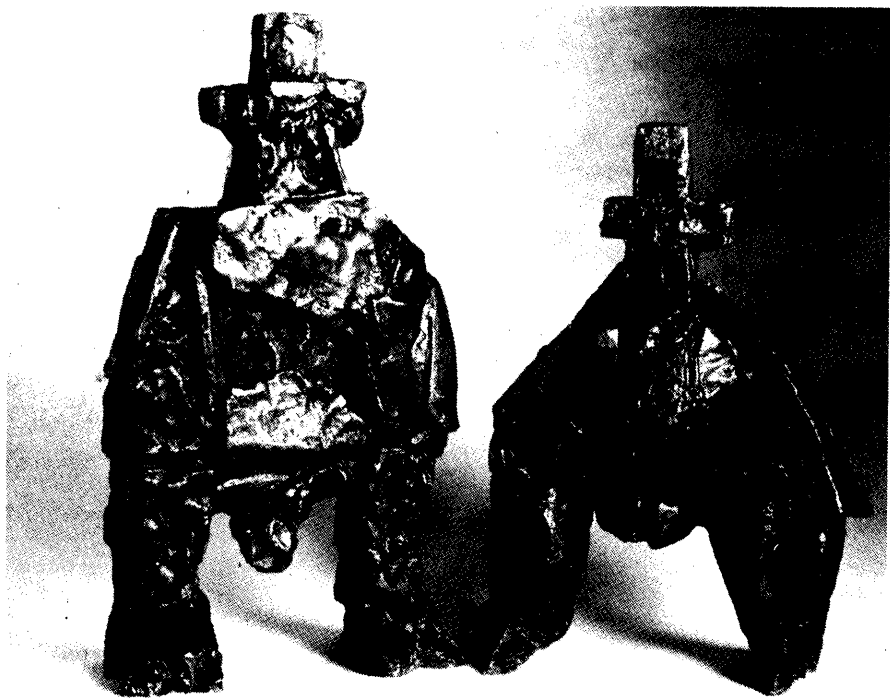
A barna ebédlőt néhány festmény tette lakályosabbá, közülük is kivált Nagy István két nosztalgikus hangulatban megrajzolt pasztellje a Gyilkostó környékéről, illetve a szálkás vonásokkal meghúzott hegyoldal, vonuló nyájjal az oldalában. S ezeket a háború után kénytelen volt eladni.

„Mi üres kézzel jöttünk Budapestről – mondta egyszer Böske, nem is panaszosan, inkább önelégült büszkeséggel, hogy erre a szerény polgári életformára sikerült berendezkedniük. – Amit itt látsz, mind azóta vettük. Én egy másik, egy fekete ebédlőt választottam, de Karcsi ragaszkodott ehhez a barnához, azt mondta, maga az élet éppen elég fekete.”

Szegény Szirmaira jellemző, szomorúan ironikus ellentmondás, hogy milyen szépnek és vonzónak találta ezt az egész lakótelepi vigasztalan világot, amikor egy évig érő gabonatórozót építettek az ablakával szemben. Hogy megszépítette az emlékezet, amikor a városba kellett költöznie egy soklakásos toronyházba. Sokáig nem találta a helyét, mintha egy más, idegen égitestre került volna! Mesélték, hogy minduntalan eltűnt, képes volt a legnagyobb hősesben kibotorkálni nyolcvanévesen a lakótelephez, és sírva fakadt, ha valahonnan megszólították: „Jaj, doktor úr, hol jár ebben az istenlen időben?”

És ebben a csodálatos metamorfózisban semmi sem változott a lakótelepen. A varjak feketén és sűrű szárnycsapással szálltak, a kis vonatból éppen kinéztek s mintha barátságosan integettek volna az utasok, s itt volt szívzaggató magányában az „írószoba”, ha annak lehetett nevezni,

csak más lakott benne, úgyhogy vissza kellett menni a városba, ahonnan már Böskét is elvitték a halottak világába, s ő maga sóvárogva várta, hogy utánamenjen.

SAVA HALUGIN: Pár, bronz, 1989

Ablak

TÉVÉBEN A MI NÉMETEINKRŐL

B O R D Á S G Y Ö Z Ő

Műsort nézek a Belgrádi Televízióban. Az apatini németekről szól, s rajtuk keresztül mutatja be a jugoszláviai svábokat, de tudósít az egész közép-európai németiségről is. Svábokat mond, mint ahogy legtöbbször önmagukat is nevezik, de ez a szó az elmúlt évtizedek folyamán legtöbbször csak pejoratív értelemben volt használatos. Az első meglepetésem, hogy itt most nem a már megszokott melléknévi, hanem főnévi értelemben hangzik el. Letelepülésük körülményeit, az életüket, szokásaikat mutatja az adás, s nem hallgatja el kiköltözésük, kiköltöztetésük körülményeit sem. Először látok ilyen objektív hangú műsort hazai adón, s meg is állapítom azonnal, lám, ez a téma sem tabu többé. Szerencsére nem az. Eszembe is jut a látottakról és hallottakról sok német ismerősöm, Lang óvónénim is, magas, szikár alakjával, amint 1951 őszen nagy-nagy türelemmel tanítja velem a máig el nem felejtett versikét: „Hänschen klein ging allein, in die Werte, Welt hinein, Stock und Hut steht Ihm gut, er ist vohlgemmut.”

Idősebb testvéreim már mind jártak iskolába, óvodába, s mi sem természetesebb, hogy én sem akartam már otthon maradni. De nekem háromévesen már nem jutott hely sem a magyar, sem a szerb tagozaton, pedig de-hogy válogattam volna a lehetőségek között. Lang óvónéni pedig, látva elszántságomat – Isten tartsa egészségben továbbra is százkettedik évében –, odavett az akkori hat német gyerek mellé hetediknek. Micsoda örömmel jártam én ebbe az óvodába, és bár mindössze egy évet töltöttem ott, a németek sorsa azóta is érdekel. Talán nem csoda, hiszen II. József lényegében ugyanakkor telepítette őket is ide, amikor a mi őseinket, bár a pfalzi németek (tehát nem svábok) még 1712-ben vetődtek erre, a német–francia viszály kirobbantotta, ma így mondanánk, lokális háború elől menekülve.

Nézem a tévéműsort, amely most éppen arról tudósít, hogy vidékünkön mintegy félmilliónyian éltek, Magyarországon pedig, beleértve természet-

sen az erdélyi szászokat is, több mint másfél milliónyian. Hogy ma mennyien vannak a két szomszédos országban, erről a riport nem szól, de nálunk mintegy nyolcezeren maradtak. S ebben a nyolcezerben benne vannak a mi szomszédaink, ismerőseink is, gondolom, a Hilkenéék, a Rechonok, a Burbachok s Lang óvónénim, meg Horn Roland is, akiknek a pékműhelyében olyan jókat játszottunk annak idején. Benne kell lenniük, mert németeknek vallják magukat, természetesen, ha csak az óvodát járták is az anyanyelvükön, ők nem asszimilálódtak, s ki sem költöztek, annak ellenére, hogy ezt bármikor a leglegálisabb úton megtehették volna. Mi tartotta itt őket? A ház, a csekélyke föld, egy-egy szállás vagy a pékműhely? Aligha. Ők itt születtek, és itt is akartak, akarnak élni. Számomra világos, mint az egyszerű. Mint ahogy az is például, hogy a Rieglék lánya nem tudta megszokni a számára új hazát, visszajött, s azóta is itt él. Neki már „az” a világ volt idegen, s a honvágy erősebbnek bizonyult a jólétnél. Ez a nosztalgia másokat is hazacsalogat, jönnek is, s nyaranta nemcsak vendégmunkásaink D jelzésű luxuskocsijai árasztják el a városokat, jócskán akad ilyen hazalátogató is. Egy öreg Crna Gora-i telepes mesélte, hogy hozzá is beállított egyszer a ház volt tulajdonosa, s közösen ásták ki a pince téglái alól az oda rejtett ékszereket és az ezüsteszájgot, amelyből csak egy-egy darabot vitt el emlékébe, a többit pedig, most már mint közös kincsüket, odaajándékozták az újvidéki múzeumnak. Hasonló témájú filmet is láttam ugyancsak a televízióban, tehát semmi okom, hogy kételkedjem benne, megtörtént ez sok helyütt, ahonnan csak menekülni kényszerültek.

Az idő jórészt begyógyította a sebeket, s nyilván a történészek dolga most már felfedni az igazságot, a tényeket. Többek között azt is, amiről egyébként ebben a műsorban is szó esik, hogy bizony voltak felénk német lágerok is, amelyekbe sokszor ártatlan emberek is kerültek. – Aki úgy érezte, vaj van a fején, az mind elmenekült, ha tehetette, még idejekorán – magyarázta egyszer egyik ismerősöm, s kurta érvelésének ma is érzem igazát. Ezekbe a lágerokba tehát nemcsak azok kerültek, akik itt ragadtak, meg azok, akik úgy gondolták, megússzák a dolgot, hanem mások is. Nos, ezeknek vitték éjjelenként megrakott parasztszekereken az élelmet és a ruhát a hozzátartozók és rokonok, hallottam, merthogy a közelünkben, Torzsán is volt egy ilyen tábor. Minthogy születésemkor számolták föl, számomra ez már történelem, nem csoda hát, ha többet szeretnék róla tudni. Pedig nemigen esik szó erről, már az időszakosan megjelenő Werbasser Zeitungban sem, amelyet a kivándoroltak írnak és szerkesztenek, s Esslingenből hoz a posta.

Erről jut eszembe, hogy egyszer egy emlékszámot is megjelentettek Pechán József tiszteletére a tizenhat oldalas újságukban, színesben nyomva képeinek reprodukcióit. Monográfiát is adtak ki, sokáig csak ebből kölcsönözhettem régi fényképeket múltidéző írásaimhoz. Úgy érzem, többnyire

objektíven és a tényekre támaszkodva tudósít ez a könyv is: előbb a német őshazába viszi olvasóit, majd a telepítés körülményeit írja le, s nyomban az egyházak és iskolák megalapítását ecseteli, majd a szabadságharc viharos eseményei következnek, föladvá a leckét a történészeknek, hogy ki és mikor volt menekülni kénytelen az itt dúló Perczel–Jelačić összeütközésekben. Mondom, a történelemnek és a nosztalgiának az ötvözete cseng ki e kiadványok soraiból, minthogy az ember szinte törvényszerűen érzékenyül el, ha a múltról beszél. Sok fontosnak vélt esemény pedig ki is marad, hogy mi okból, azt csak találgathatom. De nekem erről megboldogult történelemtanárom jut eszembe, aki az egyetemen az első órát azzal kezdte, hogy nekünk, filoszoknak ő csak az első világháborúig fogja tanítani a nemzeti történelmet.

– Miért nem tovább? – kérdeztük naivan, mire ő megmagyarázta: „Tudják meg, az még nem történelem, hanem politika.”

Ez a tévéműsor, amelyre azért térek szüntelenül vissza, mert érzem benne a tényekről való beszélés szándékát, anélkül hogy bárkit is sértene vagy magasztalna, megmutatta, hogyan kellene múltunkhoz nyúlni, hogyan lehetne mindezt feldolgozni az indulatok vagy előítéletek közrejátszása nélkül. Mert lehetne, nem vitás. Éppen a napokban hallom, hogy a létrejönni sehogyan sem tudó verbászi helytörténeti múzeum Pechán-hagyatékát most az egykori itteni evangélikus németek templomában akarják elhelyezni. Sietve üdvözlöm az elképzelést, mert méltóbb helyet találni sem lehetne ezeknek a képeknek. A templom védelem alatt áll, oltárképét és hatalmas méretű mennyezetfestményét is maga Pechán József festette. Akkor miért ne kerülhetne oda a birtokunkban levő teljes anyag? Biztos vagyok benne, hogy a Medgyessy Ferenc remek síremléke alatt nyugvó festőnek sem lenne ellene semmi kifogása. S bízom abban, hogy a most restauráláson levő képek a festő születésének száztizennötödik évfordulójára tervezett nagy belgrádi kállítása után itt találják meg otthonukat.

Remélem, egyszer még érdemes lesz, ha csak egy képzeletbeli beszélgetésre is, leülni egykori történelemtanárommal. Ennek a meghívásnak minden bizonnyal ő is sietve tenne eleget.

FŰZFASÍP (I.)

BELLA KISASSZONY

Ahhoz, hogy ezt a történetet el tudjam mesélni, Zágrábba kell utaznom, hogy ott a Virág téri könyvesboltban találkozzam Bellával, gyermekkorom Bella kisasszonyával, aki majd e váratlan találkozás örömeire meghív egy kávéra, hogy azt nappali szobája kis, őzlábú női íróasztalán fogyasszuk el.

Ez a kis íróasztal valamikor ott állt a nagy száraz kapubejáratú házunk tágas, bálteremnek is beillő nappalijában sok egyéb francia bútor társaságában, szemben a komóddal, amely számomra valóságos remekmű volt. Félkör alakjával és sok apró fiókjával olyan volt, mint egy fölállított zongora. Rajta a nagy tükör, amely majdnem a mennyezetig ért. E komódtól távolabb egy nagy, kétajtós írószekrény volt, fölötte lehajtható lappal, amelyen a színes rózsafa borítás egy hangszercsendéletet ábrázolt. Mértéktartó, tiszta dekorációja tetszett, akárcsak a szoba jobb oldali talpas órája is, amely ha megjöttem, gyönyörű bűgő hangon, akár egy kis szobai harang, ütötte a nyolcat. Itt valóban minden szép volt, süppedt a lábam alatt a szőnyeg, a nagy ablakokon beáramló fénytől pedig egészen élő színei voltak a festményeknek, és csillogtak a bútorok. E különös csillogást a berendezésnek, feltételeztem, az a szer adja, amelynek üvegére az volt ráírva: „Holzwurmtod”. Meg is kérdeztem egyszer Bella kisasszonytól, mi ez, mire megmagyarázta, hogy szüirtőszer. Németországi nagybácsija küldte, azzal kenik át évente kétszer a poltúrt, leginkább húsvét és karácsony táján. – Ezzel gyógyítom a fát – mondta, merthogy a gyógyítás vágya vagy inkább szenvedélye már ekkor is benne volt, s én biztos voltam abban, hogy egyszer jó orvos lesz. Zágrábban tanult, s amikor hazajött, nekem kellett minden vasárnap reggel virágot vinnem neki. Másoknak is vittem, bejáratos voltam sok lányos házhoz, de nem oly nagy örömmel mentem, mint hozzájuk, még ha néhol a borralaló nagyobb is volt. Legtöbb helyen ugyanis csak ezt hallottam: – Ó, micsoda szép, micsoda gyönyörű ez a virág, s milyen illatos, nahát... – nyafogtak nem kis erőltetéssel a lányok. – Mama,

kérlek, hozzál vizet, de a kínai vázába – folyt belőlük az émelyítő szóáradat, én meg tudtam, hogy az a váza, amibe a csokrot helyezik, nem is kínai, legalábbis nem igazi, imitáció csupán, valódi kínai vázájuk csak Bellának volt. Papucsban tipegtek elő ezek az eladó lányok, még kissé álmosan, csavarral a hajukban, s nyilván csak az illem kedvéért összébb húzva a ponyola kihajtóját.

Bella más volt. Mindig természetesen viselkedett, nem affektált, és a szeméből olvastam ki, hogy tud örülni a szép virágnak. Egyszer egy gyöngyvirággal díszített kálacsokorért még pusztit is adott örömeiben. – Ezért megérdemli a smacit – szólta oda Zoltán bácsi, az apja, fölpislantva az asztalon heverő bélyegeiből, nagy, kerek lencsét tartva a kezében. Zoltán bácsi ugyanis bélyeggyűjtő volt. Vasárnap reggelenként mindig az újvidéki bélyegpiacra készült. Én hívtam ezt bélyegpiacnak, mert úgy képzeltem el, hogy – mint a szentképkereskedők – asztalkára helyezve, nejlonnal letakarva valami rejtélyes kis utcában történik a bélyegkereskedés, elrejtve a világ szeme elől.

Virma néni, Bella anyja is előbújt olykor, de ő számomra olyan semleges természetű asszony volt, akiről sohasem lehetett tudni, örül-e vagy bánkódik. Most is ott sürgölődött szótlanul, nem tudván eldönteni, vízbe tegye-e a csokrot, vagy várja meg Bellát, míg visszajön, aki aprópénzért ment a szomszéd szobába.

– Tedd csak szépen a kisasztalra, aztán Bella majd elrendezi – mondta Zoltán bácsi nyugodtan a feleségének. – Te pedig, ha érdekel, nézgesd a bélyegeket.

Nekem az autós sorozat tetszett legjobban. „A világ autói” – állt azon a mappán, amely már jövetelem előtt kikerült a nagy írószekrényből, mert-hogy ott tartotta zár alatt.

– Nézheted, de az ujjaddal nem szabad hozzáérned – magyarázta Zoltán bácsi, s ettől én még nagyobb becsben tartottam ezeket a bélyegeket. Minden lapra egy-egy ország térképe volt rárajzolva, de nem átkopírozva, ahogyan a bátyám csinálta az iskolában. Olyan jól meg volt ez csinálva, hogy szinte nyomtatott lapoknak tűntek. Ez a térkép csak az országhatárokat meg a folyókat ismerte, az autókat gyártó városok helyén pedig egy fliszpapír tasak volt, s benne a cég legrégebb típusú autója. A tasak mellett szám állt, s e szám alapján lehetett egy másik albumból kikeresni az újabb modelleket is. Ezeket is csipesszel vette ki olykor Zoltán bácsi, maga is mindig megcsodálta, milyen szépek. A ritkaságokról csak beszélt, de sohasem mutatta meg őket, bizonyára az írószekrény alsó felében voltak elrejtve, a titkos fiókban. Mert hogy volt ilyen rekesz is, azt a nővéremtől hallottam, neki meg Bella mesélte egyszer, kint a csatornaparton fürdés közben, hogy betörték hozzájuk, de semmit sem találtak meg.

Még a rendőrség is kint járt, s könnyen vettek ujjlenyomatot, mert a fényes bútoron mindenütt megmaradt.

Szóval, érdekelték volna a különlegességek, de örültem ezeknek is. Csak úgy forgott velem a világ a sok Opel-től, Renault-tól, BMW-től, Fiattól... Egyszer megtaláltam az Opelnak azt a fajtáját is, amely ott állt Belláék udvarában. Pedig akkor még csak öt magánkocsi lehetett a városban, s az egyik az övéké. Egyszer Zoltán bácsi Újvidékre indulása előtt beültetett maga mellé, és elvitt a benzinkutásig, akihez akkor személyesen kellett menni, mint a fogorvoshoz, hogy kegyeskedjék kijönni, és megtölteni a tartályt. Marko nem is volt hajlandó félbeszakítani vasárnap délelőtti kártyázását. Nyilván ment a lapja, ezért ott sem hagyta az asztalt, csak fölállt, kivette zsebéből a kulcsot, és odaadta Zoltán bácsinak, töltsön ő maga. Kimentünk, kinyitottuk a háza előtt levő zöld vasajtót, aztán én magam pumpáltam, kézzel jobbra-balra húzgálva a kart.

Bár mint egy álomban, röpitett ez az autó, én most mégis ebbe a francia bútoros nappaliba szeretnék visszatérni, miért titkoljam, Bella kisasszony miatt.

Az „utazásomat” követő héten, amikor megint megérkeztem hozzájuk a virágcsokorral, kint az udvarban motorzúgást hallottam. De berregőbbet, mint amilyen egy autóé. Nem mentem hátra, benyitottam a nappaliba, s a félig nyitott ablakon kitekintve láttam, miként sürgölődik Zoltán bácsi, a felesége és Stefi bácsi, a patikus valami különös gép körül. Gondoltam, hátraszaladok, és megnézem, mi ez, de a virág még a kezemben volt. Le akartam tenni az asztalra, de ott bélyegek voltak a kis asztalkán meg valami levelek hevertek. Benyitottam hát a folyosóra, ahonnan a konyha meg a fürdőszoba nyílt. A fürdőszoba ajtaján, nyilván a huzattól, kis rés keletkezett. Hallottam a víz sugárzását. Még egy lépést tettem, s ekkor a vékony nyíláson át megláttam Bellát föltűzött hajjal. Valami lepkeféle csipesszel tűzte föl a haját, zuhanyozott. Álltam a csokorral a kezemben, és se előre, se hátra. Bámulva néztem a résen át csak felsejlő testet. Az időnek erre a töredéke még az óra is megállhatott ott a nappaliban.

Lábujjhegyen hátráltam vissza, s hogy végül az asztalkára, a székre vagy éppenséggel a bélyegekre tettem-e a virágot, a mai napig sem tudnám megmondani. De hogy úgy rohantam ki a házból, hogy az én lelki zajom a motorzúgást is elnyomta, az biztos.

– Talán elcsentél valamit, hogy így rohansz? – kérdezte az utcán Gyuri. – És miért ilyen későn viszed a virágot?

– Csak most lettünk készen, mert egész éjjel egy temetésre dolgoztunk – mondtam.

– Máskor jobban iparkodj! – mondta, és kezembe nyomott egy öt dinárost.

Nem válaszoltam semmit, szedtem a lábam, mert otthon valóban vártak rám a koszorúk is.

Gyuri, Stefi bácsi fia, Bella udvarlója volt. Ő küldte minden héten a virágot. Sem őt, sem az apját nem kedveltem, de hozzájuk ritkán is jártam, merthogy ott két egyetemista fiú volt. A patikájukba viszont el kellett mennem, meg is csodáltam gyakran hatalmas gyógyszerári szekrényüket. Nem is szekrény volt az, mint Belláéké, hanem valóságos fal, kétoldalt szimmetrikusan tele üvegajtóval és rengeteg apró polccal meg fiókkal, a közepén pedig egy piros brokát helyettesítette az ajtót. Ezen bújt ki mindig Stefi bácsi, ha meghallotta a bejárati ajtó csöngőjét. Nem is ő jött valójában, hanem maga a kísértet, amely odabent állandóan kotyvaszt valamit. Előbb nagy hasa rezzengette meg a nehéz, átláthatatlan függőnyt, aztán kopasz feje tűnt föl, egyfajta túlvilági fényt árasztva a sötétségben, és csak ezután jelent meg ő maga, teljes fizikai valóságában. Egyszer, amikor így kilépett titkos rejtkehelyéről, nagyon megszégyenített. Aszpirinért mentem éppen, kint hideg volt, fújt a szél, s én nem vettem le a sapkámat.

– Mi az, tán van valami a sapkád alatt? – kérdezte jellegzetesen svábos hangsúlyával.

– Nincs – mondtam én erre kissé zavartan, mire ő megjegyezte:

– Meg is látszik.

Az a gép, amelyet azon az emlékezetes napon Belláék udvarában láttam, valóban egy csudamasina volt. A következő vasárnap már közelebről is szemügyre vehettem. Előbb nagyon illedelmesen átadtam a virágot, várva, szólnak-e valamit, hogy a múltkor csak úgy odavettem valahova a csokrot. De semmit sem mondtak, Bella megint nagyon kedves volt, és szép is, most is nemrég jöhetett ki a fürdőszobából, mert a nyakán a háziköntöse alatt vízcseppek is látszóttak. Meg is kaptam tőle a szokásos két dinárt, de félve, hogy esetleg mégis szóba kerülhet a múlt vasárnap, mondtam Zoltán bácsinak, a bélyegek helyett most azt a gépet szeretném megnézni. – Az ám a valami! – mondta, és már vezetett is kifelé, a folyosón meg a konyhán keresztül. Tanári hivatásához ismét csak hüen, mindent alaposan megmagyarázott. – Ez villany betonkeverő. A rokonok küldték, s ilyenjük még a kőműveseknek sincs.

– „A világ tudósai” gyűjteményem ment rá – mondta inkább magának, mire én megjegyeztem: „De az autósok maradnak”. Azt a világ kicséért se adnám el. A tudósok viszont sehogyan sem jöttek össze, legalábbis nem úgy, ahogy elképzeltem. Azért a betonkeverő is felér egy gyűjteménnyel! Ebbe tizenkét lapát sódert és négy lapát cementet kell bedobni, aztán háromnegyed vödör vizet, és akkor olyan alapot lehet csinálni a házhoz, hogy sohase roskad össze.

– Itt ez a ház, minek még egy? – kérdeztem.

– Belláék fognak itt lakni. Két szobát, konyhát meg fürdőszobát építünk ide.

Nagyon megsajnáltam Bellát, hogy ezzel a Gyurival kell majd élnie. És semmi kedvem sem volt ahhoz, hogy elhozzam neki Gyuri eljegyzési kosarát, amit – ezt otthon tudtam meg – már meg is rendelték. Még kevésbé a menyasszonyi csokrot. Magamban el is határoztam azonnal, hogy a sarki trafikusbódé mögötti árokba fogom dobni.

Nem nyílt rá alkalmam. A konyhaablakból láttam, hogy Vilma néni és Bella kisasszony talpig feketében tárgyalnak apámmal. A gyászruhát én már megszoktam, a halálhír úgy röppent be hozzánk, mint a lelkek a mennyországba. A halottkém és a koporsós után azonnal hozzánk jöttek jelenteni, ha meghalt valaki, mert a koszorú elkészítéséhez idő kellett. Sokszor még a pap is tőlünk tudakolta meg, kell-e majd harangozni.

– Meghalt a tanár úr – mondta bejövet apám –, agyoncsapta az áram.

Ez az eset engem is megrázott, mintha én is valami ütest kaptam volna. El sem akartam hinni. Hát ez lehetetlen, gondoltam. És mi lesz a bélyegeivel meg Bellával?

Megint sokáig dolgoztak apámék, estig mi is segédkeztünk, meg az öreg Fritzet is áthívtuk, aki leginkább csak az ünnepek előtti nagy munkában szokott besegíteni. Ő készítette a ráamákat és drótozta a fenyőt. Amikor a temetés után apám elszámolt velem, csak annyit mondott.

– Egy jó temetés többet ér, mint egy mindenszentek.

Kávézás közben mesélem Bellának, mennyire él bennem egykori szobájuk, szinte le tudnám rajzolni, mi hol állt, és hogyan nézett ki. A komód, a lábas óra, ez a kis asztalka meg a nagy asztal, amelynek henger alakú lába fölfelé vastagodott.

Mindent el kellett adnunk, hogy befejezhessem az egyetemet, s hogy itt lakást vegyünk.

– A bélyeggyűjteményt is eladtátok?

– El. Mi nem értettünk hozzá.

– És miért költöztetek el? Otthon is kaphattál volna állást.

– Gyuri miatt.

– Meggondoltad magad?

– Nem. Tudod, hogyan halt meg apám?

– Hogyné. Az áram...

– Nem. Gyuri apja ütötte agyon.

– Hát nem ti mondtátok, hogy a keverő...

– Mi is így tudtuk. De nem így történt. Néhány héttel a temetés után egy fiatal sebész mondta el bizalmasan, hogy a boncolásnál derült ki, nem áramütés, hanem belső vérzés okozta halálát. Az eltört bordák átfúrták a tüde-

jét. A halált tehát traumatikus pneumatorix okozta, a halotti levélre pedig szívfibrillációt írtak. Érted?

– Ne haragudj, olyan hihetetlennek tűnik az egész.

– Én is így voltam vele. Aztán, rekonstruálva a dolgokat, rájöttem, nem is történhetett másként. Építkeztünk. Apám beszerezte azt a keverőt, nem egykönnyen mondott le a bélyegekről. Együtt etették a gépet, még két kőműves volt ott. Egyszer apám, aki mokaszinban volt, nekidőlt a keverőnek, hogy kirázza a sódert a cipőjéből. Amikor Stefi megfordult, látta, rázza a lábát. Azt hitte, az áramtól. Oldalba ütötte a lapáttal, hogy eltaszítsa a géptől.

– Tehát nem szándékosan.

– Nem. Persze, hogy nem. Segíteni akart. Az ütéstől apám eszméletét vesztette, beszállították a kórházba. Harmadnapra meghalt. De Stefi orvos ismerőseivel elintézte a hamis diagnózist. Érted most már?

– Értem. De miért nem jelentettétek föl?

– Végül azt is megtettük, de már azután, hogy Gyurival szakítottam. Neki is elmondtam, mit hallottam, mire ő azt mondta, nem tudna velem élni, mert én gyilkosnak tartom az apját. Pedig ma sem tartom gyilkosnak. Én semmi egyebet nem akartam, csak azt, ha nem tudja, hát tudja meg az igazságot. Mert élhettem volna-e vele, ha mindezt nem tisztázzuk?

– És te biztos vagy abban, hogy mindez így történt, hogy ez az igazság? Mert számomra még mindig kitalált történetnek tűnik az egész.

– Nézd, orvos vagyok – s erre a szóra kihúzta magát a székben –, ma már senki sem győzhet meg arról, hogy nem így történt.

– S mi lett a följelentéssel?

– Azt is elintézték, hogy ne exhumálják. Bent azt mondták, ebből úgyszem lehet már ügy.

– A származásotokra gondoltak?

Bella a bár szekrényhez megy, Martell konyakot vesz elő, tölt. Iszunk.

– Nem untatlak? – kérdezi, miután én szótlán maradok. Fejrázással jellem, nem.

– Ha belekezdtem, végig kell mondanom. Szóval mindezen megpróbáltam túltenni magam, de nem ment. Szakítottam Gyurival. Itt maradtam. Anyám is ideköltözött. Aztán férjhez mentem, gyerekem lett. Elváltam. Ismét férjhez mentem. Ez a házasság sem sikerült. Anyám is ebbe halt bele. Mindenem túl vagyok, csak a gyerekemnek élek, hamarosan érettségizik. De egyvalami foglalkoztat. Tudod, én is olyan gyilkos vagyok, mint Stefi.

– Ezt nem gondolod komolyan.

– Ha elmondanám, hány ember hal meg az onkológián a kezem között. Injekciót adok, hogy enyhítsem a fájdalmakat, és erre: exitus letalis. Kész. És ezért én is felelős vagyok.

- Te az orvosi etika törvényei szerint cselekszel.
- Gyuri apja meg az élet törvényei szerint cselekedett. Mi mást csináltunk volna?
- Neked lelkiismeret-furdalásod van, mert meghalnak a betegek. De ez az injekció ellenére is meghalának, csak nagyobb kínok között.
- Igaz. És nem is ez az én problémám. Hanem az, hogy szemet hunyva a probléma fölött azok még léteznek. Érted? Így vagyunk sok mindennel, a munkánkban, az életünkben, a politikában.
- Értem, csak azt nem tudom, miért foglalkoztat ez ennyire téged.
- Ismered azt a régi igazságot: minden az apró hazugságokon alapszik.
- Elmondom. Elhagyott a lelki erőm. Mindenbe belefáradtam. Olvastad Csehovot? Azt mondja: ha jobbra mész, fölfalnak a farkasok, ha balra, te falod föl a farkasokat. Ha középen, önmagadat falod föl. Hát ez az igazság. Én mindig csak másokért dolgozom, önmagamért soha. Ebbe pusztulok bele. S most mit ajánlhatok a lányomnak? Ettől van ulcusom.

Kihúzza az asztalka fiókját, majdnem lebillen a konyakosüveg, ott az Eglonyl meg a Phosphalugel. Ismert gyógyszerek, akárha a saját fiókomba néznék.

Hallgatom Bellát, és szüntelenül arra gondolok, milyen jó orvosnak képzeltem. S lám, önmagát se képes gyógyítani. Pedig azért becsültem, mert úgy éreztem, tudja, mit akar, s meg is van hozzá az energiája. Elfogyott? Mi az, amit Gyuri elvett tőle? A békéje, a család, hogy feleség legyen? Pedig milyen szép, szinte érett asszony. Seholy egy ránc a nyakán. Nem egy elhasználódott, középkorú nő.

Nézünk egymásra, a gyermekkor láncai szinte szorosra fűznek bennünket. Megint ott látom a fürdőszobában...

– Tudod, mi jutott eszembe? – kérdezem.

– Mondd.

Hirtelen valami visszatart. Iszom egy kortyot, és másba kezdek: – Az, hogy sohasem törülköztél meg, amikor virágot hoztam. Most is elképzelem azokat a vízcsöppeket a nyakadon.

– Az a dunsztkúrám volt.

– Mi?

– Á, az nagyon egészséges dolog. Eredetileg kínai módszer. Lényege: a vízben fölmelegedett testet nem szabad megtörölni, hanem hagyni kell, hogy „főjön” a test, és magától száradjon föl. Ezért nem törülköztem én soha. Ezt anyámmal sváb száunának hívtuk. Valóban jó kúra a testi ép-ség megőrzéséhez.

Fölkel. Azt hiszem, a fürdőszobába indul. De nem. A könyvespolcra vesz le egy vaskos kötetet. Lapozgat, ujjával követi a sorokat, aztán megáll egy pillanatra.

– Hallgasd csak: „Bármilyen sikert érsz is el a pályádon, ha előrehaladásod ára a család, gyermekek, barátok vagy a lelkiismereted, akkor a siker por és hamu lesz a szemedben.”

– Kérek még egy konyakot – mondom.

NIVES KAVURIĆ-KURTOVIĆ: *Fájó egyensúly*, 1987

TOMPA GÁBOR VERSEI

A SMINK AZ ARCON

a smink az arcon úgy áll
mint felhők állnak égnek
egyetlen szélfúvásra
odébb áll néhány réteg

ám újra egybegyűlnek
mint bárányok a réten
kezesek tiszták balgák
az égi tükörképen

de amott lent a földön
sár van olvad a festék
e kozmikus mosolygást
nem arcra méretezték

s míg megölték a bárányt
a szeget kézbe verték
a rezzenetlen arcon
smink helyett csak verejték

A HIÁNY SZONETTJE

Mint fojtó háló, olykor körbevesz
a hiány, és te mindhiába vergődsz
sok karja közt, mint gyermek, mert nem ez
fog megmenteni, jól tudod, s az „erkölcs”

is azt kívánja, hogy egy szót se szólj
arról, mi bánt, csak pusztá hallgatással
könyveld el ezt a látszólag komoly,
de oly személyes bajt, s ha semmi mással,

hát vak reménnyel űzd el ezt a percet,
vagy ezt az évet, ezt az életet,
hazudj magadnak, s íme, egyre beljebb

haladsz a hálón, tűrő érdemek
magányosabbá tesznek, mint a versek,
melyekben írva áll: ez vérre megy.

EZT A CSENDET

Ne a nappalt.
A fényt magát.
A homályt szürcsölő
hiányt.
Amikor fáradt kezekben
remeg a csillagpermet.
Az éjszakába valahol
forró szögeket vernek.
Ezt a csendet. Ezt tanuld.
Szép, mint egy hóhérvallomás.
Kínzóid szelíd mosolyát
immár sosem felejtet.
Mindig, mindenütt, feleim,
egyetlen nap van hátra.
Rozsdás szívünkben felragyog
a szeretet magánya.

BOGDÁN JÓZSEF VERSEI

MÁSNAP

Csak a másnapok ne
lennének, amikor igyekszel
feljelenteni magad, és szeretnéd
mindörökre kigimizni
áruba bocsátott arcodat.

Csak az aznapok ne
lennének – óvatosan lépdelsz,
mintegy jégtöltésen, belső
jégverésben, és észrevétlenül
nagykorúvá vedlik benned Júdás.

ÖT HAIKU

1.

A fagyos föld most
fogva tart egy kavicsot.
Holnap engem is.

2.

Finom redőket
rajzol a szél a tájra
és homlokodra.

3.

Halk melódia
parafagömböcskéket
lök ide-oda.

4.

A fű is sárga
ott belül. Színvállásra
egyszer sor kerül.

5.

Szivárgó kis ér
engem senki sem kísér
akárcsak téged.

BÚCSÚZÁS

Meztelen bennünk
és körülöttünk minden.
Nem lesz virradat.

A szél odakünn
ácsolja a keresztet.
Leesik a var.

Most még fogva tart
ez a súlyos éjszaka
ám hiába vársz.

Lassan elfogyok.
És te is elfogysz lassan.
Nem látlak. Nem látsz.

VASKO POPA VERSEI

A KVARCKŐ SZÍVE

Játszottak a kvarckővel
A kő kőként karikázott
Játszott velük mint kinek szíve nincs

Megharagudtak a kvarckőre
Összeúzták a fűben
Meggillantották riadt szívét

Fölvágták a kvarckő szívét
A szívben kígyó
Kusza gomolyag álomtalan

Fölébresztették a kígyót
A kígyó magasra szökellt
Futottak messzire

A távolból lesték
A kígyó eget-földet átölelt
Mint a tojást úgy nyelte el

Visszamentek a játék helyére
Sehol a kígyó sehol fű sehol egy darabka kő
Sehol semmi a föld kerekén

Körülnéztek elmosolyodtak
Egymásra kacsintottak

A KVARCKŐ ÁLMA

Föld alól kinyúló titkos kéz
A légből föl kvarckövet hajított

Hol a kvarckő
Nem látni a föld peremén
Nem magaslik az ég tetején

Mi van a kvarckővel
Talán a messzeség nyelte el
Talán madárrá nemesedett

Íme a kvarckő
Álmodik magában makacsul
Nincs az égen nincs a földön

Magába merül mélyen
Világ világok között

TÁNCJÁTÉK

Lagzi
Valahány vendég veti bőrét
Valahány rejti szíve szikráit
Éjtől nem érintett sziporkáit

Valahány vendég kitömi kővel a bőrét s
Vele táncba indul valamennyi
Csillagfényben fürödve végiglejt

Ki hajnalig félbe nem hagyja
Ki nem ásít nem ájul
Az rászolgált a bőrére

(Ezt a táncot ritkán táncolják)

FUTKÁROZÁS

Némelyek leharapják mások
Kezét vagy lábát vagy akármijét

A foguk közé szorítják
Inalnak ahogy bírnak
Koncukat földbe kaparják

Mások meg százfelé szaladnak
szaglásznak kutatnak szaglásznak kutatnak
Föltúrják a földet mind

Majd szerencsésen meglelik kezüket
Vagy lábukat vagy akármijüket
Most rajtuk a sor harapni

VIHARZIK TOVÁBB A JÁTÉK

Amíg csak van egy kéz
Amíg csak van egy láb
Amíg csak valami is van

HAMVAK

Ők éjszakák ők pedig csillagok

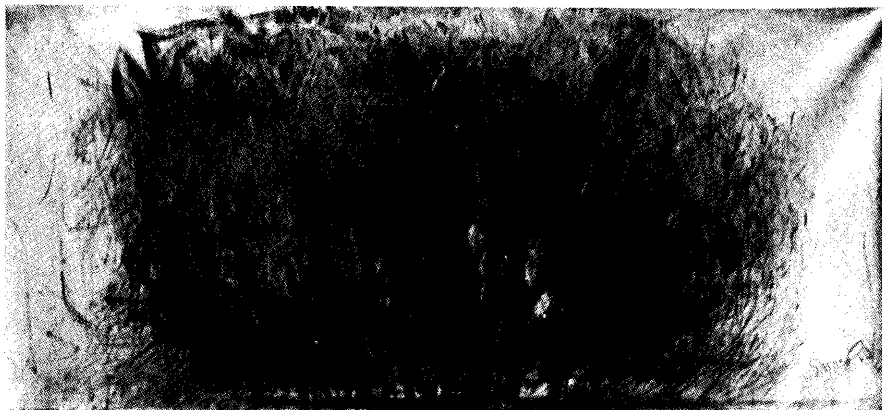
Minden éj föllobbant egy csillagot
És ébentáncsal éleszti tüzét
Míg el nem hamvad a csillag-parázs

S aztán az éjszakák osztozkodnak tovább
Egyik lesz a csillag
A másik éjszaka marad

Megint minden éj föllobbant egy csillagot
És ébentáncsal éleszti tüzét
Míg el nem hamvad a csillag-parázs

Az utolsó éj csillag is éjszaka is
Önmaga öltözik lángba
Önmaga körül örvénylik fekete tánca

CSAPÓ Julianna fordításai

SZAJKÓ ISTVÁN: Szomorúfűz, olaj, vászon, 1988

KÉSZ REGÉNY (IX.)

BRASNYÓ ISTVÁN

Kezdek el most arról áradozni, hogy hamarosan mindenkit fertőtlenítő oldatban megfürdetnek, kopaszra nyírnak, a hóna alját meg a szőrzetét befújják DDT-vel, s utána világgá küldik, csak még azt nem tudom, hogy úgy, anyaszült meztelenül-e, vagy valamiféle ruhát is aggatnak rájuk, s attól kezdve ki-ki gondoskodjon magáról, ahogy tud vagy képes, boldogulásának e téren senki sem fogja útját állni. A tavasz folyamán egész hadak fognak ilyenképpen megmozdulni, sátorlapba, zászlóba vagy mit tudom én, mibe tekergőzve, mindenki hazafelé tart, vagy arrafelé, amit a hazájának képzelt addig. És hamarosan itt lesz az alkalom, hogy magam is csatlakozzam valamelyik menetoszlophoz, vonatot fogjak, s elinduljak, hova is? Azzal a kibúvóval tömve be az alkalmatlankodó vasutas pofáját, hogy elveszítettem a menetjegyemet jelentő cédulámat, és harsány hangon zengjem tovább a dalt a többiekkel:

*A pinának nincsen álla,
mégis kinő a szakállá...*

– és legföljebb ő is csatlakozik vásott kórusunkhoz, vagy dolgavégezetlenül eloldalog, mert mások még csak szóra sem fogják méltatni, hiszen ettől kezdve így is, úgy is kitört az anarchia, csupán az lesz a kár, hogy nem osztogatnak pálinkát, mert attól esetleg még föl is gyorsulhatnak az események.

És mindez itt jut eszembe, a konyhaasztalnál, öt kilótt golyóval a fejemben, egy katonafeleséggel az oldalamon, sebtében összeverődött emberek-től körülfogva, akik erővel a holnap felől szeretnének értesüléseket kicsikarni belőlem, amikor máris minden nyilegyenes sínen fut, és engem nem érdekel a holnap, mivel még a mával sem végeztem, hiszen az a veszély fenyeget, hogy ez is áttolódhat holnapra, én meg a kettő között morzso-

lódva valahol – vagy éppen ez tenné meg igazából menedéknék, ennek a kettőnek a köze, ahová beugorva még szunnyadhatnék is valamennyit, pusztán lélekben biztosítva a jelenlétemet, amennyiben erre még szüksége van itt valakinek. A meggybefőttnek csupán a levét szűrőcsőlöm le, a magvas lényeggel már nincs időm foglalatatoskodni, így is tele lehetek már mindenféle vacakkal: azt már említettem, hogy leginkább szemeteskannára hasonlíthatok... Persze, miután itt még eléggé meg is teltem mindenféle konyhai vicik-vacakkal. Már képes vagyok elámulni a fanyelű kés láttán is, éppen úgy, mintha valaki a fülem mellé állította volna az ajtófélfába: ilyen kis méretű késsel ugyan nem is volna érdemes dobálózni, ezzel még az ember fülcimpáját sem lehetne tisztességesen odafogatni: vaskos, nehéz nyelű ezüstök illenének ide, legalábbis ilyen célra, miután még napvilágnál élesre fenték a kútkáván vagy megfuttatták a köszörűkövön, az csak egy villanás lenne a levegőn át, mintha kifényesedett ekevas tükrözésével céloznák meg az embert – már szinte mindegy, hogy merre kapja előle a fejét; ez a fölszerelés sikkadt el innen kézen-közön, valaki végül a köszörűkövet is elgurította vagy elvitte állványával együtt, úgy tett, mintha kölcsön kérné, de utóbb, miután már fölöttette a kocsi, egyszeriben meggondolta magát, és mostanra már csupán annyi merülhet föl ezzel kapcsolatban, hogy nekem mi közöm volna ehhez az egészhez, épp nekem, futólag betoppant valakinek, akit itt senki sem tudna néven szólítani, még csak kezét sem fogtak velem, ugyanis akadályként állt közöttünk elképzelt hivatali rangom: egyszeriben úgy jött ki az egész, hogy talán az irodista másává fejlesztettem magamat, habár az ujjaim közül hiányzott a tollszár és jobbomról az elmaradhatatlan tintatartó, egyik oldalról a mindenkor fölcsapott födelével, hogy úgy látsszon, örökké kapható vagyok az írásra. Pedig el sem tudtam volna képzelni a papíron betűimet, vajon hogy írásmódom reszketeg, öreges, ódivatú lehet-e, vagy épp fordítva, hanyatteső kackiák laza láncolata-e, amellyel kapcsolatban az lenne az általános vélemény, hogy ember legyen a talpán, aki abból bármit is ki tud betűzni. Ha nem egyenesen azért is lett oly hanyagul odavetve, hogy senki se tudjon elmenni rajta, legalábbis pecsét nélkül ne, amit úgyszintén birtokolok. Tulajdonképpen csupán azt az ismeretlen föliratú, szent ostyánál semmivel sem nagyobb kiterjedésű kört, pontosabban ennek lenyomatát birtokolom itt az egész világból, ezt a fájdalmas bélyeget, amelyről ki tudhatná, minek a hitelesítésére használták eddig, ezentúl azonban a tintába mártott orrukát kell hogy odanyomják az íratok aljára, vagy felőlem nyomhatják akár a kutya seggébe is.

Itt terrakotta színzetű elméldékesemet mintha a falhoz csapták volna, most már nem is tudtam volna megmondani, hogy mit tartalmazott eredetileg, egyáltalán mi lehetett itt bennem az eredeti, a szóra érdemesíthető, amivel ideérkeztem, majd hirtelenében távozni is szándékoztam, nehezen viselve el az esetleges kártékonyaságomra tett utalást:

– Node, ember, hova menne ebben az éjszakában? – törtek ki szinte indulatosan többen is, pedig egyáltalán nem az ő házuknál voltam, azt sem tudtam, merre van a házuk; talán attól tartottak, hogy egyszerre csak ott álllok majd az ő küszöbükön?

– Kimegyek itt, az útig, megnézem az embert, akit égni láttam. Futólag ismertem, még mindig előttem van a sárral bevert cipője meg nadrágja szára.

– Nem éghetett az igazából, valaki más rakta azt a tüzet, hogy bolonddá tegye magát.

– Miért épp engem? Meg miért épp más? Amikor azt sem tudhatta, hogy én én vagyok, és éppen itt vagyok. Hogy ez nekem majd szembe fog tűnni... Attól tartok, hogy mi mindannyian egy-egy külön-külön illúzió áldozatai vagyunk, ha ezt hajlandóak lennének megérteni, és akkor már minden egészen másként mutatna.

– Talán csak nem tartunk máris ott, hogy menten halódni kezdjünk? Mert akkor az el fog tartani egy darabig... – háritották el magukról az illúzióknak az árnyékát is, úgyhogy szavaim mindvégig ebbe az értetlenségbe ütköztek, vagy magamnak kellett volna itt némelyest alkalmazkodnom a feladványhoz, azonosulnom vele, abból a célból, hogy közelebb jussak épp a tulajdon rejtélyem megoldásához: lassanként rá kellett jönnöm, hogy ilyesmi kizárólag csak énvelem fordulhat elő, az ilyen különleges helyzetek, amelyekkel az égvilágon senki sem tudna nemhogy mit kezdeni, hanem még készakarva sem keveredhetne hasonlókba, én viszont épp ezeknek az eredetét élem, mintegy magamból képezem, és most már csupán azt kérdezhetném meg: No és milyen eredménnyel? Sikert sikerre halmozva? Vagy pusztán a balszerencse, hogy lettem, kerített ily tartósan a hatalmába? Nem így kellett volna keletkezniem vagy történnem?

Hiába is jöttem előbbre való helyről ennél, ahol most vagyok – avagy mi legyen az az előbbre való hely, talán Süketpuszta? Mert bizonyos tekintetben lehetséges, hogy éppen ott vetődtem ismét fölszínre – itt bele kell törődnöm abba a valótlanágba, amit jelenthetek, mint afféle zártkörű fogalom, amelyről ki sem tudhatja biztosan, hogy mit jelent, illetve hogy azt a valamit jelenti-e, ami lenni szeretnék, vagy mostanra már egészen megváltozott az értelme, és innentől számítva megváltozott értelemmel kell időznöm magam sem tudom biztosan, hogy hol, mindenestre úgy sejtem, hogy valamiféle kilátással, mert különben nem merednének így rám, hanem legfőljebb figyelembe se vennének. És hogy mivé lett eközben az önmagamról megalkotott véleményem? Hogy máris, mindenki szeme láttára kételkedni kezdjek önmagamban – azt már nem! Ezt a társaságot mégiscsak önmagamnak csődítettem össze, hát most legfőljebb emlékként velük megyek, függetlenül attól, hogy ki merre tart.

Tehát nagy garral, mintha valami csöstül jönne, berúgva az idegen ajtót, kései órán, amikor már egyáltalán nem szokás érkezni, megnézem, hogyan alszanak, ki hol talált magának éjszakai nyugvóhelyet, rajtam kívül, persze, aki még mindegyre csak keresem, de szólni nem tudok, mintha kilőtt pisztolygolyókkal lenne tele a szám: egyszóval, kísérteties éjszaka járhat rátok! Számlapjával befelé fordítom az ajtófélfába vert szögön láncánál fogva függeszkedő zsebórát, elejét venni a ketyegésnek: tulajdonképpen miért nem jönnek utánam a kutyák, hogy csaholva kiűzzenek a házból, ahogy menyétet szoktak zargatni, amikor orrukba fújja elsápadt vérszagát a szél.

Hát nem azt mondtam, hogy előbb-utóbb meg fog jelenni valaki nagy táskával, és iratokat kezd zilálni, de arról szó sem volt, hogy ez vaksötétben lesz, ha legalább a hő bevilágítana az ablakon, de semmi, csupán a meszes alakot látni, mintha az Úr jelent volna meg, búcsúzkodni, vagy ugyan ki tudná megmondani, hogy mi dolga lehet? Ijesztgetés nem állhat szándékában, különben is mostanra már mindenki megszokhatta, hogy szakadatlan félelemben kell élnie, amelyből csupán a megrettenés rázhatja föl egy-egy pillanatra: ebből tudhatja, hogy csakugyan létezik, mialatt – alvás közben legalábbis – semmi egyéb nincs.

És aki netán görbe úton tartana hazafelé, ki terem előtte nyomban a sötétben, mintha egyenesen igazoltatni szeretné? Okmánya meg persze, semmi, úgyhogy elfut amarra, ahol sejtése szerint a kutya sem fogja keresni, eszébe sem jutna másnak, hogy az a hely is a világon van vagy volt valamikor, de mostanra ez is mindegy: mire odaér, úgysis kifényesedik a csizmája sarkán a patkó.

Gondja csak azzal lenne, ha még nem folytak le a tél végi vizek, és hiába tenne bármilyen nagy kerülőt is, mindig valaminek a túlpartján futna, no de mi elől is?

Aki meg itt netán keresztülvágná, a túlsó oldalon már merőben más helyzetnek lenne a részese, egyszeriben csak benne találná magát, mintha disznóforrázó teknőben evezett volna oda; most, hogy egyelőre nincs rá szükség, úgysem igen való másra, mint elkódorogni benne, éppen úgy, mintha valaki azt vette volna a fejébe, hogy megvárja, amíg följön a holdvilág, és akkor nekilát nádat aratni – reggelig nagyon szép kis irtás kerekedne belőle, csak bámulni lehetne tátott szájjal, hogy ki milyen sorsra jut, mintha mostantól nádkúpban szeretne lakni, csupán a kígyónyelvét nem öltögeti még.

Valaki meg egész idő alatt füttyögne a sötétben, fölhívni magára a figyelmet: éppen jó terepet választott erre a célra, vadkacsalesre sem lehetne különbet, rozsdá ütközik ki a bőrén, éppen úgy, mint az olyanoknak, aki vértet visel a hűvösség ellen.

Ezek ketten, úgy tűnik, egyezkedni szeretnének egymással, látatlanból

is, és ehhez hozzá kell még venni azt a harmadikat, akinek szinte a fölügyelete alatt zajlik mindez: bosszantó térség, úgyszólván fölnyithatatlan, feszítővással kell indulni a puszta megszemlélésére is, csupán arra kell majd ügyelni, hogy az ember a lábára ne ejtse, s utána azt kelljen kitalálnia, hogy valaki ismeretlen kiverte a kezéből, mivel az itt említettek közül egyik sem lehetett, úgyhogy szavaiból már-már arra lehetne következtetni, miszerint a földidézettekén kívül még egy valaki beárthatja magát a más dolgába, de ennek a szándéka inkább homályos, mintsem meggyőző.

Akkor tehát ugyanilyen homályos és csöppet sem meggyőző szándékkal ülve maradni az idegen konyha levegőjében, háttal a szék támlájának dőlve, mert abba az irányba már biztosan lehetetlenség lefordulni róla, sem a fáradságtól, sem az esetleges elalvástól, de a két oldaláról már nincsen fedezve az ember, ott szabadon jár-keel a szél, akárcsak a hátracsuklott fejénél az álla alatt, hogy talán a lassú huzatolásával metssze el a torkát, s ennek révén e megdöbbentő képpel még jobban beleéljük magunkat a jelenetbe. Szükszerű-e itt még mindig a menyecske jelenléte ezen a simára döngölt talajon, vagy máris jobb lesz mindenkit mellőzve ingre-gatyára vetköznöm, és helyet szorítanom magamnak a deresre emlékeztető, kimondottan kőkeményre hempergett priccsen, amely éppolyan, mintha egyenesen a földre feküdnék, a fejem alatt az ide is magammal hurcolt táskával, amelynek még mindig nem vagyok tisztában a teljes tartalmával. Levett ruhadarabjaim a széken vagy legalábbis a szék közelében maradnak, ez biztos tájolási pont lehet, ha éjszakának évadján eszembe jutna fölöltözni a sötétben, és idejében odébbállnom, akár valami hasmenésesnek, aki mély, fekete barázdába guggol.

A hasmánt fekvők azonban már elhagyták a priccset – erre bizonyára akkor kerülhetett sor, amikor megszunnyadtam –, meg a lámpát is elvihette valaki, vetközésemet mintegy jeladásnak tekintve a távozásra, úgyhogy magamra maradtam a hideg konyhában, ahová csupán futtában tértem be, mostanra meg végleg elkedvetlenedtem, arra gondolva, hogy mi az ördögöt hurcolászok és magamban vagy magammal, mintha a világot szeretném valamitől megszabadítani, ekként cipelem a fölösleget, együtt a fölöslegességgel, és úgy jön ki, hogy mily takarékosan bánok vele: hogy talán azt szeretném, még sokáig tarston?

Azután a kinti levegő mintha megorrontotta volna, mily védtelenül vagyok e helyen, ahogyan csak egy zsák krumplit hagyhattak volna a fagyon – nem mondom, hűvös lesz itt a hajnal, mintha máris valamelyik fagyos szent napjára virradnánk; ha legalább egy lópokrócot kapok, akkor most nem kellene máris nekilátnom, hogy vissza fölöltözzek, sőt, a kezem ügyébe eső papírzsákba öltözzek talán a nyirkos ruhám helyett? – avagy majd megszárad rajtam, feküdjek csak föl nyugodtan benne ide, akár a ravatalra:

ez még meglepőbb lehet a holnapi napnál! Amennyiben, persze, elszállt időnk menetrendje szerint éppen az következne ránk, meg főként rám, ki-halt porondok fehér bohócára...

De holnap majd!

Ha az érzésem nem csal, rögtön, amint megmosakszom kissé enyhe zsír-szódaoldatban, amely kicsit ugyan csípi majd a szememet, de egye fene, majd csak fölnyitom már, rányitom végre erre az egészre, ami itt megy, már ahogy mifelénk képzelik a jövőt vagy mi az ördögöt, tálakat cipelve, tojással teli, mintha készülődnének valamire, vagy csupán én látom ott azt a nagy halmot, a lámpafénytől átvilágított tojásokat, hogy mindegyikben lát-szik is az embrió, készen reagálni a hőre, vagy valami csuda majd csak tör-ténik velük, nem különben, mint egy szemrándulás vagy -rebbenés, amely-lyel máris jelt adnak bizonyos cselekvésre, amihez nekem már jelenleg sem-mi közöm, mielőtt nekiállnának valamennyit föltörni, edény vagy az asztal pereméhez ütte: ez a reccsenés, akár az idegen koponya meszes héja, illetve mit tudom én, mi, csupán az biztos, hogy ezt nem fogjátok a fejembe suly-kolni, messzebből jövök én ahhoz! Az én nagy utam, amelyről máris nyu-godtan állíthatom, hogy mögöttem áll! Hiszen még ha akarnék, sem tud-nék rajta visszatalálni oda, ahonnan az eredetemet veszem: mert, végered-ményben, mily különös, hogy ne mondjam, különleges származás! Mintha átléptem volna az árnyékomat, ugye? Ezen az égövön! Mint afféle égövön aluli ütés vagy a magam számára is istencsapás – nos, bizonyára éppen ezt a lehetőséget alszom ki magamból, de mintha itt inkább fagyasztani, sem-mint altatni szeretnének, vagy csupán az álmom merül ki ebben, a félál-mom, a másik fele viszont épp ellenkezőleg, megmerül a talajvízben, ahol máris a hajnali harangszó rezdülésére vár, mintha embrió rúgna halánté-kon, majd úgy érzem, határossá válva a kongatással, félig megmerült vödör, amelyet máris a fölszínre húznak, mintha nem éreznék a súlyát, vagy egye-nesen az is a legfőbb cél, hogy a nyakam közé lötytintsék a tartalmát, mint-ha le akarnának mosni rólam valamit, hogy kitesszzen arcom eredeti színe a hirtelen talpra szökkenő valamiből, ami bármely lehetséges formában igyekszik majd életre dagasztani, ha már így elszlott ez az itteni tolongás, amelynek a legnagyobb sajnálatomra nem állt módomban végét várni, és el-kalandozott rólunk a még betöretlen figyelmem.

Úgy jött ki a dolog, hogy képtelen vagyok föloldani vagy dióként föltör-dönsni őket a fantáziámban, a tojás áll sokkalta közelebb hozzám, talán a meszes héja miatt, vagy hogy máris csakugyan feledékenyebb, a leendő tyúk-esze következményeképpen, amire talán még eléggé rá kell hajtanom, hogy megszerezhessem magamnak, miként a táskával is tettem, benne a pisztoly-lyal, s hogy ezzel sikerült fölébresztenem a közfigyelmet, de mivel többre nem voltam alkalmas vagy hajlandó, hát most itt vagyok, mint afféle rövid

lejáratú kincs, amelyre senki sem tett szert. Vagy csupán képzelem ezt, a már-már terhesnek mondható képzelőerőmmel, amelyet semmiből sem állna oly szintre fölfokozni, hogy rémeket lássak.

Majd idejekorán fölserkenvén, mintha máris vásárra igyekeznék valahova, ahol semmi hasznomat sem fogják venni, csupán tátani a számat, ezenkívül összefogdosni minden kezem ügyébe kerülő portékát, ragacsos ujjlenyomattal látni el, mintha helypénzszedő lennék, pedig pecsétes bilétákat is osztogathatnék, titkon ezt árusíthatnám valamelyik szűk utcában az arra tévedőknek, mint belépőjegyet valahová vagy engedélyt valamire, amit éppen szükségesnek látnának: kiszakítanék taláalomra egy területet, s kiterjeszteném rá a hatáskörömet, s attól kezdve rendelkeznék vele, mintha nem lenne okosabb dolgom, sem egyéb elfoglaltságom, mintegy erre alapozván az elfutó jövőmet, amelynek innen nézve nemigen léteznek még csak alig sejtethető körvonalai sem.

Tehát hogy én most ezt fürkészem innen a sötétből, úgyszólván fogva-cogva, mint akin egyszeriben máris kimondhatatlan rettenetes lett úrrá – lehetséges, hogy ez vonatkozik is a merülő félálomra, ahogy rossz irányba fordul el velem a sötétség leple alatt a föld, s egy napon majd oda jutok, hogy idegen csillagábrák alatt ébredek föl, mivel aligha kémeleli itt valaki is az égbolt magasabb rétegeit, vagy ha még a szemébe is ötlene az a változás, vajon hogyan festene, ha le-föl rohángálva nekilátna észleleteit világgá kürtölni, miszerint rendkívüli dolgok játszódnak le, és a Mindenség váratlanul az átalakulás útjára lépett, már a Fiastyúkot sem találni a fészken, és a Kaszás hosszú rendet vágva bearaszolt az égbolt hajlata alá, pedig hol vagyunk még az aratástól, egyáltalán, adja-e majd magát valamire a vetés? Habár az égi vetéseken, ha derült az idő, tisztán látni, hogy már ilyenkor megcsillan a harmat, ám a világ kopársága mintha mégis szívósabb lenne ennél, a végtelenségig kitart, mintha minden talpatalnyi földet keményre gázoltak volna valami végtelen kísértetjárás során, amit senki sem óhajt tudomásul venni, és csupán a házfalak, no, azok képesek még úgy-ahogy ellenállni, habár a falak sarkát így is egészen kerekre koptatták már, ahogy gyorsan befordulnak, és még visszalesnek, nem követi-e őket valaki. Arra aztán, ha véletlenül arrafelé visz az útja, ráhuhognak, hogy leesik a kalapja, és mire előkeríti és körbenéz: egyszeriben sehol senki. Így jön ki a dolog, vagy van, aki egyre-másra így intézi – most én járjak utána, hogy mi is itt a valós helyzet? Lássak neki kísérteteket riogatni? Méghozzá a más portáján, ahol igazság szerint semmi keresnivalóm sem lenne?

Inkább akkor már nyűglődve nekilátok készülődni egy nem létező helynek a nem létező – elméletben ha eddig fölmerült – vásárára, hogy elsőként érkeznek a vásártérre, mielőtt még az első póznákat levernék, sőt, magam mutassam a helyét, hogy hol lenne a leginkább megfelelő, ha már sát-

rat akarnak verni, akkor már úgy verjék, ahogy én gondolom, mit kell nekik mindig a maguk feje szerint csinálni! Miért maradnék én ki szakadatlanul az efféle tágas idillekből? Amikor még igazából nem is sikerült bekapcsolódnom a menetükbe...

– Hol a nadrágom? – teszem föl a kérdést a sötétben –, avagy volt énnekem egyáltalán nadrágom? – Tehát rögtön a lényegre térve: – Hol a nadrág? – rikkantom, mintha kitartóan, esküvőre készülődnék, és már nagyon sürgetne meg szorítana az idő.

Nem hiszem, hogy átkutatták volna a holmimat, kiforgatták volna a zsebeimet, olyasféle szigorú pillantással, mint akik titoknak szeretnének a nyomára jutni, ám az szakadatlanul kisiklik a kezük közül, mivel egyáltalán nem is létezik, csupán képtelenek lennének fölélni ésszel, hogy valami kimondottan ismeretlen, és hogy ebből egyikünkre nézve sem származhat semmiféle előny sem. Hacsak magukkal nem vitték tárgyi bizonyítéknak, vagy hogy előbb kutyával szagoltassák meg, arról viszont fogalmam sincs, hogy miféle szándékkal.

– Ott hagyta a széken – szól ki a menyecske hangja egy szomszédos sötét helyiségből, azt sem tudnám megmondani, milyen irányból, mintha egyenesen a fejemből beszélne, ezt hallom az állítólagos harangszó helyében, amely most oly nagy hatással lenne rám.

– Hacsak magával nem vitte valaki... – jegyzem meg lúdbőröző lábszárral, és egyre inkább a hatalmába kerít az érzés, hogy pucérságomban szinte csontvázszerű valami lehetek. – Ne haragudjon, hogy efféle intimitásokkal zavarom a nyugalma, mintha más eszembe sem jutna vagy meg sem fordulna a fejemben. Mintha csupán eddig érne az eszem, hogy hol szedhetem össze éjszakának évadján a szertehagyott holmimat... És ehhez is már másnak a segítségét kell igényelnem!

– Menni szeretne valahova?

– Igen. Éppen most ötlött föl bennem, hogy halaszthatatlan dolgom van itt a közelben, tulajdonképpen erre ébredtem, ez az a gondolat, amelyik egyáltalán nem hagyott nyugtot. Mostanra szerencsére kialudtam magamat, de erről nem szeretnék beszélni...

– Gyűjtsak lámpát? Csomagoljak valami útravalót?

– Főlöské, ne fárassza magát, nem várhatok el ennyit, hiszen korábban sohasem látott. Tulajdonképpen nem is ezért jöttem, kár volt nyugtalanítanom magukat. Elbaldogulok egyedül is, nem fogok elkallódni, hogy holnap az ágy alatt találjon rám! Már hamarosan megyek is – mondtam, bár inkább maradtam volna.

– Biztos abban, hogy el tud igazodni a sötétben?

– Abban az egyben egészen biztos vagyok. Már meg is szokta a szemem. Maga csak maradjon... – Magamhoz vettem a táskámat, és úgy léptem le a

ház küszöbéről, mintha gyalogosan tengerre szállnék, vagy épp a hajót hagytam volna el, és végtelen víznek vágnék neki. Hűvös volt a csönd, mintha magam találtam volna ki, szórakozásképpen e rejtélyességgel, ami a megtestesülésem lenne, egészen addig, amíg valaki rám nem kiált, és akkor az egész szertefoszlik, akár valami túlságosan is törekenyre sikeredett lelkiállapot, mintha ez volna a legfőbb meghatározóm, s hogy ez alól szeretnék talán sebbel-lobbal szabadulni, s azt követően, miután visszavonhatatlanul elmúlt, csak foghassam bánkódva a nagy fejemet, csillapítani igyekezően a bennem dülő szorongatottságot. Habár nem tudom, kitetszik-e ebből, miszerint mi értelme lenne annak, ha ugyanazt csinálnám, amit mindenki csinál, akkor inkább már egyáltalán nem is csinálnám, mert minek csináljam? – ébred föl bennem ez a szakadatlanul tartó ellenérvzés, avagy ez lenne a jobbik eszem? Röviden, a balvégzetem, vagy mit tudom én, micsoda – ennek a megfejtésében segítségre szorulnék, amennyiben legalább annyira érdekelne, hogy érdemesnek tartanám segítséget kérni, ám itt egyszerűen összekuszálódnak a szálak: merthogy kitől? És szorulok-e én egyáltalán segítségre, alig hogy leléptem az idegen küszöbről, mivel ezzel az erővel ott is maradhattam volna, hogy tovább kísérletezzek a peccéses félcédulák árusításával, habár senki sem mutatkozott hajlandónak vásárolni belőlük; csupán azt vettem észre, hogy néha a hátam mögé kerülnek, talán hogy arról az oldalról is világosan lássanak, amin aligha van csodálkozni való – tehát egyszerűen elhaladnak a hátam mögött, mint akik ismeretlen halottat vesznek szemügyre, vagy olyan valakit, aki a gallérja mögött ott hordja a halált: nos, efféle ostoba elképzelések táptalaja süvölthet belőlem, hogy mindezt visszagondolva úgy kell éreznem magamat, mintha nyakon öntöttek volna moslékkal.

– Honnan veszi ezt? – szólítom meg a magam alkotta elképzelést, mint életem alig elmúlt időszakának a hőstét; korábban kifejezetten Úrfi lett volna az, de ő oly egyértelműen eltűnt a közelemből, hogy kénytelen voltam magamra vállalni a hős kiegyensúlyozatlan látszatát, és eközben alaposan meg is erőltettem magamat, mivel mindez igencsak idegen volt tőlem, a magam háttérében talán sokkalta jobban meglapulhattam volna, ha csakugyan odafigyelek Úrfira, hogy unszolás nélkül ne mozduljak, és még véletlenül se szóljak egy szót sem. Most meg ez az egész a nyakamba szakadt, éreztem, hogy rá vagyok kötve valaminek a kötelére vagy még inkább a láncára, és nem olyan értelemben várnak rám sorozatos események, ahogyan én az összefüggések láncolatát élvezni szeretném, vagyis hogy majd helyszíntől helyszínig vezetgetnek, miként a medvetáncoltatók a megkérgesedett lelkületű, öreg medvét, hanem itt majd magamnak kell megszerveznem a színhelyeket, valahogy úgy, mintha egyáltalán nem is léteznék, és aztán kapkodni javában a semmitlen semmi után... Mert hogy én önállóan létezzem? Függetlenül és mindenfajta támasz nélkül?

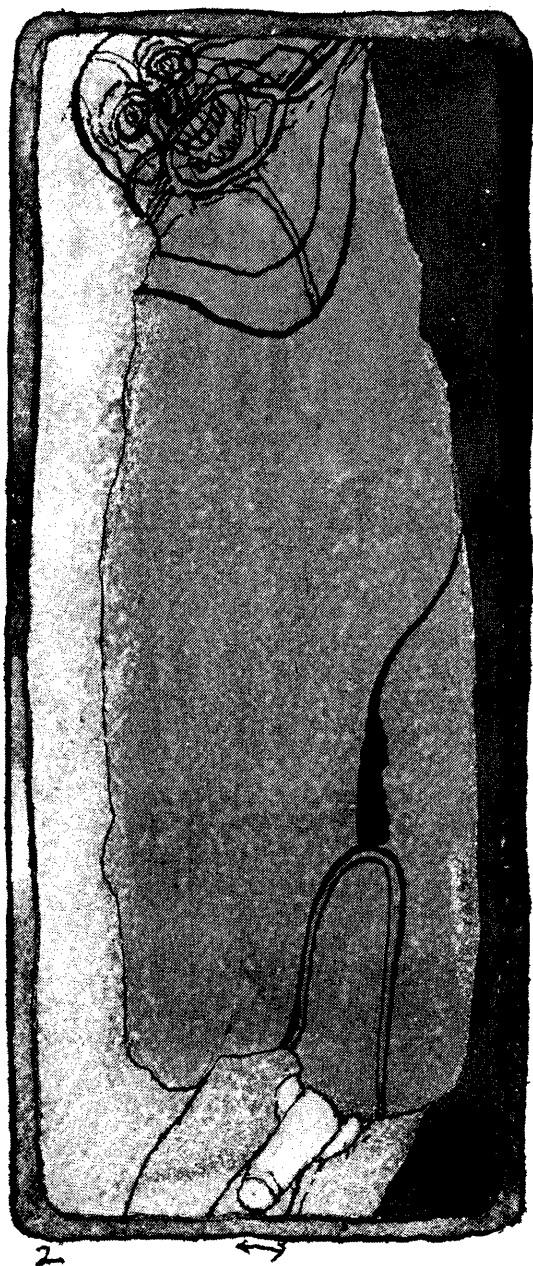
Az a valaki viszont, akinek már rég a bőrébe szerettem volna bújni, nagyon a világtól elrugaszkodva élhetett, az ablakon keresztül a tűz fényénél láttam egyszer a falra vetülő gnóm árnyékát, mintha nyílt lángnál perzselt volna magát, vagy csupán az örökös vacsoráját készítette, habár fogalmam sincs arról, mit szokott vajon az ilyen vacsorázni, bár jobb lett volna, ha még idejében megtudom, hogy képzeletben máris képes legyen gondoskodni magamról, vagy legalábbis idomítsam magamat ehhez a gondolat-hoz, és még véletlenül se kelljen majd a kocsikenőcsöt nyalogatnom a sötétben a hideg tengelyek végéről, azt, ami kibuggyant a kerékszög mögül, mégpedig az én finnyás lényemnek, és azt is azért a sötétben, mert napvilágnál kimondottan szégyelltem volna ezt a kenetlen bensőmet – bár a továbbiakban bizonyára nem kellett volna azon gondolkoznom, miért olyan sötétek a templomi lobogók, hiszen nemrég még mintha valamelyikbe belebugyolálva létezett volna a lelkem, vagy csupán a lelkendezésem, ami most hajszolt, hová is?

Mert a jelen pillanatban nem ismertem senki más magaméhoz hasonló helyzetűt; még csak hírből sem hallottam, hogy valahol is léteznének hasonlóak, ám ha egyszer az ember már benne van, könnyebben bomlik ki a bensőjében hurcolt, gyomornedveitől meg táplálékától elmocskolózott batyuból a szándék, hogy helyzetén nem csupán javítani, hanem változtatni is képesnek mutatkozhasson – bizonyára innen is van ez a földézett konokság, ahelyett hogy már akkor kapom magamat, és megyek tovább egy házzal, már akkor tartom az irányt Süketpuszta felé, vagy még távolabbra, még tovább a villanyvezeték hosszán.

– De hova tovább? – kérdezhetném most már a világ végén, miközben egy ablaktábla alsó kockáján bámulnék befelé, úgy érve el a megfelelő magasságot, hogy egy fölfordított vesszőkosárra állok.

A hajnal hűvösebb volt, mint a két legutóbbi, amit eddig már a szabad ég alatt töltöttem, úgyhogy nem ártott volna, ha a súlyos és idegen táskahelyett egy fiatalabb kölyökkutyát hordozok magammal a hónam alatt, hadd melengessen, és még a majdani kocsikenőcsös számat is körülnyalhatta volna, hogy ne legyen annyira visszataszító, habár az, akit még annak idején kiszemeltem magamnak, kimondottan valamiféle azonosulás szándékával, vajon mennyivel festett előnyösebben nálamnál?

Nagyon egy áporodott fickó lehetett, akitől akárki elvárná, hogy legalább elkeseredett pálinkaivó legyen, de ilyen feddhetetlen, amilyenek épp ennek kellett lennie, alighanem csak száz évben születik egyszer, illetve erről nehéz lett volna olyat akár csak föltételezni is, hogy született, ez egyszerűen volt, akárcsak én, aki szintén nem emlékeztem arra, hogy valaha is megszülettem; mi sem állt tőlem távolabb, mint sohasem is létezett szópós korom!

És erről a mostani elméletbeni vesszőkosárról, amelyen az üresség fölött egyensúlyoztam, szerettem volna én a hátára kapaszkodni – szerencséjének tekinthette máris például azt, hogy még az annyira áhított kölyökkutyát is nem hordozom magammal, mert úgy egyből fogalmat alkothatott volna hűvös jelenségemről.

Am egyelőre még mindig kívül voltam a világ üveglapján, pontosan nem is láthattam, mivel bíbelődhet ebben a pillanatban, talán palack száján néz befelé, amelybe elképzelése szerint építeni szándékozna valamit, hajót talán, hogy ez majd kimentené hajótörött mivoltából, s vajon én helyet kaphatnék-e majd rajta elméletbeni kutyámmal, pipiskedvén itt, ahogyan máris a magasságot szeretném lehúzni a magam színvonalára, mintha épp fordítva: szárnyra kaptam volna.

Valahol, a mostanra kihült kemencében!

Miképpen majd minden irányba csorognék alá körös-körül az elfeketedett és egyhamar bizonyára nem is pitymalló égbolton. És talán ez az állapot is volna nekem a legmegfelelőbb, e sűrűsödő cseppfolyósság, mintha árnyék esett volna rám, vagy inkább fény híján tapogatóznék felé: hát minek az árnyéka lehet ez, és egyáltalán hol található meg, ha már önmagamból bontom ki, akár valami készséget vagy tudományt, amelynek azonban közléről sem vagyok a birtokában. Odalett hát máris az én csigaházam, mintha kiszöktem volna koponyám boltozata alól, és kutatok az elfogadható forma vagy lakatlan test után, ekként rejtőzni el talán, hogy végre senkitől sem zavartatva leltárba vehessem magamat, miszerint mennyit is sikerült megmentenem maradékomból vagy töredékemből, mielőtt idegennek mondható sajátosság hatalmasodna el rajtam, amelyről pontosan annyit tudok, mintha ebben a sötétben döngölt talajú, rögtönzött tekepályán töltem kiáltóan nagy messzeségben levő bábokat vennék célba sáros, alakatlan fagyolyóval, hogy hányat is találok a fölázott mindenség hátán, vagy inkább mennyire valószínű máris, hogy sehányat, és különben is akadályozna ebben a fél kezemet lehúzó, teliszúfolt táska.

Mert mintha végig üvegszeggel néznék kitömött formámból valami gépi látással! És legalább még egy lövéssel a táskában lapuló forgópisztoly dobjából... Hogy ilyesmi határozhatna elképzelt sorsomról! Hiszen még csak azt sem kiáltozhatom, hogy éjszakai szállást a későn érkezőnek, aki maga sem tudja, merre vetődött, mintha napszitta újságlap ábráján sodorta volna ide a szél, és most mindegyre csörtög a falak tövében, ahogyan sün burkolózott volna bele, átmenetileg, a még tartó hideg ellen, és most ki szeretné megtörni ezt a csöndet, amelynél úgysem futná neki többre: áttetsző, mintha olvadozó jéglapot támasztottak volna a puszta falhoz, s verejtékezik, akár az ablak üvege – bizonyára ilyen helyekre küldözik a világ elcsapott feketelista-vezetőit, akiknek egyszeriben úgy tűnik, mintha ugyanab-

ból a jégből szabták volna szemüvegük lencséjét, s amit azon keresztül látnak, kétségtelenül az lehet a valóság, mielőtt bármelyiküknek is megfordulhatna a fejében, hogy most egyszeriben itt van, avagy netán épp maga került feketelistára? Ugyhogy hiába vezette hosszú időn át oly nagy buzgalommal, mégsem tudta tökélyre vinni... Íme, a körültekintés csődje! Elközeleget lassan az alvajárók ébredésének ideje is: akiknek eddig kakasszó csavarta el a fejét, most megszaglóssza és levizeli őket a róka.

Bizony, a feketelista, az még talán segíthetne rajtam is – okoskodtam.

No, majd maszatolok én ide nektek mindjárt!

Ahogy elképzelésem szerint a világosság – nem is, inkább a vakító fény – simára vagy inkább csupaszra borotválna, valahogy úgy, ahogy egy galamb a szárnyával nekiröppenne a borotva élének. Hát hullott itt ki egyetlen szál angyaltoll is? A vér meg egyszeriben olyan sötétén áll a levegőben, akár a füstfelhő, mintha telített szénhidrogén égne. És mindez hirtelen lezuhan, még csoda, hogy nem a fejem a borotva meglepődött éle alatt: hogy mily váratlanul következne ez be!

Kiszabják istenke tésztáját, imhol szeletelik a Krisztus-testet, s micsoda nyers állapotában... Amilyen alakúra a szakadatlan légellenállás formálta a madárvilágot.

Am folytatván a maszatolást, előbb jutok én el arra a helyre, ahová indultam vagy indulófélben vagyok, mióta is – már magam sem tudnám pontosan megmondani, ez valahogy olyan tartós állapot, hogy ezzel fekszem meg ezzel kelek, s azt is hogyan? Meg főként – hol? Úgy vagyok ezzel, miszerint eddigre mindenképpen megérdemeltem volna valamennyi gondolkodási időt, vagy nevezzük akárminek. – A törődött lelketeket! – hogy ezt ne mondjam: amellyel eleve képtelenek vagytok eljutni akár ennek a közelébe is! Közelség meg lélek – hogy csak ez hiányzana? Belőletek is meg belőlem is – nem tudom, jól modnom-e, helyesen vallok-e színt, vagy ez is majd a változások folyamán derül ki? Egy fényképfölvétel erejéig azért nem ártana megállítani velem az időt; bár nem tudom, létezik-e eljárás a sötétben való fényképezkedésre, avagy ami kijönne belőle, az a sötét maszatolás: hát nem az-e itt a végcél?

Korántsem! Ettől még messze járunk! – hozhatná a tudtomra valaki, aki egész idő alatt a szekrény meg a fal között lapult, követett házról házra, talán csak arra várt, hogy elcsípje valamelyik éber pillanatomban, amikor épp egymagamban vagyok; de miért nem tette meg ezt a szabad ég alatt, amikor időm nagyobbik felét ott töltöm, magam sem tudnám pontosan megmondani, mitől vezérelve. Attól tartok, olyasfajta remény pislákol bennem, hogy valaki majd csak rám akad végre! Berúgja maga előtt a deszkakaput, és betör fölismeréseim eddigelé definiálatlan terepére.

– Ide jöttél döglődni, mi? – vethetném föl előtte, még mielőtt bármit is

szólhatna. – Követed az embert házról házra, csak hogy nem fáradsz ki, hogy le kelljen ülnöd, s azután végleg ott felejtsd magadat! – átkozom, vagy csupán magyarázom neki ezt a lehetőséget, amennyiben már megunt volna.

– Kapd be ezt! – nyújt valamit a két ujjá között tartva, éppen úgy, mint-ha valaminek a csőrében volna, s ezt, a két ujjából formált fagymarta csórt a falra szeretné vetíteni, éppen akként is igazgatja a fény iránt. – Még szerencse, hogy találtam...

– Dehogyan kapom! Minek az nekem?

– No, kapd csak be nyugodtan – sürgetett, hosszan kinyúlva helyéről vagy rejtekéről –, orvosság, majd meglátod...

– Semmi szükségem orvosságra! – utasítottam vissza határozottan. – Minek kellene nekem orvosság? Inkább a pulóveremet kellene kimosnom, ha akadna valahol meleg víz. Erre várok már – mióta is? Megvan az már legalább egy hónapja.

– Ugyan hol szárítanád meg, ha kimostad? – okvetetlenkedett, mintha nem lenne mindegy, hogy én mit csinállok, inkább törődött volna már régtől a maga dolgával. – Örökösen törtetsz valahová, nem lesz annak ideje megszáradni.

– Kiakaszthatom a szélre vagy a fagyra, már aszerint, hogy mi van. Talán jobb lenne a fagy, ha választanom lehetne, mivel a szél, az messzire vinné a szagomat.

Tett még egy fél fordulatot a hátam mögött, majd mintha valami kifejezett időhátralékból szólna azon a döglődő hangján, talán még új mondókába is kezdett, pedig ahelyett, hogy hallgatom, jobb lett volna nekiugranom, és megráznom a gallérjánál fogva, hogy csak úgy lötyögjön a lé abban a vékony héjú fejében, de ha egyszer elmulasztottam, s máris ott kanyargott a hangja elvetélt kézírásként a levegőben, akár a téli fecske a füstí fészkeből, de, komolyan!

– Én olyan beteg vagyok már tőled – mondta –, hogy, hitemre nem húzom már sokáig!

– Mi a csodának is húznád? Idegen helyeken bujkálni, végtére is micsoda dolog az? Miért nem nősültél meg? Úgy most kutya bajod sem lenne, el lennél látva mindennel, idegen stafírunggal...

– Ilyen alapon álljon szóba mostantól akárkivel az ember! – látott neki méltatlankodni amiatt, hogy kutyába sem veszem a keserveit; inkább talán parfümös zsebkendőt kellett volna lengetnem az orra előtt, amennyiben van, de mégis inkább a pisztoly agyával kellett volna odasóznom a homloka közepébe, hogy emlékeztessen kiletére:

– Ha-ha! A feketelista-vezető! Habár ez ugyancsak régen lehetett! – tört ki belőlem a kárörvendés. – Amikor itt még élet volt! Most meg? Hát ezt csakugyan meg lehet nézni!

Ehelyett azonban, hogy ily nagy lendülettel fejtem ki, tudatomban fölgülemlett gyapotként csattantam a képébe hosszasan érlelt üres szavaimat, csakugyan csupán nézmem kellett volna, akár egy meghátrált hősnek, a már szóba hozott erőteljes gépi látással, mint aki véglegesen rögzíteni szeretné ezt a pillanatot, de inkább meghatározhatatlan tartamot, bizonyos jövő időben vagy jövő idő számára, hogy kiindulópontként ide mindig vissza lehessen térni – kár, hogy nem voltam itt már korábban is, azokban az időkben, amikor még! Mert most csupán egy husáanggal van megtámasztva az alsó kapu, felső meg már fölösleges valamiként egyáltalán nincs is: eredetileg úgyis kerítetlen volt a világ...

Pedig mily ájtatosan ülnék itt most körül az asztalt, tenyerüket olymód nyugtatva a tágas lapján, mintha épp most szeretnék megtáncoltatni, pillantásukkal pedig mintegy az imént fölhozott fecske röptét követve, amely csupa csapongás és cikázás a borongós, sötét mennyezet alatt: eh, ezek sohasem fognak már megváltozni vagy legalább megöregedni, és mintha szakadatlanul biztatnák egymást az imára, ám végtére ebből sem kerekedik ki semmi. Ha én ide valamilyen, akár szóban is kifejtett fordulattal átbukhatnék! – ezt képzelem magamról.

Tehát hogy elfoglaljam helyemet a csupasz lapú, idők levében barnára pácolódott asztal mellett, amelynek mintha bárdot vágta volna az intarziás közepébe, ebédre, hogy csak úgy repedt a nagy kort megért deszkájának az erezete – ennek vajon ki követhette volna pillantásával a röptét, mielőtt ily váratlanul bekövetkezett volna, akár a villámsújtás. Vagy amikor arany kardbojt csapta le a sarkáról a morzsát, szinte mellékesen, és még szerencse, hogy a kardot is ki nem rántotta a hüvelyéből az az itt járt valaki, mintha a lélegzetüket szándékozna vele kettévágni a levegőben, azok meg egyre csak ingatnák előre-hátra a fejüket, már csöppet sem biztosan abban, hogy egy eltévedt suhintas nem akasztja-e meg a mozgásukat, csupán az áhítat nem volna képes eloszlni a szemükből, vagy ennek már egyszerűen nem is állna módjukban parancsolni.

Úgy tünik, a helyzet igencsak hajlamos arra, hogy kicsússzon a kezünk közül, és fejlődési irányba amoda, hátrafelé összpontosuljon, s az egész azt mutassa, hogy mi csupán előretolt örse vagyunk itt, bizonytalan földerítésre, s jelenlegi állapotunkból fog fölépülni mindaz, amivé fajulhatunk, no, közlőről sem valamiféle egyetértésben, erre mindeddig még nem jutottunk, bár nem emlékszem, hogy korábban lett volna közöttünk valamiféle említésre méltó szóváltás, netán megalkudtunk volna bármiben is, hogy az most egyszeriben érvényét veszítse.

Ő különben ismerhetett engem, no de hogy én! Egy ilyen pirulás tátulékot!

Különben festhetett volna valahogy akként is a dolog, hogy ezt az itt föl-

vetődött észlelést egyszerűen összefogja a négy sarkán, akár a kiterített földabroszt, azzal a szándékkal, hogy a hátára vesse, és magával vigye, miként valami koldustarisznyát vagy roppant méretű batyut, cókmókot, és hogy ezt megakadályozandó, úgy kelljen öklömmel a földabrosz síkságának a közepébe csapnom, hogy ebből nem lesz semmi! Ha már belekeveredtem, nem adom! Még ha itt fordul föl, a zsákmányába csimpaszkodva, mintha az ragadta volna nyakom, akkor sem.

Hanem jó irányból közelítek-e én ehhez, az ezen a helyen föltorlódott jelenethez – legalább önmagamhoz mégsem ebből az irányból kellene közelítenem: miért is kellene ilyen üreges gondolatba húzódnom, mint aki szivacsba harap? Nem lenne még elegendő a spongyából, amellyel akár le is törölhetné a rám szabott balsors alakomat? Inkább az asztal körül helyet foglalókhöz kellett volna már réges-rég csatlakoznom, ha már ilyen szűkre rántották itt a batyu száját, hogy aligha érdemes bárhová is indulnom vagy iparkodnom, és kényelmesebb lesz, ha eltekintek a pulóverem mosásától is, mert ki tudhatná, mivé fog alakulni a kezem alatt: egyszerűbb, ha az ember végleg megmarad szemlélőnek, a jó szerencsére hagyva a cselekvést, ha annak netán érdekében állna.

Hah! Végleg lebegésre adva a fejemet!

És ha még a pirulát is elfogadom, amivel megkínált... Bár mit tudhatni, mi lehetett az anyaga – megtermett hal szembogara esetleg, amely akkor kapott szilárd alakot, amikor épp enyvet főztek a fejéből, s most váratlanul fölszínen a folyami mélység, harcsaszájam kétségtelenül érzékelhetné, akár egy természetrajzi kiállításon, és mintha én magam is ennek a közönségből kerülnék ki, éppen olyan türelmetlenül szorítanék magamnak helyet az intarziás asztalnál, magam azonban háttal a világnak, hogy csupán az ablakon át beszüremlő, szálkás kinti világosság tobzódását láthassák a fejem körül, arcvonásaimból azonban semmit se tudjanak kivenni (mintha elrejtettem volna a fejemet), legföljebb a fülem alakját és állását, csupán abból következtethetnének a jellememre, meglepetten mutatva rám kinyújtott ujjukkal; de hogy erre mégsem kerül sor, eloszlanak a kételyeim, és magam is meghunyászkodva illetem ujjaimmal az asztal lapját, hüvelykujjamat két oldalt az asztallap élének vetve, mintha valami távolságot fejeznék ki, vagy épp terítékemet várnám közéjük.

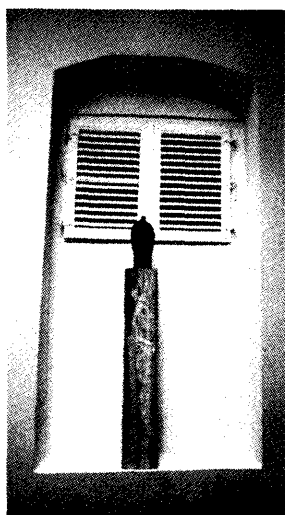
Igy kezdekem volna eredetileg vendégeskedésemet, vagy legalábbis lehetett volna olyan elképzelésem, miszerint végre tartós helyet találtam magamnak, még azt megelőzően, mielőtt ismét az keríthetne itt mindent hatalmába, ami elnyomta a női fülek mögé kent régi illatokat, hogy ezekre én már nem is emlékszem, honnan is emlékezhetnék?

Más szerep tart fogva itt engem! – jelenthetném ki, ám mostanra mintha odébb vitték volna előlem az asztalukat, egyszerre hurcolkodni kezdenek a

levegőben. – Mintha hodály nyílna előttem! – kiáltottam, habár nem nyílt semmi, minden kifejezetten zárt volt, látszott a számos tél fagyától megkoppott ablaküvegen át, akár a koporsó ablakán keresztül, ahogy ezen nézhettem volna befelé vagy kifelé.

És innentől kezdve e légvár, amelyet lakni kényszerülök.

(Vége)

IVAN KOŽARIĆ: *Triptichon*, 1989–90

BERLIN–BATSCHKA-GEMÄLDE

Surrealistischer Inter-Heimat Essay eines Künstlers

K E R E K E S L Á S Z L Ó

Írom, Sztalker, csiszolatlan, a kontár mesterektől sosem végigtanult nyelvtudással a törésvonalról; A nyelven és a természetben innen, szertári közhely a térkép alátéte is – a Kék Duna keringőt a rádióreklámban játsszák; mint a lírai jelenést, azt a fényes pontot, sötét napszemüveggel a pincében, s most a kis tükörben, szemben a nyitott ajtó, lehúzott ablakkal, egy hosszú percre lehajtott fővel a huzatban figyelem a rajta átfutó barna tájat. Állomáshelyeken talán, a tekintetet is tilos volt használni, de mielőbb, kilépek a mosdóból a jelképpel, a felnőtté lett, jövőbe vetített utókor ingó, szűz ajtaján s a transzeurópai vonat leghátsó vagonablakából nézek lefelé, hátra ugyan, vagy előre, a kitérő slipperek távlatát összefogó fényesség sínpárjára. Sem vagonok, sem zuhanyok, sem krokodilbőr pénztárcák a kényes ellentmondás tükrekből nem vezetnek vissza Ádámissé Éváig a lengyel szó hallatára a hátam mögül. Igen, a Szabadkától csámcsogó fáradtakkal vagyok itt, magammal is együtt a tempós zakatban. De, számlálgatom új emlékeimet, kifosztott zsebemhez, fejemhez kapkodok, akár egykor, duzzadó pisztolyához dr. Goebbels, láttán a festményeknek.

Edzett kozmopoliták keretbe zárt díszlete a végállomás cinkos tere – kint a fegyelmes germán éjszaka – finom fehér por szerte a padlón, s abban simán, a messze előretolt hétköznapi állásai felett áthajló tudattal a valóságban akadok meg a domború üvegen lefelé csúszó, zsíros makarónikként ekránra tapadt betűk képmagyarázatán, de vér nem csurog ki a magasba szerelt készülékből.

Ellenben kissé megemelt pohárral a zenés zajban

bólintunk össze hanyadszor Waits-szel a bárpult előtt az Ostenban, ott nálam Neukölnben, a Glogauerstrassén Berlinben. A hit, remény és szeretet feszületével a lelkünkben Amazóniákból egy fél életre talán elűzött „vadkanok”, túloz mámorodottan a klaviatúrán; vagy mégsem, mert ott most az egerek járnak a szertartások táncait, a hegyekre feltolatott acélhajó tája körül. Kiszáritott, ökölnyire zsugorított fejeikben hiszik, művészek. Ám legyen, mert a lárma morzsáival betelni is emberi dolog. Letűnő eszmék és ívelő népek dicső genealógiáinak tv-adásaiban úgysem esik szó a millió csillagról a sapkákról, messzi országokban. Bizonyára azokat óriási ládákban helyezik örök nyugalomra az igazság és az illúzió pléhpálmái alá. Nem az üvegkristályos és a mindenkori futurológiák ígéreteivel zsiros földhöz ragadt logika rángatja hatalmával és még hamisabb patetikájával nyakon a csatornaparton, a gondolatban is észbontó, titokzatos veszélyekkel ölelkező idegent Kreutzberg és Neuköln határán; nincsenek sodros zsilipek a nyugodt vízen, eiffeli hidak sem, és vágyódva, messzi távolból szeretett gyerekek a felismert sorssal, akár a nagy Fallal remegő, szembeni nyálkás betonlépcsők előkapart történelmiségében. Felgerjedt Vaterland; suttogó Goethe a félvér taxisofőr, s elöl, mint a halomra égetett lényegellenes művészetek és könyvek tüzei, világítják meg a visszapillantott arcokat a legfrisebb világszabadság fényszórói. Metafizikus villanykarók olvadoznak a német dialektika bronzszobrai előtt, míg a fekete-vörös kirakat mögött mégis, a bedobott pénzért előfutó, kopaszra borotvált flippergolyók a villogó gépre nehezkedő karszalagosokat célozzák: A maradék népért, hazaimádatért és a hataloméért, don't you see, at the end of us, das Leben ist like in the movie.

Nem a vándorcigány hegedúje kopog, kopognak kint szüntelen, verik, bontják a Falat vésők és kalapácsok. Lepattogó, éles betonszilánkok röpködnek a gyanús kínai vázák felé; a

[mulandósághoz

illeszkedő, sárkányvérben nem fürösztött múmiák, hitványan bölcselő bírúk, haldokló hatyúk tava savanyú vizének tükrében tetszelgők üzenetei nem hallatszanak el a pisai kontinens harsogó éterében.

Mi mást tehetnének levágott fülű topolyák napraforgósai.

Mondják, az igazság helyett bölcsen, alázattal, mélyen és szerényen a lélekben szántanak, de itt is, Kruppacél székek szorításának szeme láttára, érteni csak bábeli szavakat tudok. A lélekben szelíden szántásról hát lekéstem, Istenem szigorú kezének hála, és a látnok Ördöggel, új Falakról éberem álmodom; a rideg pultot ekézném kitépett Mercedes-csillagommal, mert a művészet sosem hazudik, hiszem. A világ közepe felett, híján a kulcsoknak, mindig, pontosan, a mennyország kapuja a plafonra ragasztott ezüsthólián látszik, mint most, kiteljesedések és memóriák, a duna–adriai, és együtt valahol a zeniten, a berlin–algiri festészetek asztalai cikáznak óriás halomban. Alattuk, elvétett, langyos érintésben, aranyba feszülő, fekete marhabőrön, az argentin dűlőkről talán, érzem eres kezem mély nyomát. Száraz a tél, s hol van már a tavalyi hó; kételyek zsviványa, szemtől szemben titkos hasonmásom, ébredő Berlin-Alexanderplatz, lehet, zokogó Rote Zora, a közös festményről áthajított vörös rúzs lövedék-hüvely, túlra tudatlanságunk gyermekkorának nagy Falán.

Messzi, vad térségek útvesztőinek elvont értelmeibe tévelyedett, idegen varázssal összetört márvány Szabadság-szobor, megírott westfal-hercegnő falfehér tudatán; Frauen bildet Banden, még egy utolsó óriásgép húzat el a változások egén keresztül, lámpástul a homályon, a Flughafenstrasse tetői felett, épp közel. Bombák nem hullanak még a léghíd is rég megszűnt, hisz a nomádokkal beszélni oly nehéz. Tetovált pogány, felnőni képtelen avantgardizmus tudósa integet a Bauhaus utcáján. Már csak a rajzokhoz van papír, aber die letzte piece is over. Mesteri Transeuropäische Leidenschaft, Felisch und Lust, de könnyekkel az Út közben, művészetet csinálni nem lehet.

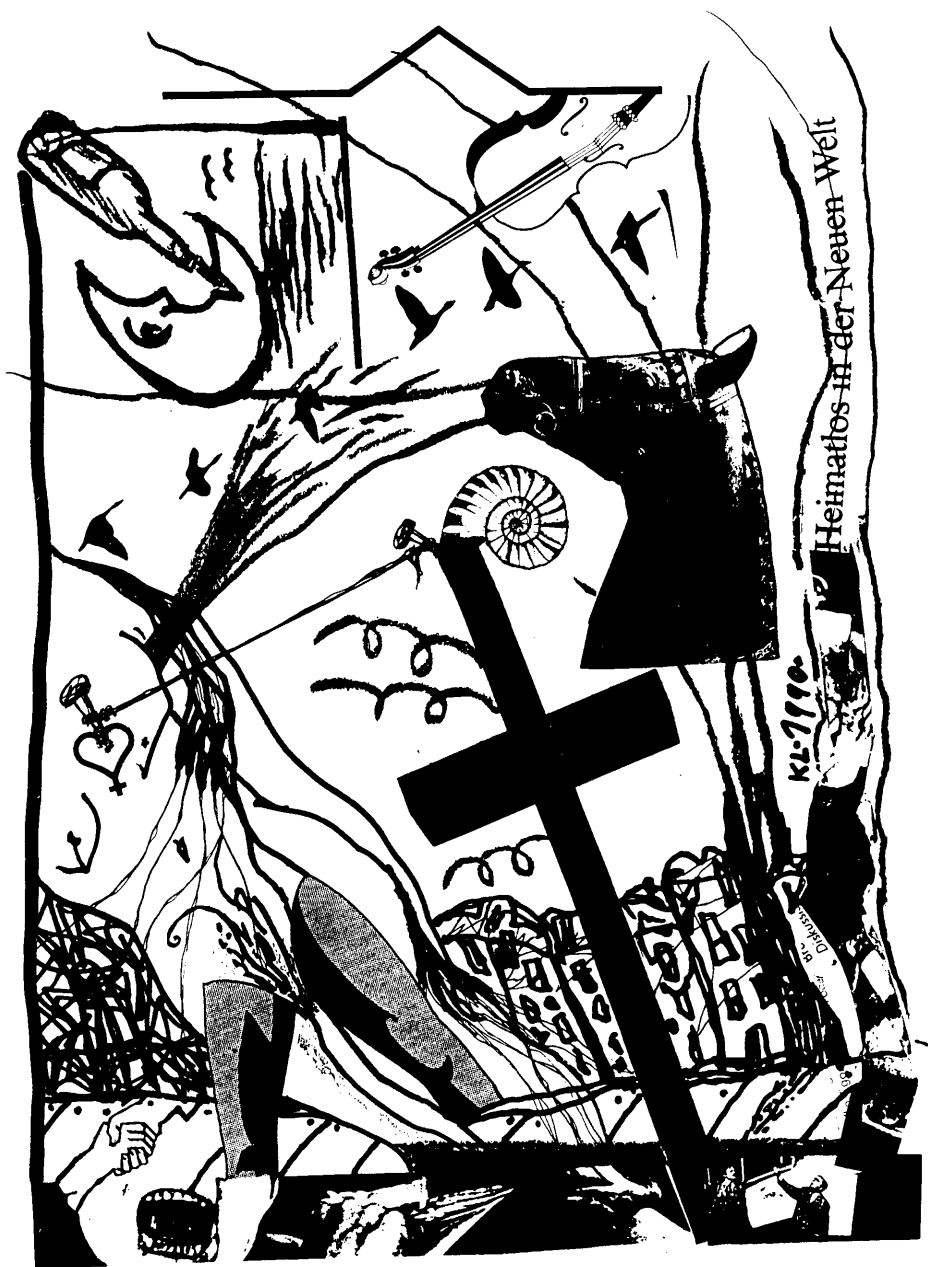
Berlin, 1990. január

Heimatos in der Neuen Welt

Kl. 790

Druck 200

BÁLINT JÓZSEF ÖNÉLETRAJZÁBÓL (III.)

A DOHÁNYTERMESZTÉS

Az 1930. évben vagyunk. Április 26-án megint született egy fiunk, ez a János nevet kapta. Még az édesanyám nagyon sokat segített a főzésnél és a dohánymunkába, az édesapám meg, mikor kedve volt, különösen addig, még ez az állandó munkásom nem volt. A feleségemet betanítottam kocsit rakni, kevés gabonát, kukoricaszárat, nem volt erős asszony, de a kocsit olyan szépen megrakta, én meg feldobáltam neki, meg letről irányítottam. Igazi földműves és házias asszony volt. Mikor hazaértünk a teherrel, az édesapám hozta a létrát, és ő felment, lehányta, akár a gabonakévéket, akár a szárat, a feleségemet küldte le a kocsiról. Az édesapám elég erős volt, és amikor kedve volt, sokat segített. Az 1929-es évben az Elek bácsi (ez volt a munkásom neve) megszerette nálunk a keresetet és a munkabeosztást, egy hold dohány munkáját vállalta harmadából. Mi meg fél holdat, de külön munkálta mindenki a magáét. Csak amikor kocsival is kellett, akkor közösen ment, például palántaültetéskor, ha vizet kellett hordani, és mentem magam vízéért, ők meg addig csinálták a többi munkát, a sorok egyenes vezetését, lyukakat verni kapá fokával, amikor megjön a víz, lehet öntözni, és a belocsolt lyukakat beültetni dohánypalántával. És a leszedett dohánnyt felrakni és lerakni, és szépen ment a munka. 1931 elején vettünk két hold földet, mivel jól sikerült az 1930. évi dohánytermés. A búzatermés is ezen évben, hála istennek, kitűnő volt, abban az időben 8 holdról csépeztünk 120 mázsát.

(1980. január 25., Szent Pál napja) De a bő isten áldását felváltotta az isten ostora, mert ne gondold, kedves olvasó, hogy csak a jó isten akkor szeret bennünket, amikor áldásával halmoz el, akkor is szeret, ha ostoroz. Tehát ha leírtam a földi szerencséket, leírhatom a szerencsétlenségeket is. 1931 úrnapiján történt. Az édesanyám beteg volt, bent feküdt a szobában. Én és az édesapám elmentünk a templomba, a feleségem otthon maradt

főzni, a Jánoskát lefektette a bölcsőbe, a szobában aludt, de a Mihály öregebb volt, közel a három évhez, és ez már szaladt mindenbe, a feleségem beleállította a Jánoska állójába a folyosón, hogy ő nyugodtan dolgozhasson. A kiskonyha a folyosó végibe volt, olyan nyolc négyzetmétert tett ki. Asztal nem volt benne, a feleségem fánkot sütött, midőn ezzel kész volt, a kasztrót letette a földre, a fal mellé, egy kevés zsír maradt benne. Az édesapám a templomból eljött a körmenettel a harmadik oltársátorig, ez egy sarokház előtt volt, ez mellett volt az édesapám testvérhúgának a házuk, ő átment oda megnézni, ez az asszony már 20 éve világtalan, és sütött guráblit, és adott néhány darabot az édesapámnak, hogy hozza el a kisgyerekeknek, meg hogy mutassa meg a feleségemnek, hogy ő milyent tud sütni, pedig nem lát. Fogta magát az édesapám, nem jött utánunk, rövidebb úton hazajött, a kisleány, ahogy meglátta az öregapját, sírva könyörgött, hogy vegye ki az állóból, az édesapám kivette, azzal megy be a konyhába, mutassa a feleségemnek, hogy ő mit hozott, a kisleány meg furakodott be utána, az előtt néhány perccel tette le a feleségem a kasztrót, a kisleány kissé meghátrált, beleült a meleg kasztróba, csak egy kis ing volt rajta, felfreccsent az a kis zsír, meg a kasztró is meleg volt, megégette a kis farát. Felkapták, de a baj megtörtént. Én, mikor a templomból megjöttem, az alsó kapun hallom a borzasztó gyereksírást. A folyosó utcai végén fekszik, egy ágyon fekszik, körülötte a feleségem és a szüleim, mondják, hogy mi történt, én mindjárt megyek az orvoshoz jelenteni. Ő eljött, tábla olajat ajánl, hogy azzal kenegessük meg a népek ajánltak ezt, amaszt, de a szenvedés, amit az a kisgyerek szenvedett, amikor a feleségem kenegette, de a feleségem is, meg mi is, akik ezt láttuk vagy hallottuk, ezt át kellett élnünk, meg a népeknek az ítélkezése, nem tettem semmit, csak imádkozzál és dolgozzál. Négy hónap után kezdett járni, de a fájdalomtól is visszafelődött, ezenfelül még ebben az évben egy ötéves szép és jó fekete lovam elpusztult, de ez nem fáj úgy, isten adta, isten elvette, vettem helyette másikat. 1932-es év, ez is halad a másik után. A fiatalabb fiú erős fejlődésű, isten után a családban volt örömem, de különösen a két gyerekben, a Mihály is lassan elevenedett. Nagyba fogtunk, ami talán vesztünket okozta. Mi magunk ültettünk 24 sor dohányt. Az Elek bácsiék meg 30 sort, ebből 12 sor az övéké, nekünk ezért elmunkálnak 18 sort, de a kocsival, lovakkal én dolgozok mindent, így a mi részünk 42 sor összesen, ez éppen kettő katasztrális hold. Mivel jóindulatú volt mind. Igaz, a 12 sorról őhosszú lesz hordva, és ők ezt otthon is szárítják, minden munkáját otthon is csinálják, erre nekik külön dohánytermelési engedélyük van. De azért nálunk a pajtát és a padlást kicsinek láttuk előre, így egy szakasz magas szárítópajtát építettünk, ami a pénzünket felemész-tette, készen a pajta. Jön egy szomszédasszony akinek egy hold földje eladó, és mellette egyik felől 3 hold földünk van, amit már mi vettünk, a

másik felől 4 hold, ezt a feleségemnek a szülei vették, de nekem akarná eladni, de mi is nagyon szeretnénk, 8 hold lenne egy tagba, egy dülőre a falu szélétől, jó föld. Mondom neki, nincs pénzünk, de nem hagy békét, abban az időben 90 dinár volt egy q búza, és 9000 dinárt akart érte, azt mondja, csak 3000 dinárt kell most fizetni. Azért, mert ez a második férje, akivel már hosszabb idő óta élnek, és most széjjel váltak, és az ember részére 2000 dinárt kell fizetni, 1000 dinár pedig neki kell, a 6000 dinár után kamatot fizessek (de ez sem magas), nem volt családja, 70 év körüli volt az asszony, félek nekimenni, még kamatos pénzzel nem vásároltam, az asszony (leánykori barátnője volt az édesanyámnak, amikor idetelepültek Gyulafalvára). Az édesanyám mondja, Veca, megvettük a földet, úgy megörültem, mert sokszor tapasztaltam gyerekkorom óta, amit az édesanyám indítványozott, az mindig jó lett, ha nehezen is. Nagyon szeretett velem menni legénykoromban vásárra, gazdasági szerszámokat amit vásárbán árultak, zsákokat, ponyvát, istrángokat, nagy kötelet, lovakra szerszámot, ruházatot, lábbelit, subát, fiatalember koromban új kocsinak való farészeket, és úgy ki tudta választani mindig a jobbat, tökéletesebbet, még drágább is volt, de később olcsóbbnak bizonyult, még abban az időben nem az eladó szabta meg az árat, hanem a vevő, olyan szépen tudott alkudozni, de tisztán, fizetni, írni, olvasni nem tudott, de számolni, azt igen. De én tudtam és tudok még most is, írni, olvasni, de számolni is, 80 éves koromban is. Folytatom tovább, a sok dohányt betakarítottuk, még a kukoricaszedés, szántás, búzavetés, kukoricaszár-hazahordás. Októberutó felé elkezdjük a dohánycsomózást, mert karácsony előtt be kell szállítani, mert mindég a, b, c, szerint szokták a szállítást kezdeni. Elek bácsiék az övékét este és hajnalban otthon végézik, a mi részünket nappal nálunk. Mi pedig a sajátunkat külön csináljuk, nagy hosszú csomóasztalok a szobában. A földön sok csomó erre-arra, az Elek bácsiék csomózásuk külön, a mienk megint külön. Az édesapám hordta be a zsinóros dohányt, vagyis a felfűzött leveles dohányt, és segített a zsinórról lehúzni, és a csomókat összerakni, mert ő nem szerett az asztalnál üldögelni. De a kisgyerekeket nagyon szerette, azok meg őtet. Szóval elég jól haladtunk mi is és Elek bácsiék is, ment a munka későn, korán, az édesanyám és én és a feleségem, csak az édesanyám Szent András estéjén az asztalnál hirtelen rosszul lett, és vért hányt, ágyba esett, reggel hívtuk a papot, orvost, az sárgaságot állapított meg rajta, többé nem dolgozott, olyan csendes, nyugodt beteg volt, azután már nem haladtunk úgy, igaz hogy egy rokon ember is járt hozzánk segíteni, hogy majd az ő dohányát is elviszem Kerényre a szállításkor. És máskülönbén mintha a két kisgyerek is és mi is vesztünk éreztük volna, a két ember is, Elek bácsi is és Pali bácsi is mindég a gyerekekbe örvendeztek, meg mi is, Mihály 4 éves elmúlt, a János meg kettő és fél éves, de erősebb és fejlettebb volt, mint Mihály, és nagyon jól

állt neki a beszéd, és engedelmes, és szépen tudtak imádkozni (mert az édesanyjuk nem a káromkodásra tanította őket, hanem imádkozásra hogy Istent imádják és hogy szüleiket tiszteljék és felebarátjainkat szeressék. A dohánycsomózást úgy december 10-e körül elvégeztük. Az Elek bácsi dohányát elszállítottuk, 14-én délelőtt hazajövet a mienket batyuztuk össze olyan 30–35 kg batyukba, de nekünk 18 kg-ot kell szállítani, 17-én, 15-én, meg a Pali bácsiét kell szállítanom, de már 13-án a feleségem is beteg lett, olyan nagyon megfázásféle, ő a konyhában feküdt ágyban, az édesanyám meg a szobában. A nénémék itt laktak a szomszédban, volt egy 18 éves nagylánya, ők is oda voltak csomózónak a faluban, a dohánycsomózások, mivel soká tartanak, csak annyi ruhát mosnak, ami nagyon kell. Hát elhatarozták, hogy majd nálunk a szobában kimossák, a néném a lányával az övüket is és a mienket is. 15-én én elvittem a Pali bácsi dohányát Kerényre. A nénémék jó befűtötték a banyakemencét, beraktak 5–6 fazék vizet a kemencébe, összeszedték nálunk is és náluk is a fontosabb testi ruhát, és mosnak. A kemencéből hordják be a vizet a fazekakkal. Én hazaértem úgy 11 órakor Kerényről, a lovakat bekötöm az istállóba, adok nekik enni. Utána megyek a kamrába a dohányt batyuzni. Egyszer csak ijedve hívnak be a szobába, a fiatalabb fiú beleült egy fazék meleg vízbe, amelyet azelőtt néhány perccel hoztak be a kemencéből, még csak két fazékkal volt a kemencébe, az egyiket felöntötték a teknőbe, a másikat letették a földre, mivel siettek, hogy hamarabb készen legyenek, mert már dél van, az édesapám a krumplit pucolja, hogy hamarabb bírjanak főzni a nénémék, egy pléh-edénybe hideg víz volt, édesapám a megtisztított krumplit dobálta bele, a két kisgyerek örvendezett, hogy a krumpli bedobáskor felcsapódott a víz, és mondták, öregapám, engem csapjon össze, a másik meg, hogy ötet, és az öregapjuk is nagyon örült nekik, a feleségem a konyhában feküdt, az édesanyám a szobában, az édesapám sem vette figyelembe, a nénémnek kellett volna tudni, hogy a kisgyerekek szaladoznak, a vizet a teknő alá is tehetne volna, ahogy szaladoznak, a fiatalabb a Jánoska meghátrált, megakadt a lába, és bele farral a fazékba, kis ruhájával, mindjárt megforrázta a farát, felhólyagosodott.

(1980. január 26.) Tehát kedves olvasó, gondolkozzál egy kissé ezen a jeleneten, hogy mit csináltál volna, ha az én helyemben lettél volna, avagy gondold, hogy nekem mit kellett volna cselekednem ezen eset után, talán jajgatnom fülsiketítő hangon? vagy a nénémet a lányával kizavarni a szobából, vagy az édesapámat okolni, hogy ő is nem vigyázott. Gondolod, hogy ez használt volna nekem? Folytatom tovább, én azonnal mentem az orvoshoz jelenteni, mindjárt rám mordult, hogy nem tudunk vigyázni, és ennek is tábla olajat ajánlt, de nem jött megnézni. A nénémék munkájuk végezté-

vel elmentek haza. Az édesanyám és a feleségem még betegebbek lettek a szerencsétlenség után. A két kisgyerekekkel én maradtam, a Mihályt a kuckóba fektettem, a kis Jánoskát meg a bölcsőbe, de nagyon nyughatatlan volt, mintha nem is annyira a fájdalom gyötörte volna, hanem hol az ágyamra, hol a bölcsőbe, nem sírt, hanem mindég csak könyörgött, mondván, adjon vizet, édesapám, vizet adjon, édesapám, de hiába adtam, utána csak ismételtette a könyörgést, utóbb egy kis bort is öntöttem a vízbe, hogy kissé savanykás legyen, egy ágyon az édesapám feküdt, a másikon a nagybeteg édesanyám, a harmadik az enyém lett volna, de én nem fekhettem le, éjfél után két óra tájban az ágyamon feküdt, nyugodtabbnak mutatkozott, belefektettem a bölcsőbe, mintha el akarna aludni, lecsavartam a petróleumlámpát, és lefeküdtem az ágyamra, úgy öt óra tájban felkeltem, és azt gondoltam, hogy alszik, kimentem az istállóba, nem jöttem be rögtön, úgy hat óra tájban bemegyek a szobába, azt mondja az édesanyám, nézzem már a kisgyereket, olyan csendben van, odahajolok, már meg van halva. Olyan fájdalom ért, hogy majd elestem, de egy hang a bensőmben mintha azt súgta volna, hogy tartsd magad keményen, mert nem vagy egyedül, és még sok csapás ér még, és el kell viselned. Tehát egyedül nekem kell intézni mindent. 8 óra, megyek az orvoshoz jelenteni, azt mondja, ezt rögtön kell jelenteni a községházánál, az orvos jön velem, az irodába érünk, jelentem az anyakönyvvezetőnél, az kérdi a haláleset okát, de ott van az orvos is, de ott van egy zombori tisztviselő is, ezek mind hallják a történeteket, úgy elmondtam, ahogy történt, összenéznek, az orvos mondja, hogy ezt kötelessége jelenteni az illetékes komissziónak, ez volt 16-án reggel, és mondják hogy 17-én fognak kijönni. Nekünk meg 17-én kell a dohányt szállítani 18 mázsát, le lehetne róla mondani, de lehet, hogy akkor egy hónap múlva kerülünk sorba, és már nagyobb része be van batyuzva. Tehát így mindjárt intézkedtem, és hogy a dohány is el lesz szállítva, nekem nem muszáj ott lenni, itthon meg én mindent elintézek. Mert nekem a jó Isten adott olyan jó gondolkozási tehetséget, bármilyen akadályok gördültek elébem, nem keseredtem el, de nem is okoltam senkit, hanem cselekedtem, és nem sopánkodtam. A kölcsönös kocsikat megrendeltem ötöt, meg egy a mienk, vannak nekem embereim, mert ha valakit kell segíteni, akkor én is ember vagyok, 17-én kijött a komisszió, a két községi kocsis kihozta őket, nem tudom 4 vagy 5 ember, egy asszonyt kérték melléjük. Volt egy jó tanult asszony a szomszédunkban, az volt velük bent a szobába, meg a nagybeteg édesanyám feküdt a hátulsó ágyon, az orvosok meg elől végezték a munkájukat, gyorsan végezték, és elmentek, az asszony mondta el nekünk, amit mondtak neki. És azt mondták, az ijedéstől kapott olyan magas lázt, az ölte meg, és ha életben maradt volna, soha nem lett volna tökéletes, és azt mondták az asszonynak, hogy nagy eszű lett volna. Csak akik abban az időben dol-

goztak nálunk, mindenki nagyon szerette, nem volt hízelkedő, szépen tudott beszélni, és jól tudott enni, kétannyt megevett, mint Mihály, soká emlegették a munkásaim, így kért, aggyon még, vagy aggyá, Mihály, palacsintát. Továbbá aznap délután eltemettük, de voltak nálunk a csendőrök is, és kihallgatták az édesapámat is, a nénémet és a lányát is, és jegyzőkönyvbe vették, és az orvos is, és utána a bíróságra is kellett menni, és ott is kihallgatták őket, és azt mondták nekem, ha fél éven belül tudok róluk valamit, hogy nem-e készakarva tették, akkor jelentsem. De mi erre sem gondoltunk, mert mindenki nagyon szerette, és semmiféle harag nem volt közöttünk. Figyelmetlenség, és lehet ez Isten rendelése és ustora, mi nem tudjuk, és így nem is ítélkezhetünk, mert bűneinkért Isten ott sújt ránk, ahol legjobban fáj. Ezzel ez a reánk sújtott 1932-es esztendő elmúlt.

(1980. január 28.) 1933. évvel kezdem, de ez az esztendő is folytatódott úgy, borús, viharos, és a hullámok az én rozoga csónakomat majd elborították. Január 25-én, mint szent Pállal történt, fordulat jött be az életébe. Így az én drága jó édesanyámnak is az a nap, január 25-e nagy fordulatot tett. Mivel nagyon sokat szenvedett egész életében, lelkét az Ur Jézus magához vette. Megszűnt az a drága, édesanyai szív dobogni. Aki kiskorától kezdve 4 éves korától árvaságot megkezdte, a szegénységet, a sok munkát, és életét nem kímélte, bennünket úgy nevelt, hogy csak a jót tegyük, a rosszat pedig kerüljük. Meg az édesapámat hogy védte a gonosz emberektől, és a rossz tanácsadóktól, de hiába, még ő kapott a jóságáért. Jaj de sokat hallottam, amikor ő nem tudta, hogy hallom. Szűzanyám, Máriám, segíts meg, így könyörgött. Amikor meghalt, sajnáltam. De hálát adtam az Istennek, hogy nem szenved tovább. Igaz, hogy 8 hétig feküdt, de kívül nem látszott rajta a szenvedés, hogy belülről mit érzett? Azt a jó Isten tudta, türelmes beteg volt, hallgatott. Amikor magam voltam vele a szobában, figyelmeztetett hogy vigyázzak magamra, a családjaimra, de talán különösen az édesapámra, mert idáig ő védelmezte, amennyire tehetette, és ezek most mind énreám és a feleségemre hárulnak.

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

WAGNER

S Z E N T K U T H Y M I K L Ó S

1. Számomra, úgynevezett modern magyar író számára, aki – Händelről, Mozartól, Haydnról szépirodalmi művek írásával legtermészetesebb párhuzamban – az összhangzattan izgalmas alkémiájával is alaposan megismerkedett, számomra és bizonyára nem kevés 20. századi író és zenész számára: Wagner változatlanul *modern és időszerű*, több, esetleg időszerűtlennek minősíthető elmélete és gyakorlata, „utópiája” ellenére.

Mikor rövid vallomásumat azonnal Wagner és Franz Liszt – a világirodalomban ezerszer feldolgozott – barátságával (1840–1883) kezdem, nem holmi naiv hazafiasság indít erre, hanem a szerintem zenetörténeti tény: Wagner és Liszt kétségtelenül ikertestvér harmonisztikájának *modernsége 1988-ban is*.

Wagner írta Lisztnek 1856. szeptember végén, majd december 16-án: „Rád gondoltam, amikor komponáltam és hangszereltem... Az egész zenei világ képtelen arra, hogy művészi ösztönzést adjon nekem: egyedül Te vagy erre képes.”

Ugyancsak nem oktalan sovinizmus diktálja: a Liszt- és Wagner-kutató magyar zenetudós Eősze László tollából származik a legmagvasabb végelszámolások egyike a Liszt–Wagner kapcsolatról (előadások Bécsben, Budapesten, Bolognában, Bayreuthban, lásd: Magyar Zene 1987/2. sz.): abszolút tudományos precízióval elért konklúziója szinte perdöntő a Wagner-zene modernsége mellett.

Joggal hangsúlyozza: *nem* a témák és dallamok ilyen-olyan hasonlósága az érdekes, hanem az *egész* forradalmi harmonisztikai koncepció, a kompozíciós módszer, az újszerű moduláció-füzérek, Wagner „szomszédságában” Liszt „vad” közeledése tizenkét fokú témához vagy témákhoz, a variációs-elv, a téma-transzformáció technikája, szabadabb diszsonancia-kezelés, fellazult tonalitás. Wagner írja Cosimának 1865. szeptember 10-én: „Apád életútját számomra a *'variáció'* fejezi ki” (szemben a kánonnal és fűgával).

Lazult tonalitás? Szemem előtt van (mint ahogy Bartók Béla szeme előtt és

Schönberg szeme előtt volt) Liszt kézírásos kottalapja: „Mephisto Walzer, Bagatelle ohne Tonart (Bagatelle sans tonalité!)”! És – Liszt, Bartók, Schönberg mellett áll a „Jövő Zenéjé”-nek zseniális teoretikusa: Fétis (1784–1871), aki a fejlődés szinte kikerülhetetlen törvényszerűségének vallja a pluritóniához, omnitóniához való el- vagy megérkezést. Wagner ugyan elutasította ezeket a legvégső konzekvenciákat – a „Zukunftsmusik” és „Das Kunstwerk der Zukunft” szerzője saját forradalma klasszicizálójának érezte magát, de ez ebben az „avant-Schönberg” formájában sem veszít semmit jövőbe mutató dinamikájából.

2. A 20. században a legnagyobb virágzásnak indult a *mitológiák*, ősmítoszok kutatása. Archeológusok, Jung és Freud típusú pszichológusok, nyelvészek, költők, vallástörténészek és művészettörténészek dolgoznak rajta.

És? Kezembem a Reclams Universal Bibliothek Nr. 4789. füzeté, Max Chop (jogos!) magyarázatai a *Rheingold*hoz. A 136 ütemes Esz-dúr orgonapont „végtelenség”-ről, a kozmosz, a lét ősállapotáról, a születés és fejlődés biológiai és kozmogóniai motívumairól, az emberi nyelv és a zene legeslegelső alap-elemiről ír, Wagner szándékának hiánytalan megértésével.

Ugyancsak századunkban indult fekete virágzásnak (Heidegger, Sartre stb.) az *egzisztencializmus*, az „Entgegenlaufen dem Tode”, az *Être et le Néant* filozófiája, a história területén Spengler gondolata az *Untergang des Abendlandes*.

Wagner is, szövegben, zenében ott kísért (tán monderneknél modernebben...) minden létező végső pusztulása, megsemmisülés, Götterdämmerung, Nihil. És a pusztulás háreme? A Nihil udvara? Csábító nimfák, az Életfa gyümölcseit őrző kéjszép Freia, ifjúság, érzékiség, Kundry-szexualitás... 1988!

Mitologizálás és egzisztencializmus mellett (legyen teljes a Szentháromság) nagy reneszánsza van a *szecesszióknak* és társ-manierizmusoknak: ott is, ott is nem újra „örök” tónika és domináns-e a Semmi és a Kéj párhuzamos életrajza, halálrajza, à la Richard Wagner?

De talán az egyik legizgalmasabb vérrokonság Wagner és a 20. század között: a modern *lélek* (lélektan) és a zenei *motívumkezelés* félelmetes hasonlósága! Valóságban, regényben, költészetben, tudományban a lélek legfőbb tulajdonsága: az összetettség. Tele paradoxonokkal, ellentétekkel, riasztó ambivalenciákkal. Mindennek a lélektani grandeur et misère-nek nem páratlanul pontos kifejezése-e a wagneri zene motívum-szövése, téma-bonyolítása? Születés és halál, orgazmus és Grál-krisztológia, végzet, ősvizek (ösmagzatvíz...) és német tavasz, idill, hamleti tépelődés és nőstény kentaur-üvöltés – mélange wagnerien, mélange quotidien du 20ème siècle...

Imént említtem a szecesszió feltámadását. Nem állhatok ellen a kísértésnek, hogy minden *teatralitás*, díszlet- és kosztümtervezés iránti fékezhetetlen vonzódásomban és tervező kedvemben ne ejtsek néhány futó szót Gustav Klimt *Beethovenfrieséről* (1902). Ha valaha volt Wagner *szinpadához* méltó fi-

guráció és dekoráció, hát akkor ez az. A fatális kísértet-aktok, az „Alberich”-gorilla, a halál-szibillák és hulla-„Nornák” („Die feindlichen Gewalten”), a lantot! a lantot pengető Hölgy, „Diesen Kuss der Ganzen Welt” realizztikus erotikája és – a legigazabb „Rheintöchter”: a végtelen vízszinteségben továbbúszó, tovább-lebegő nőstény-hullámok: „Die Sehnsucht nach Glück”...

És Léon Bakst, a szecessziós díszlettervező (1866–1924), Klimttel karöltve? Nem is beszélve a szecesszió egyik – számomra legalábbis – kulcs- és alapképéről: Beardsley 1892–93-as *Siegfried*-illusztrációjáról, ahol a zenei motívum-alakító, opalizáló és kameleon-maskarádós technika folytatásaként (befejezésésként?) a germán hőroszból dekadens és feminin figurina született, tán ironikusan valami freudi komplexummal kacérkodva...

3. Egyrészt: jövőbe mutató forradalmi modernség, másrészt: tán hervadt, rossz-teátrális, rossz-romantikus mítoszvilág nyugtalanító ötvözete – idézzünk ehhez (a Wagner zenedrámák mellé) egy szinte kísérteties irodalmi analógiát.

Arany János (1817–1882), a legnagyobb magyar epikus költő, műveiben Attila, Dietrich, Krimhilda, Buda középkori legendáit és mondáit, Anjou-kori történelmi epizódokat dolgozott fel. Csupa „elavultság”! De? Minden „elavult” szereplőjét – a *legmodernebb*, legárnyaltabb lélektannal ábrázolja. Flaubert és Tolsztoj vérrokona. Wagner műveiben is az esetleg elavult mitológiák felülete *mögött* a *jövő* zenéjének majd minden meghatározó, forradalmi eleme szól hozzánk provokáló orkeszteréből.

4. A huszadik század irodalma, festészete, zenéje legnagyobb mértékben *intellektuális*. A művek tartalma, a műveket kísérő vagy indokló programok, manifesztók, folyóiratok: telve filozófiával, szociológiával, legnaivabb anarchiától legrafináltabb gondolati konstrukciókig. Nem harsány és harsogó útmutató ebben is Wagner? Számtalan kötetes Volksausgabében olvasható polemikus-profetikus, hol utópisztikus, hol praktikus, hol ijesztően naiv, hol elfogadhatatlan szubjektív elméleti irataiban? *Das Braune Buch* (1865–1882) jellegű naplóiban, leveleiben?

Valószínűleg fölösleges megjegyezni, hogy utópiák és tévedések *nem* lehetnek „útmutatók” modern művész számára. De: az örökké *intellektuális*, attitűd, romantikában is racionális, mítoszban is logikus, depresszióban vagy mániában is pszichologikus, erotikában is filozofikus alapállás: Schönberg, Thomas Mann, André Breton korában is okvetlenül ilhető. Wagner „Nagy Partner” nagy vitákban a 20-dik fin de siècle idején, legyen az a párizsi, 1860. szeptemberi „Zukunftsmusik”, vagy a páratlanul monumentális „Oper und Drama”. (... ötven-hatvan éve, hogy Naplómba az utolsó mondatok közül kiejegyeztem: „... wird das ahnungsvol bedingende Kunstwerk des sehnsüchtigen Künstlers der Gegenwart sich mit dem Meere des *Lebens der Zukunft* vermählen”). Áll ez a termékeny „Turnier”-re szóló kihívás (hol vérrel, hol vér

nélkül...) a „Deutsche Kunst und deutsche Politik” kritikus vagy nem kritikus olvasása közben is.

Intellektus és intellektuális művészet egyik legjellemzőbb vonása: *tájékozódás és tájékozottság*, a legmagasabb perspektívából, legtávolabbi történelmi idők és legtávolabbi világtájak minden területén.

Ecce: kezünkben van Wagner nagy terve *Jesus von Nazareth*ről és *Die Sieger*: Buddháról, a hindu mitológia parádés garnitúrájával, 1856-ból. A távoli és széles horizontok háttérével gondolkozó ember egy tipikus mondata az 1849-es „Die Kunst und die Revolution”-ból: „Jesus, der für die Menschheit litt, und Apollon, der sie zu ihrer freudenvollen Würde erhob!”

Wagnernél Jézus és Apolló, Nietzsche-nél Dionysos és Apolló... Hát akkor apropó Nietzsche – kezdhet-e valamit mai zenész a hamuszínű „Bizet contra Wagner” komédiával? (amelyről egyébként Nietzsche ezt írta 1888, 27. December, turini levelében: „Das, was ich über Bizet sage, dürfen Sie nicht ernst nehmen”). Hogyne kezdhetne! Könnyű zene és nehéz zene, klasszikus zene és elektronikus zene, mindenféle akadémikus ókonzervatizmus és még mindenfélebb super rock-pop dada zene, operett és h-moll mise kakasviadalának, béka-egér harcának egyik főpróbája vala...

5. Wagner a nyelv ősállapotából („Weia! Waga! Wagalaweia! Wallala weiala weia!”) eljutott a *német nyelvnek* abba az eszményien romantikus és klasszikus, filozofikus és fantasztikus Walhallájába, ahol Tieck, Goethe, George jelentik költői, gondolkodói, szenuális, muzikális és kolorisztikus ízlésem és szenvedélyem számára a múlhatatlanul „aktuális” mintaképeket.

Mikor Amfortas így szól: „Nach wilder Schmerzensnacht nun Waldes-Morgenpracht”, az Echo így válaszol Tieck *Genovevájából*: „Wohin ich blickte, sah ich Blüten prangen, aus Strahlen wuchsen Himmelsblumen auf.”

És nem Wagner- és Tieck-azonosság-e (rhythmische Urfpflanze, pflanzenartiger urrythmus...) Goethe szekvenciája (1814/15): „An des geblühten Schleiers Wiesenteppich, Allbuntbesternte, schön erkenn ich dich.”

Leghelyesebben írja Gundolf „George”-könyvében (1930): „Die *Sprache* ist kein Einzelding, kein Handwerksgerät, kein Kleid, sie ist für den Dichter *das Blut seiner Seele*, und die Heiligung die diese fordert muss in seiner Sprache sein”. Tieck, Goethe, Wagner nagy költői találkája Stefan George „Das Jahr der Seele” kötetében: „Der rain bereitet aus gesträuch und blüten Den duft der abends für gedämpften schmerz” és – adieu Tristán felé: „Die trübe liebe wächst im reif der qualen.” A német költői nyelv Apoteózis a teljes, tán századokra szólón.

ORPHEUS VISSZAJNT

Feljegyzések Szentkuthy Miklós kiadatlan műveinek megjelentetéséről

F E K E T E J . J Ó Z S E F

1.

(*Kéziratok, tervek*) Közel két esztendeje, hogy elhunyt Szentkuthy Miklós. Lezáratlanul maradt a *Szent Orpheus breviárium*a, noha szinte halála pillanatáig annak befejező kötetén, az *Euridiké nyomában* című regényén dolgozott títkárával, az utóbbi évtizedben legközvetlenebb munkatársával, vagy ahogy maga nevezte szívesen, társszerzőjével, Tompa Máriával. Ennek a szoros együttműködésnek köszönhetően kiváló kezekbe került a Szentkuthy-hagyaték és -könyvtár. Kétségtelen, hogy Tompa Mária szorgos és önfeláldozó szöveggyűjtésének köszönhetően az olvasók kezébe kerül majd a Breviárium-sorozat zárókötetete és több más írásmű, amelyek kéziratát az Országos Széchényi Könyvtár és a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.

Nemrégiben jelent meg a *Cicero vándorévei* című, befejezetlen regénye a Szépirodalmi Könyvkiadónál. Az 1945 óta kiadatlan munka Réz Pál irodalomtörténész szerint Szentkuthy legjobb regénye. Közlését az *Új Írás* kezdte meg 1990 márciusában. Halála előtt a szerzőnek az akkor még *Cicero* munkacímet viselő szöveg kétharmadát sikerült átjavítania, kiegészítenie.

Múzeumi tárlóban hevert eddig *Az egyetlen metafora felé* 1935-ben írt, mintegy kétszáz kéziratoldalt kitevő második része, valamint az egy évvel később keletkezett *Az alázat kalendáriumának* (*Az egyetlen metafora felé folytatása*); megközelítőleg négyszáz oldala. Ez utóbbiból részleteket közölt Réz Pál folyóirata, a *Holmi*, 1989. októberi, 1989. decemberi és 1990. februári számában.

A *Playboy* magyar nyelvű kiadásának első számában Fábry Sándor írt cikket Szentkuthy legendás nyakkendőiről – ezekre itt én is visszatérek még –, a második szám pedig hozza a *Kenyer* című 1945-ös, addig kiadatlan novelláját. A magyar olvasók mellett, úgy tűnik, a franciák érdeklődnek kifejezett intenzitással a Szentkuthy-életmű iránt. Tavaly nyáron a *Caravanes* évkönyv hozott fotóanyagot a szerzőről, és mintegy ötvenoldalnyi szöveget: André Velter találkozásait írta meg Szentkuthyval, fordításban közli a *Fekete reneszánsz* egy

nagyobb terjedelmű részletét és a *Rossz nap* című novella teljes szövegét. Az idén három párizsi kiadásra lehet még számítani. A Phébus a *Fekete reneszánsz* és a *Frivolitások és Hitvallások* fordításának a megjelentetésére vállalkozott, a Corti kiadónál pedig *Az egyetlen metafora felé* jelenik majd meg. Tompa Mária odaadó munkájáról tanúskodik az a hír is, hogy az idén minden bizonnyal egy emlékalbumot is közzétesz Szentkuthyról a Széchenyi Kiadó.

2.

(*Az alázat kalendáriuma*) Mivel folytatása ez a töredékben közölt szöveg az 1935-ös, *Az egyetlen metafora felé* című, lényegében – és egyetlen műszóval – meghatározhatatlan műfajú könyvnek, illő erre is utalni, ha mással nem is, egy mottóként idemontázsolható gondolatmetszettel: „Számomra, akinek a művészet azonos volt mindig abszurdul teljes intellektuális elemzéssel, nüansz-kimerítéssel (outprousting Proust) és metafora túlzással...”

Mi sem lehetne természetesebb, mint hogy a folytatás is intellektuális művészetelemzés álarcában induljon, hogy azután annál teljesebben tárja fel a még intellektuálisabb önelemzés dokumentumait. Ezúttal az impresszionizmusban felfedezett paradoxontól indul a hatalmas gondolathömpölyg, elemzéssel bizonyítván, hogy az impresszionizmus belső lényegében expresszionizmus is; hiszen amíg egyik oldalról témakiemelő, témamegjelenítő, kvázirealista szándékú, addig a másik oldalon témaellenes, témamegsemmisítő és szinte már hallucinatív. A gondolkodásnak, a nüanszelemzésnek természetesen mindig van egy sarkalatos pontja, ahonnan a szerző kiindul, és amit „körül-tautologizál”. A jelen esetben, az impresszionizmus kérdésében ezt a pontot Rilke versei képezik, vagy ha még szűkíteni kívánjuk a kört, egyik verse, a *Früher Apollo*; ennek paradox élménye idézi elő a következő revelációt is: „Azért tudnám ezt, minden tautológia-rekordon túltéve, stilisztikailag variálni, mert ez a kettősség minden igazi művészlélek öntudatra-születésének misztikus pillanata és hangulata: az abszolút érzéki belenövés, beleparazitáskodás a világba, ugyanakkor egy szöveg, egy másik író izgató *nem*-értése. Az étellel való kapcsolatunk mindig ez a Rilke-hasonlat (kopasz ág és Apolló-szobor): egyrészt incestus, másrészt exkommunikáltság egyetlen közös pillanatban.”

Továbbra is a Rilke-versnél maradván egy újabb paradoxont emel ki Szentkuthy: „Milyen érdekes, hogy a régi embernek jellemző vonása a *gondolat*, és a modernnek, a százszor intellektuálisabbnak: az *érzékelés*.” Hiszen, mint ahogy tovább fejtegeti a témát, az alkotói én teljes kifejezése a külvilág nélkül természetesen elképzelhetetlen lenne. Vagyis: minél több a szerzőben az önvizsgálat, a szubjektivitás, az öntelmezés, annál több a művében a táj és a tárgy, az érzékelés és az ábrázolás. Kulcsfontosságú gondolat ez Szentkuthy műveinek megértéséhez, befogadásához és értelmezéséhez.

3.

A *Playboy* magyar kiadásának első száma cikket hozott Fábry Sándor tollából Szentkuthy nyakkendőgyűjteményéről. Honnan ez a vonzódás a nyakkendőkhöz? Az 1935-ben írt, *Az alázat kalendárium*a című önvizsgálat és kommentár erre is magyarázatot ad: „Az, aki elemi szükségét érzi, hogy a mellén más szín és más anyag díszeljen délután, mint délelőtt, jobban átéli a délelőtti és délutáni napfény ősi különbségét, mint az, aki a »divattal mit sem törődve« (auch eine Tugend? hát ez is egy erény?), német magántanárok stréber-dioníziája szerint lelkendezik mítikus konkrétumok után papíron: cilinderben és úszótrikóban, svájcsapkában és szmokingban.”

4.

Első és – sajnos, halála vagy inkább az én kényelmességnek álcázott félelmem miatt – utolsó találkozásunkkor (1987. VIII. 13.) kihajtott gallérú ing és farmerdzseki volt rajtam. Szentkuthy Miklós meg is jegyezte, milyen ötletes és praktikus viselet. Akkor a sokzsebű, lecsatolható ujjú kabátra gondoltam. Most már gyanítom, hogy nem a dzsekire, hanem az „apacsingre”, a nyakkendőnélküliségre gondolt.

5.

*Az alázat kalendárium*ának eddig megjelentetett része egy *regénytervet* is tartalmaz (cím nélkül). A regényterv nem szépirodalmi műfaj, Szentkuthy léptette elő azzá. A közvetlen közlés, a csomópontokba hurkolt cselekményszöveg, a félmondatos jellemzések már-már novellává avatják, de ehhez járul még hozzá mindaz a jelzett, de kidolgozatlan rendszerező mánia, építészeti kubizmusimádat, a kor pszichopatológiája, a leírás szokásos hármassága (itt: kastély, nagyváros, falu), a szerelmek triója (itt: „a derűs menyasszony, a mítikus grófnő, a »bűnös« kamasz lány”), a határtalan vallásosság... egyszerűen mindaz, ami Szentkuthy műveinek ismeretében gondolatban kitölti a pontokban felrótt keretet.

Az olvasónak nem is az az első gondolata, hogy sajnálkozik a regény megíratlanságán – a regénytervben is van annyi realitás és metafizika, mint a regényben; önállósult forma, amely éppen nyitottságával, lezáratlanságával, kidolgozatlanságával bizonyítja létjogosultságát. Igazi „nyitott mű”, de sajnos, csak a „beavatottak” számára.

Emellett persze felvetődhet a kérdés, hogy mennyire lehet Szentkuthy-műfaj a tömörítő, szaggatott gondolatmenetű, jelzészzerű regényterv, hiszen művészetének – közismerten – lényegi alapeleme és alapelve a tautológia. Nem is ezé a Szentkuthyé e műfaj, hanem a rendszerezőé, a katalogizálóé, a tervezőé.

És még valami: *Orpheus* (Szentkuthy) folytonos álarc mögé rejtőzése után (Tompá Mária és Kabdebó Lóránt lelkes közreműködésével) közelebb engedte magához olvasóit a *Frivolitások és Hitvallások* címen kiadott önéletrajzi vallo-másaiban. A biográfiai mozaik ismeretében még könnyebb felfedezni a Szentkuthy-művekben rejtőző Orpheust, illetve a környezetéből vett mintákat, modelleket. Még ebben a szüksézává regénytervben is.

6.

„Milyen emberiek a XVI. század történelmi harcai, szemben a későbbi harcok teoretikus jellegével. Még a megfogalmazott, elvi racionalizmusok is mennyivel familiárisabbak, jogilag idillikusabbak (hogy egy kissé hazugsághajló vagy túl-igaz szót használjunk), mint a későbbiek. Nem az általános béke konkrét megléte teszi Európát »pán-Európává«, hanem a népek érintkezésének (ha a legerkölcstelenebb rablóháborúk alakjában is) valami naiv sűrűsége.

Vegyük az erdélyi közjátékot. Ferdinánd alcalai születésű ember, spanyolul irkál V. Károlynak, oktrojáltan osztrák, teoretikusan német, diplomatikusan magyar. Fráter György olasz és délszláv keverék, körülötte balról spanyol hisztérikus katonák, jobbról török-pogány banda. Izabella királynő lengyel, szeretői is lengyelek. Castaldo olasz. A népség és egypár nagybirtokos magyar. Szokoli Mohamed persze nem török, hanem hitehagyott rác. Voilà: ez az igazi internacionalizmus.

Ezek a harcok szentebb, erényesebb és logikusabb *pán-Európát* képviseltek, mint mi udvarias diplomata szalonjainkkal és elvi pacifizmusunkkal.”

No comment!

7.

Szentkuthy mindent leírt; érzéseit, tapasztalatait, benyomásait, gondolatait. Van, amit műveibe elegyített, van, ami naplójába került, de szerintem a grafomán olyan típusa volt, aki még a mandzsettáját, a vendéglői szalvétát is telejegyzetelte. Emlékszem, milyen büszkén és pontosan emelte ki hatalmas könyvtárából a legkedvesebb képzőművészeti mappáit – bárhol is ütöttem fel őket, a képek szinte eltörpültek a számtalan bejegyzés, margójegyzet mellett.

Az *alázat katalógusa* glosszáriumában Rilke verseit Rembrandt festményei követik. Ezek a képek teszik lehetővé, hogy esztétikáról szóló gondolatait Orpheus itt is sorba vegye, rendszerezze. Műveiben egyébként is sokat foglalkozik tárgyszerűen az esztétikával, az esztétikummal, valamint az esztétikumon kívülivel mint az esztétikum egyik tényezőjével. Nem biztos, hogy kielégítő illusztráció, mégis íme csupán egy gondolat: „Tehát minden esztétikai gondolkodás prélude-jében két fogalomnak kell szerepelnie, egyik: a művész-

ben élő legprimitívebb, nem-művészi ösztön (szimpla lerajzolás, szimpla tény-megnevezés, szimpla hangszer-babrálás), másik: (éppen a dolgok túlsó vége) a technikai *modorosság*; vagyis az a zenében, festésben és költésben, ami a »grafológia« a kézírásban: az alkat végzetes korlátoltsága egy eszköz (szín, gondolat, hang) használatában, a tehetetlen helybenjárás.”

Szentkuthy számalommal tekint azokra a „műélvezőkre”, akik hasra esnek egy-egy műalkotás előtt csupán azért, mert különböző műtörténészek telebeszéltek a fejüket azok művészségéről. Számára a mű mindig a legmélyebb analízis tárgya, sokszor nem a művet élvezi, hanem magát az elemzést. És amennyire véres kézzel tudja boncolni a műalkotást, annyira nem bánik kesztyűs kézzel az alkotóval sem: „(Rembrandt) Kompozíciójának legfőbb vonása – nem találni más szót: a trottliság. Az alakok tengnek-lengnek, összeverődnek, széthullnak, atmoszferikusan esetleg egybekenődnek, hogy aztán megint a baba-polc értelmetlen szanaszéljébe bomoljanak: sem a való élet szituációit, sem a geometriai (reneszánsz) vagy biológiai (Greco, Beardsley) ornamentikát nem akarják. A nyomorúság hangulatát egyáltalában nem a paraszt-modellek, istálló-milők és sötétségek keltik, hanem éppen a kompozíciónak ez a kerülése: a dekoratív sémák, biológiai egyensúlyok iránti abszolút érzéketlenség.

Számomra mi a szépség? Épp az a kettő, ami Rembrandtban nincs

1) sachlich mikroszkóp-fényképek virágokról, arc-részekről, 2) a témát csak minimális kiindulópontként használó expresszionisztikus kompozíciók – vonalnak, színeknek, figuráknak a témához viszonyítva elvont, a festő biológiai alkatához viszonyítva abszolút vitális ornamentikája.”

Kell-e magyarázni, hogy a fenti kategorikusság és úgymond blaszfém nyelvelés mögött a legmélyebb vonzódás áll, korántsem az elutasítás?

8.

(*Cicero vándorévei*) Az Új Írás 1990. 3. száma közli Szentkuthy Miklós befejezetlen regényének (1945–1946) első harmadát.

A Cicero serdületlen serdülőkorába visszavezető regény egy újabb eleme a kegyetlensége és pusztításai, valamint a gögös butasága miatt halálra ítélt Európa Szentkuthy által vizionált haláltáncsorozatának. Véres Szamár (a Breviárium negyedik kötetének, illetve IX. részének címallegóriája) az itt ábrázolt, anakronizmusokkal fokozott, túlzásokkal kiemelt Róma-kép is, amiről egyelőre csak a síheder Cicero szájából hallunk egy bronzszobor tetejéről, amikor görög nevelőjétől megtudja, hogy egyik őse teljes mitológiát dolgozott ki Róma elpusztítására:

„– Mért tagadtátok le nekem Tullust, aki a *költészet* nevében akarta eltiporni ezt az óriási *akta*-szarkofágot, Rómát! Rómát! *Rómát!* – forgatta a szájában a szót, mintha a világ legutálatosabb és legnagyobbképpű álarcát gyűrte volna a

szemetessárba, – ezt a kúriát és minden kúriát, *minden* városházát akart elsöpörni, mert tudta, hogy nem érdemes városházákat alapítani, mert a városok csak nevetséges játékszerek a sors kezében, zenélő órák s még hozzá milyen hamis és micsoda butítóan egyhangú műsorral! Az ilyesmivel csak kettőt lehet tenni: elpusztítani vagy nézni, nézni, úgy, ahogy én nézem. Minek zárják el azt a pénzt ott az ólomszekrénybe? Miért? Katonát vesznek rajta, aki megnyeri vagy elveszti a béka-egér harcot Kis-Ázsiában vagy Hispániában. Hogy egy pár asszony egyedül bőgjön a gyermekágyban, és egy pár akarnok szmirnai diadémokat ragasszon vakond homlokára? Érdemes, ó apám, nagyon érdemes! Ez a buta ló is itt áll buta temploma előtt: üres a templom, se istene, se papja, csak egy lottyadt-szájú öreg perselye, – kinek koldulnak a nemlétező istenek? Hogy *mi* köpdössünk a felhők felé maradék képzeletünkből néhány legendát? Alszol, Agragas? Nem tetszik Cicero beszéde erről a mitológiai ringlispillórról? Pro Tullo Volusco Heretico! Upus numero 1., a költészet bosszúja Róma marhahólyagján.”

9.

„Az egyetlen metafora felé? Vajon nem éppen a fordítottja lesz-e a sorsom: millió metafora felől egyetlen ember felé?” – teszi fel a szónoki kérdést a művész *Az egyetlen metafora felé* című műve legvégén, hogy a számára már akkor ismeretes válasz minél sokoldalúbb és minél tökéletesebb megvalósítását példázza életművének egészével. Milliányi érzéklet milliányi alakváltást indukál, milliányi álarcot ölt fel a szerző. Az igazi arcát nem a maszkok lehámozása után pillanthatjuk meg, hanem az álarcok mozaikjából állnak össze a valós vonások.

„Viszont van-e emberibb ösztön a színészkedésnél? Miért? Mert mi a színészkedés? Törekvés valami másra, mint ami éppen véletlenül vagyunk, valami másra, valami többre, érezzük, hogy örökké hiányzik valami, egyek vagyunk, pedig *ezer lehetőség* csírái csiklandozzák belsőnket: a nagy akárm, egy állat is, egy virág is, egy isten is és egy félisten is – nevetséges hiba, hogy mégis *csak egy darab* emberként kell élnünk, *egy* arccal: mikor sokkal több vagyunk, ezer változat, és az csak a természet hervatagságára jellemző, hogy *egy* anyának csak *egy* alakot sikerült már csak szülnie magából: évmilliók előtt bizonyára ezret és ezret szórt ki a méhe, s a millió mag a maga milliő, különféle színes életét élte. Ma azonban? Ez a millió változat csak csökevény ösztönök, ingerlő lehetőségek alakjában van meg bennünk, és a színészkedés nem más, mint nyomorúságos pótlása annak az elveszett, ezerféle életnek. A színész tehát így visszamerül az őstermészet legősibb termékenységi állapotába – aki pedig az őstermészetbe merül vissza, az az istenekhez tér vissza.”

10.

Mennyire nem Szentkuthy stílusa: „A szanatórium természetesen Róma Vilanegyedében volt: csupa rózsza-, babér-, olaj-, menta-, és jázminillat volt a finom kikövezett utca, a legváltozatosabb kertkapukkal és parkokkal.” Szentkuthynál ez a mondat már önmagában is egy teljes regénybetét jelzése – a felsorolás ellenére több a kihagyás ebben a mondatban, mint a közölt információ. Szinte csak utalás, ami ez esetben (*Cicero vándorévei*) a már-már vázlatos sebességgel pergő események lendületét hivatott fellazítani, előrejelezve, hogy lesz még! Lesz botanikai búvárkodás, építészeti rakoncátlankodás, római kubbizmus, őskeresztény Bauhaus!

11.

Mennyire Szentkuthy stílusa: egy hasonlat alig a fenn idézett leíráselőleget követően: „... mikor megpillantotta a rongyos kis fürdőszolgát legurulni a lépcsőn (lyukas mogyoró így pottyán a stanicliba a szatócs vályús pléhkanalából)...” Jellemző ez a kettős hasonlítás mód: először a túlzás (dehogy is gurult lefelé a lépcsőn a fürdőszolga, hanem egyszerűen sietett az esküvőjét megszervezni, egyébként is nyurga alak volt, tehát még a hangulati hasonlítás esete is kizárható), azután a hipertúlzás (a mogyoróhasonlat), ami éppen azáltal lesz kifejezővé, hogy semmi köze egymáshoz a hasonlónak és a hasonlítottnak. Az olvasónak fel kell fedeznie ezeknek az irreális hasonlatoknak a belső feszültségét, pontosabban, hogy lehetne közük egymáshoz a dolgoknak; hiszen a valóságot közel sem csupán a pusztá leképzéssel lehet ábrázolni. Eddig a revelációig lehetnek csak idegenek az efféle hasonlatok, utána már igényeljük is őket. Ki a nyelvi fordulatot élvezni bennük, ki az anyag belső, felszínre törő energiáját. Szinte egyre megy.

12.

Ha már a hasonlatoknál tartunk, íme egy igazi metafora-hasonlatzuhatag: „Felettük a Hold, óriási, aránytalan, hülye dob, a világ legbutább dudája, fehér és kék tőle minden, mint a halottak, vagy a gyilkosságig éretlen, sűrű szemű szőlő. Az úton kocog a szamár, két füle átfekszik a Holdon, mint kétágú síp egy ezüst tükrön. A bakon ott tornyosodnak a vénlányok, beholdazva és bepüderezve, két nőstény csontváz vagy halál-tücsök. A kordé mellett rongyos isten-vakarók bolond szobrokat cipelnek, obszcéneket és ijesztőket, ahogy ez volt és lesz Polinéziától póz-Hellászig örökké. A menyasszony és a vőlegény össze vannak kötözve, mintha akasztani vennék őket. Alattuk a mélyben fekete egész Róma, mint a kövek általában, ha vizesek.”

13.

„... az ember csak kretén közjáték a természetben...”

14.

A siheder, serdületlen ifjú Cicero köré *szerkesztett* regény eddig közölt egyharmada édeskeveset törődik magával Ciceróval. Annál inkább halmozza a drámát, a történelmet, a grand guignolt, a szatírárt, a paródiát, az esszmét és a fordulatos, véres monstre-történetet. Ezt, illetve ezeket a történeteket nem is lehet másként körülhatárolni és meghatározni, mint: „igazi szentkuthys regény”. Persze üresen kong ez a meghatározás, de hát Szentkuthy egy és megismételhetetlen. Művének minden meghatározási kísérlete frázissá kopik.

JOSIP AGO SKENDEROVIĆ: *Folyamat*, 1988

ALKOTÓ ISMERETTERJESZTÉS*

V A J D A G Á B O R

Az utóbbi években aligha adtak ki magyar nyelven jelentősebb művelődési tárgyú könyvet, mint Gáll Ernőé, az erdélyi tudósé, a *Korunk* volt szerkesztőjéé. E tanulmánykötet ugyanis olyképpen elméleti jellegű, hogy gazdag tényanyagra támaszkodik, s közben programot is ad; illetve: erkölcsi-ismereti támaszt nyújt a már vállalt törekvés érvényre juttatásában. A szerző fejtegetései ugyanis a legtágabb összefüggésekből, az emberiség mai tudáskincséből indulnak ki az etnikum, a nemzeti kisebbség és a nemzetiség fogalmainak tisztázásában, vigyázva, hogy az elfogulatlanság ne menjen a gyöngébb melletti elkötelezettség rovására, s ugyanakkor a kisebbségi jogok követelésében is meglegyen az a mértéktartás, amely nélkül a felvilágosítás szándéka atavisztikus sötétségben semmisülne meg.

Gáll Ernő térben és időben egyaránt távolról indítja fejtegetéseit. Amerikai, nyugat-európai, szovjet, magyar és román tudósok véleményeit ismertetve és értékelve igyekszik megtalálni azt a marxista szempontot, amely az égető emberi problémákhoz való közel hajolást és a lehető legnagyobb látószögéből való mérlegelést egyaránt lehetővé teszi. E tanulmány sorozat még akkor íródott, amikor a marxizmus kötelező világnézetnek számított Romániában. Gáll is gyakran hivatkozik Marxra és Engelsre, ám részben azért, hogy tudatosítsuk tanításuk elavult vonatkozásait. Ilyeténképpen tudósunk marxizmusa mindössze alig hangsúlyozott materialista meggyőződésében, dialektikus módszerében, az osztályharcnak mint a társadalmi változások okozójának alkalmi hangsúlyozásában van. Abban tehát, ami a szónak csupán egészen tág értelmében minősíthető marxistának. Legalább ilyen mértékben polgári humanizmussal van dolgunk. Ez szokásból s a környezethez taktikusan alkalmazkodva nem mondott még le egészen arról a tudományról, amely az évek múlásával egyre kevésbé látszik egyetemesnek. A marxizmusnak az elemei – a múlt kiemelkedő

* Gáll Ernő: *Kelet-európai írástudók és a nemzeti-nemzetiségi törekvések*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987

forradalmárai iránti hangsúlyozott tisztelet mellett – azokban a kisebb fenntartásokban adnak hírt magukról, amelyeket a nyugati tudósok eredményeihez fűz Gáll Ernő – már csak azért is, mert évtizedek óta vállalt (vállalnia kellett) egy viszonylag csekély eredményt hozó, a körülmények folytán végül is önmagára cáfoló módszertant.

Ez a részben formális hűség szerencsére csak apróság ahhoz a nagy erkölcsi erőhöz, eredeti humanizmushoz képest, amely a szóban forgó tanulmánykötetet áthatja. A szerző magatartásának forrása ugyanis nem elsősorban azoknak a munkásságából ered, akik barikádokon véreztek el vagy pedig börtönökben penészedtek meg a világ vagy legalábbis egy nemzet megváltását ígérő osztály eszméire esküdve. Ő már ugyanis annak a nemzedéknek a tagja, amelyet a marxizmust helyettesítő sztálinista gyakorlat tapasztalatai óvatosságra intenek. Így aztán eredeti hajlandóságának és a kényszerítő körülményeknek a hatására alakítja ki a „lebegő értelmiségi” lehetséges típusainak egy eredeti és rokonszenves változatát. Ennek az értelmiségi pozíciónak az elméleti tudatosítóját Mannheim Károlyban tiszteli, akivel külön tanulmányban foglalkozik. Nem önindoklás céljából, hanem azért, mert azokkal ért egyet, akik jelentősebbnek látják az értelmiség szerepét a nemzetek kialakulásában Kelet-Európában, mint Nyugat-Európában, ahol elsősorban a gazdasági élet alakította a társadalmi viszonyokat. Az értelmiség gondolkodása ott függetlenedhet az állami keretektől és az osztályérdekektől – vallja Gáll –, ahol a viszonyok fejletlensége miatt lekötetlen marad a figyelme, energiája. Ennek köszönhetően viszonylag szabadon kapcsolódhat oda, ahol a helyzetének megoldását, önmaga hasznosítását reméli. Amit Nyugaton valóságnak lát, azt saját környezetébe is átültetné, vagy pedig pusztán erőt merít belőle ahhoz, hogy népét vagy országát annak a sajátos lehetőségei szerint emelje fel. Próféta, népvezér, pártszónok vagy elkötelezett publicista lesz belőle. Jellemétől függ, példamutató lesz-e az utókor számára. Gáll Ernőt azok a kelet-európai írástudók érdeklik, akik a felvilágosodástól és a romantikától kezdve a szabadságharcon és a kiegyezésen át az új államalakulatokig, sőt egészen napjainkig a humanizmus egyetemes keretein belül adtak hangot népük felszabadulási törekvésének, tehát tartózkodtak a mítoszalkotástól és a sovinizmustól. Más szóval azon román és (magyarországi, erdélyi, csehszlovákiai, jugoszláviai) magyar ideológusokról, tudósokról, írókról olvashatunk legtöbbször e tanulmányokban, akik materializmusra esküdve is idealisták voltak, mert népük, nemzetük felemelkedését s ezzel együtt a más népekkel (többségiakkal vagy kisebbségiakkal) való barátságot szolgálták.

Törekvésük ma időszerűbb, mint valaha, mert a reakciós erők felülkerekedése nagyobb katasztrófához vezethetne, mint bármikor korábban. Ezért kell igen fontosnak tartanunk Gáll Ernő munkáját, amely a románság kultúrtörténetének alapjait, a magyar nemességtől, majd pedig az Osztrák–Magyar Monarchiától elszenvedett megaláztatásokat is áttekinti, hogy a folytatásban az er-

délyi magyaroknak a határváltozással kezdődő kulturális nyomorúságát is felvázolja. A nemzetiségi elnyomást ecsetelve nem azért időzik elsősorban a kultúra kérdésénél, mert kulturalista, hanem amiatt, mert a kisebbségben élők, nem akarván Marx jóslata szerint beleolvadni a nagyobb nemzeti közösségekbe, csak a hagyományokra esküdve tarthatják életben azonosságtudatukat. Vagyis akkor, ha az erőszakolt változásokkal szemben az állandóságot igyekeznek kidomborítani. Akár azt a látszatot is keltve, hogy kívül akarnak maradni a modern világ egyre bővülő információ- és kommunikációközösségén. Valójában az információk kibővítésén munkálkodnak. Gáll ezért jelentheti ki Lotman szellemében, hogy „Vizsgálódásunk szempontjából az ún. etnokulturális információknak a kultúra közvetítésével történő kommunikációja a döntő”.

Ezzel azonban csupán összetettebbé válik az a kérdés, amely már a marxizmus kialakulásakor is bonyolult volt. A nehézséget a történelem hozta, a szocializmus (torz formája) nem a hajdan előírt recept szerint valósult meg. Megvalósulása ugyanis nemzeti felszabadulást is jelentett. Gáll erre vonatkozóan sem igyekszik az eredetiségével büszkélkedni, hanem külön tanulmányt ír annak az embernek a könyvéről, aki idejében felismerte az elmélet valóságához igazításának szükségességét. Otto Bauerről van szó, az ausztro-marxistáról, akinek tanítása értelmében az osztályharcot jelentős mértékben és igazoltan nemzeti érdekek is befolyásolhatják. A küzdelem azért ölthet művelődési formát, mert idegenek által elnyomott és fejletlen népek esetében a (viszonylag) szabad értelmiségiek a hangadók. Bauer koncepciójának előtérbe állításával Gáll a marxizmus erőltetett nemzetköziségének tarthatatlanságát, sőt antihumanizmusát érzékelteti. Ahelyett ugyanis, hogy fanatikusan egy elvont embereszményre esküdnénk, s ennek érdekében szentesítenénk az eszközöket, a konkrét emberek igényeit és jogait kell tekintetbe vennünk, függetlenül attól, vajon a normálisnak tartott történelmi fejlődés modelljét megteremtő nemzetek fia-e vagy pedig olyan kisebbségek tagjai, akiknek erejéből saját állam megteremtésére nem futotta. A történelem nem hajlandó spekulációkat illusztrálni. S hogy Bauernek igaza volt, amikor a dogma szemellenzője nélkül vizsgálódott, az a magyarok sorsából is látszik. Ők, akik 1848-ban elől jártak a történelem formálásában, s hozzájuk képest az érthetően ellenük forduló kisebbségek retrográdoknak, korcsoknak tűntek Marxék szemében, néhány évtizeddel később ugyanolyan problematikus elemek lettek a volt kisebbségek államaiban, mint amilyenek azok voltak a Monarchiában egészen az első világháború végéig. Az előírt séma szerinti fejlődésnek tehát elsősorban az lett a kerékkötője, ami a múlt század közepének nagy materialista idealistái még elhanyagoltak: a nemzet(iség) és a kultúra.

Így aztán a sorsdöntő történelmi események nem a központokban, hanem a perifériákon zajlanak. Nem függetlenül attól, hogy e nemzetiségit és szociáli-

sat összekapcsoló törekvések értelmiségi vezetői már a húszas évektől kezdve messianisztikus küldetéstudattól vezérelve végezték munkájukat. Fontosságukat a hídszerep vállalása is kidomborította. Népük felemelkedését ugyanis nem a más ajkú többség ellenében, nem sanda irredenta szándékkal, hanem egymás egyre elmélyültebb megismerésének és megbecsülésének szem előtt tartásával képzeltek el, az államhatárok spiritualizálásáról álmodozva, az emberiség érdekeit a legvilágosabban felismerve. A *Tűz*, a *Sarló*, a *Korunk* és a *Híd* tettekkel hitelesített erkölcsi súlya mögött elmarad a budapesti és a környező új nemzetállamok központjainak nemzetközponturn szűk művelődési gyakorlata, esztétikára korlátozódó folyóiratszerkesztése, ösztönös vagy tudatos nacionalizmusa, irredentista kultúrfölénye vagy a joggal is kapottak fölött örvendező, rövidlátó gögje. E többlet a feltűnő hátrányok előnyeiből következik: az igazi tetteknek ugyanis nagy hiányérzet, fokozódó belső kényszer az előfeltétele. A szerzésvágy abban válik igazi szenvedéllyé, akinek alig van valamije. S az ad legszívesebben, aki számára létfontosságú az, hogy kapjon. S ha nyomorúságunkban jók vagyunk, akkor valószínűbb, hogy velünk szemben is jók lesznek. Ennyi a titka az *Erdélyi Helikon* és a *Kalangya* előremutató művelődéskoncepciójának, s egyben Gáll attitűdjének is, amely kifinomult érzékkel ismeri fel a már megépített s még mindig legkönnyebben járható utat.

Ez azonban nem jelenti azt, mintha konzervatív lenne, s kizárólag hátrálva haladna előre. Bizonyítékként arra a tanulmányra hivatkozunk, amely – a kultúrán túlmenően – a modern civilizáció egészének perspektívájából szemlélteti a humán műveltség és a természettudomány, az elmélet és a gyakorlat, az utópia és a valóság összefüggéseit. A megtartó gondolat Nyugat és Kelet (a Frankfurti Iskola illúziótlansága és a romániai kód) között feszül. Nem pattanhat meg, mert Gáll szelleme óvatos, nem lépi túl az intézményes kereteket. Tehát egyfelől nem foglalkozik érdeme szerint az új baloddallal, másfelől pedig az otthoni lehangoló tényeket csak távolabbról érinti. Álláspontját mégsem minősíthetjük kincstári optimizmusnak, mert az ébresztőkkel, a székely írókkal kapcsolatban természetesnek véli a Don Quijote-i tragikus életérzés állandó jelenlétét. Más szóval a Gáll Ernő képviselte „lebegő értelmiségi” modelljébe az abszurd tapasztalata is beszüremlett. Ennek ellenére az utópia dekonjunktúrája idején is töretlen az álláspontja: „Noha a mögöttünk hagyott évtized tapasztalatai nyilván nyomot hagytak a kérdésről kialakított nézeteinken, bennünk is megerősítve a bírálati velleitásokat, felfogásunk alapján véve nem változott meg. Blochra, Gramscira, Mannheimra, Riesmannra és másokra utalva, elismerjük és értékkeljük azoknak az utópiáknak a szerepét, amelyek – az ember anticipáló képességének köszönhetően – a jövő távlatában villantják fel a valóság rejtett lehetőségeit. A lázadó, nonkonformista gondolat, a jelen meghaladására ösztönző – humanista ihletésű – józan remény kifejezését látjuk benne. Értelmiségi képviselőiben azoknak a profétáknak, lánglelkű váteszeknek, ro-

mantikus lázadóknak a rokonait ismerhetjük fel, akik nem akarnak megbékülni az adott, rossznak minősített viszonyokkal, hanem a történelmi újítás hírnökei, előkészítői.” A „valóság rejtett lehetősége” nem valamiféle körmönfonságot takar, hanem egyszerűen azt, hogy Gáll Ernő nem vesztette el teljesen az emberekbe vetett bizalmát, tehát szerinte a kölcsönös egymásra utaltság szükséglete olyan egyértelmű tény, amelyet előbb-utóbb mindenkinek a saját érdekében fel kell ismernie. A kisebbség viszont a helyzetéből következően járhat élen e manapság egyre fontosabb erkölcsi-kulturális igény tudatosításában.

Az utópia nem lehet parttalan, valóságálapot mellőző – ismételtetik írástudónk tanulmányai. Pozíciója árnyalt meghatározása érdekében tartja fontosnak kifejteni, mit tart elfogadhatónak, illetve elvetendőnek Lukács György gondolatvilágában. Ezt illetően egy érdekes paradoxont érint Gáll Ernő. Míg ugyanis a népi elkötelezettségű s ezért Gáll számára eszményi magatartású Dobrogeanu-Gherea a származását takargató gátlásos ember volt, addig a nemzetköziségében határtalan elmélet és gyakorlat közé szorult Lukács Györgyöt skrupulusokat nem ismerőnek tartja. Kár azonban, hogy a magyar filozófus jellemzésekor inkább csak az ő vallomására s a vele folytatott beszélgetésekre korlátozódik, holott Lukács fiatalkori naplója olyan lelkialkatra vall, amely súlyos komplexusok terhe alatt kényszerült a „Mű” választására, tehát a szellemi életre való eleve elrendeltség tudata pótmegoldásként alakult ki. A megváltói beállítottság egyrészt a magánéletet helyettesítette, másrészt pedig – a politika és a tudomány között – viszonylag tág mozgásteret biztosított. A „szabadon lebegő” értelmiségi – s ezt már Gáll hangsúlyozza – a kort mozgató tendenciák egységét vélte felismerni saját egyéniségében, s ezzel fel is mentette magát önelentmondásainak és súlyos tévedéseinek felelőssége alól. Problematikus életmű tehát az övé, mert „lebegésének” magassága és valóságközelsége gyakran rajta kívül eső okokon múlt.

Ezért Gáll Ernő, annak ellenére, hogy marxistának vallja magát, elsősorban az olyan írástudókat érzi magához közel, mint amilyen a húszas években Julien Benda volt. A francia írástudó ugyanis egyrészt elutasította a mindennapi élet hatalomért folytatott harcait, másfelől pedig – a Szellem, az Igazság és az Erkölcs vezéreszméjétől áthatottan – kötelességének érezte a világ dolgaiba való beleszólást. Gáll azért tartja fontosnak a pártharcok bendai fölülmúlását, mert tapasztalata szerint az elidegenedés szubjektív vonatkozásai legalább annyira fontosak, mint az embernek az általa teremtett világgal szembeni, különösen Marx által kihangsúlyozott elidegenedése. Tudósunk az embernek ezt az önmagával való meghasonlását társadalmi csoportjelenségként észleli. Szerinte Kelet-Európában az elbürokratizálódott társadalmi viszonyok következményeként a nemzeti kisebbségek az elidegenedettségi állapotában élnek. Ez azt jelenti: sokkal mélyebben élik át azt az azonosulási válságot, amely a hivatali és szakmai bürokratizálódás következményeként a többségi nemzet tudatát, vi-

selkedését is világszerte terheli. Ami azonban ezeknél csak bizonytalanság és neurózis, az a kisebbségeknél sajátos tudathasadás. A nemzetiségek jelentős hányada ugyanis csak féluton van az asszimiláció útján. Vagyis – Gáll diagnózisának szellemében – pl. magyarnak tartja magát, ámbar a létfenntartási igényeinek kielégítése azt sem tette lehetővé számára, hogy legalább elemi fokon sajátítsa el a magyar kultúrát. Valóságuk a gazdasáradalomhoz kapcsolja őket, jóllehet megnyomorított tudatuk szerint még mindig az anyanemzethez tartozónak érzik magukat. E felemás állapot feloldására Gáll Ernő a nálunk is részben bevált kettős identitás tudatosítását ajánlja. Ez nem más, mint egyfelől a kultúrhatományok és az anyanyelv elsajátításának, másfelől pedig az állampolgárságnak és az adott társadalomba való beilleszkedésnek szükségyszerűségként, sőt helyzeti előnyként való felfogása. Ennek köszönhetően a többségi nemzettel s az állambürokráciával való potenciális szembenállás internacionalista kulcsszereppé alakulhat át: aki elkülönülni, kiválni látszik, az valójában beilleszkedik, összekapcsol. Az ilyen magatartásból mindenkinek több haszna van, mint ha asszimilálna, hiszen a beolvasztás aligha eredményezne többet a demagógia álmegoldásánál, az így vagy úgy leplezett, többé-kevésbé tudathasadásos állapotnál. A tökéletes asszimiláció ugyanis bonyolult és összetett folyamat, s csak látszólag előnyösebb annak számára, akik képtelen ellenállni a kísértésnek.

A kisebbségek önelidegenedése ellenszerének ismertetését könyve utolsó fejezetére hagyta Gáll Ernő. Az előbb érintett tanulmányok részben a kisebbségi problémák előtörténetét vázolták fel, részben pedig elméleti megalapozást nyújtottak ahhoz, aminek kimondására legvégül kerül sor. Itt jut a szerző arra az öntudatos következtetésre, mely szerint „Nem tekinthető véletlennek, hogy – bizonyos összetevőiben – a kisebbségtudomány bölcsője Erdélyben ringott”. A transzilvanizmus ugyanis már régóta egymás kölcsönös megismerésének, a nemzeti határok európai igényű ledöntésének gyakorlatát jelenti. Az önmegismerésnek és a másik nép kultúrájának elsajátítása azonban egyre nehezebben megvalósítható program, mert az új társadalom elbürokratizálódása s annak következménye, az (ön)elidegenedés egyre inkább megnehezíti a kutatók munkáját. A hatalom mindenekelőtt a történelmi tudat megőrzését, illetve kialakulását akarja megakadályozni, de hasonlóképpen a kultúrviszonyok tudományos felmérésének is gátat vet. Ilyeténképpen a viszonylag mégis szép számmal születő nyelvtörténeti, nyelvészeti, néprajzi, történelmi, szociográfiai és irodalomtörténeti felmérések, írói vallomások mögött többnyire nem államilag támogatott kutatóintézetek, hanem heroikus magánvállalkozók állnak. Olyanok, mint Nagy István, Kacsó Sándor, Balogh Edgár, Cs. Gyimesi Éva, Szabó T. Attila, Sütő András, Benkő Samu, Kántor Lajos (hogy csak a legismertebbeket említsem), mutattak példát arra: hogyan lehet az ember egy időben magyar, romániai és európai.

Természetesen e könyv szerzője is az általa felsoroltak közé tartozik. Annak ellenére, hogy műve befejezésében a többi között ezt írja: „...minden aufklärerista vállalkozás valószínű kudarcával eleve tisztában vagyunk”. A helytállás ugyanis önmagában is sokat ér, hiszen az írástudó nem lehet áruoló.

MARIJA UJEVIĆ GALETOVIĆ: *Reggeli a fűvön*, 1990

MIÉRT UTAZOTT ROLAND BARTHES JAPÁNBA?

SEBŐK ZOLTÁN

Roland Barthes húsz évvel ezelőtt rövid kirándulást tett Japánban, majd könyvnyi terjedelmű esszéfüzért írt a „titokzatos”, „egzotikus” távol-keleti ország mindennapjairól. Nem ő az első, nem is az utolsó, indítékai azonban mégis külön figyelmet érdemelnek. Vajon miért utazott Japánba? Ha az ember magából indul ki, önkéntelenül is valami gyermeki kíváncsiságra tippel, ha pedig a korszellemre gondol, a hatvanas-hetvenes években különösen divatos japanofiliára gyanakszik. Viszont már az előszóból kiderül, hogy ilyesmiről egyáltalán nincs szó. Nem kis meglepetésünkre Barthes közvetetten ugyan, de bevallja, hogy egyfajta kultúr-, illetve ideológiakritikai célzattal merült bele a távoli ország számunkra különös világába. Azért utazott Japánba, hogy megismerjen „egy idegen (idegenszerű) nyelvet”, és hogy ezen keresztül meglássa „saját nyelvünk kudarcait, melyek az új nyelvben megoldásként tükröződnek”. „Alászállni a tolmácsolhatatlanba – írja –, s pillanatnyi enyhülés nélkül élni át ezt a megrázkódtatást mindaddig, míg megrendül bennünk az egész Nyugat, és meginognak az atyai nyelv jogai, azé a nyelvé, amely atyáinkról száll ránk, és amely bennünket is egy – éppen a történelem által »természetes-sé« változtatott – kultúrának az atyjaivá és birtoklóivá tesz.” Az idézet nem véletlenül emlékeztet a *Mitológiák* című jóval korábbi műve vezérmotívumára, aminek lényege, hogy napjaink mítoszai olyan másodlagos nyelvként foghatók fel, melyek élőszködően a mindennapi életben működő jelrendszerhez tapadnak, s melyeknek az a szerepe, hogy mindent, ami történeti, természetivé, magától értetődővé tegyenek. A *Mitológiákban* az ideológiakritika abból állt, hogy a szerző megpróbálta különválasztani a Természetet és a Történelmet, s „a magától értetődő látványos meglobogtatásában” csípte nyakon „az ideológiai szemfényvesztést, ami mögötte lappang”.

A jelek birodalma című esszéfüzérében lényegében ugyanezt teszi, csak jóval áttételesebben: a nyugati gondolkodás „magától értetődőjét” azáltal „lobogtatja meg”, hogy annak állítólagos kudarcát az új nyelvben megoldásként próbálja

tetten érni. De miről is van szó konkrétan? Barthes már a bevezetőben megjegyzi, hogy például „az arisztotelészi bölcelet alapfogalmait valamiképpen a görög nyelv fő alakzatainak *kényszere* hozta létre”. Tehát ami számunkra az arisztotelészi filozófiában „magától értetődő” – mondjuk az, hogy a mozgás lehetetlen mozgó valami nélkül –, csak egy bizonyos (nyelv által meghatározott) gondolkodási rendszeren belül természetes. Mivel Barthes erről nem beszél, csak mellékesen jegyzem meg, mennyire használhatatlannak bizonyul a szóban forgó „természetesség” a modern mikrofizikai jelenségek leírásához, ahol a tudósok szerint épp olyan kifejezési eszközre lenne szükség, amelyben az állítmány alany nélkül „működik”, vagy más szavakkal, a mozgás mozgó valami nélkül történik. De lényegében analóg problémára rímel Barthes kérdése is: „hogyan tudunk *elképzeln*ni olyan ígét, amelynek nincs sem alanya, sem tárgya és mégis tranzitív, mint például egy megismerő aktus alany és megismert tárgy nélkül?” Márpedig, szögezi le a szerző, ezt a képzelőerőt igényli az indiai dhyana, amelyből a kínai ch’an és a japán zen származik, s amelyet nyilván nem fordíthatnánk úgy *elmélkedésnek*, hogy vissza ne csempésznénk bele az alanyt és az istent. Az ilyen és hasonló jelenségek győzték meg Barthes-ot arról, hogy „milyen nevetséges kísérlet úgy tagadni meg társadalmunkat, hogy meg sem próbáljuk elgondolni a korlátait a nyelvnek, mellyel (mint eszközzel) a tagadását meg akarjuk valósítani (...) Ha egyéb nem is, annyi hasznuk lehetne ezeknek a különleges grammatikai gyakorlatoknak, hogy éppen beszédünknek az ideológiáját kérdőjeleznénk meg”.

Nyilván mondanunk sem kell, *A jelek birodalma* című kötetben felsorakozó esszék ilyen különleges grammatikai gyakorlatoknak tekinthetők, azzal, hogy mint azt Barthes-tól már megszokhattuk, nála a nem-verbális kommunikáció is nyelvként funkcionál. Hogy például a vizualitás mennyiben tekinthető a szó szoros értelmében vett nyelvnek, és mennyiben nem, annak fejtegetése nagyon messzire vezetne, és szempontunkból nem is túl lényeges. Lényeges viszont, hogy milyen nyelvkoncepció képezi Barthes elemzéseinek előfeltételét. Az előszóból vett hosszabb idézetek már sejtetik a választ: aki azt állítja, hogy egy kultúra alapfogalmait a nemzeti nyelv fő alakzatainak *kényszere* hozta létre, az nyilvánvalóan *szélsőséges relativista*. Barthes pedig – gondoljunk csak például az arisztotelészi bölcelethez vonatkozó megjegyzésére – ezt teszi, méghozzá *azzal a magától értetődő természetességgel, ami épp szerinte a modern mítoszok alapvető jellemzője*. Pedig a dolog enyhén szólva nem ilyen egyszerű. Abban a nyugati kultúrában, amit ő itt hajlamos jócskán leegyszerűsíteni, köztudottan legalább három jól elkülöníthető nyelvészeti koncepció hadakozik egymással, tegyük hozzá, mind a mai napig. A racionalisták általában azt vallják, hogy a gondolat megelőzi a nyelvet, a romantikusoknál a kettő többé-kevésbé paralel, az úgynevezett nyelvészeti relativizmus hipotézisének képviselői pedig amellet érvelnek, hogy a nyelv jóval több, mint a gondolatközlés eszköze,

ugyanis grammatikájával és szintaxisával egy olyan hálószerkezetet alkot, amely meghatározza, hogy hogyan érzékeljük a világot, és hogyan alakítjuk gondolatainkat. Az utóbbit századunkban Sapir és Whorf képviselte a legradikálisabban (róluk is nevezték el), gyökerei azonban egészen Hamannig, Herderig, Friedrich Schlegelig és Humboldtig visszanyúlnak. E koncepció lényege, hogy az egyes nyelvek szerkezete döntő szerepet játszik a gondolat megformálásában is, olyannyira, hogy az ember úgy érzékeli a valóságot, ahogy azt anyanyelve már eleve „beprogramozta” számára. Barthes szemlátomást az utóbbi elképzelés szélsőséges szárnyához csatlakozik, méghozzá kritikátlanul – figyelemre sem méltatva az ellentábor, a racionalisták álláspontját, akik Roger Bactontól Chomskiig egyetemes nyelvi univerzálisák létezése mellett érvelnek, és általában azt állítják, hogy a nyelvi struktúrákat a valóság bizonyos (pszichológiai, fiziológiai, szociológiai stb.) aspektusai határozzák meg – s nem fordítva, amint azt a relativisták, így Barthes is, képzelik.

Hogy melyik tábornak van igazza, azt itt most eléggé prepotens vállalkozás lenne eldönteni, hiszen, mint utaltam rá, a vita még távolról sem tekinthető befejezettnek. Barthes fő érveit azonban nem árt közelebről is szemügyre venni. Mit lehet kezdeni azzal a félvállról odavetett, de az esszék alapját meghatározó megjegyzéssel, hogy az arisztotelészi bölcelet alapfogalmait a görög nyelv fő alakzatainak kényszere hozta létre? Első pillantásra semmit, mert ha ellenvéteként azt mondjuk, hogy az arisztotelészi bölcelet alapfogalmait Arisztotelész hozta létre, a relativisták továbbra is nyugodtan kitarthatnak álláspontjuk mellett, hogy ezeket az alapfogalmakat „tulajdonképpen” mégiscsak a görög nyelv struktúrája diktálta. Ez azonban csak akkor lehetne igazán megnyugtató válasz, ha ugyanaz a görög nyelv minden görög gondolkodónál ugyanazokat az alapfogalmakat „kényszerítette” volna ki. Erről azonban nyilvánvalóan nem lehet szó, hiszen görög nyelven köztudomásúan sok-sok, egymásnak néha homlokegyenest ellentmondó filozófiai rendszer született, bennük sok-sok egymástól eltérő alapfogalommal. Mivel magyarázhatná Barthes, hogy ugyanannak a görög nyelvnek a fő alakzatai egyszer ilyen, máskor meg egészen más alapfogalmakat kényszerítettek ki? A választ nyilvánvalóan *nyelven kívüli* (pszichológiai, szociológiai, kultúrtörténeti, vallási stb.) tényezőkben kell keresni, de ezzel máris a racionalista tábor oldalára billent a mérleg. Egyetlen jellegzetes példát említek: Arisztotelésznek a preszókratikus filozófusokhoz fűződő viszonyát. Köztudott, hogy Arisztotelész számos fogalmat átvett az előtte működő filozófusoktól, de azokat közben zömmel alaposan átértelmezte, és úgy építette be a maga rendszerébe. Például Arisztotelésznel az anaximandroszi alapellentétek, a hideg-meleg és a száraz-nedves ellentéte mint a szubsztancia attribútumai szerepelnek. Vagyis arisztotelészi értelemben léteznie kell valaminek, valami dolognak például, ami lehet azután hideg, meleg, száraz vagy nedves. Anaximandrosznál azonban minden jel szerint ez még nincs így:

a hideg, a meleg, a száraz és a nedves grammatikailag nem jelzők, hanem önálló, hordozó nélküli entitások, melyek mellesleg az apeironból alakulnak ki. A hideg tehát még nem hideg valami, hanem hidegség, a meleg nem meleg valami, hanem inkább egyfajta testetlen melegség stb.

Mindez akár fölösleges szörszálhasogatásnak is tűnhetne, ha a modern mikrofizikában nem épp egy analóg problémáról folya a vita. A tudósok nagy kérdése sokáig az volt, hogy mi is az elektron: úgy kell-e elképzelni, mint egy dolgot vagy részecskét, ami negatív töltéssel rendelkezik, vagy maga az elektron egyfajta „negativitás”? Másként fogalmazva, van a negatív töltésnek hordozója, vagy pedig a töltés önálló, hordozó nélküli entitás? Az arisztotelészi nyelvlogika évszázadokon keresztül lehetetlenné tette, hogy megfogalmazódjon a tényekhez közelebb álló megoldás, ugyanis a nagy görög filozófus szerint léteznie kell valaminek – valami dolognak vagy szubsztanciának –, hogy ahhoz aztán jelzőt, attribútumot, tulajdonságot rendelhessünk. Hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a tudósok e csökönyös nyelvlogikát meghaladják, és eljussanak egy, Anaximandroszéval analóg nyelvhez, amely a mikrofizika tényei- nek jobban megfelelt.

Ez az eset tipikusan barthes-i csemege lenne, ha Anakszimandroszban történetesen egy buddhista bölcslőt tisztelhetnénk. Így azonban, hogy éppúgy görög volt, mint Arisztotelész, fel kell tennünk a kérdést: miért lenne könnyebb elképzelni a hordozó nélküli hidegséget vagy a mozgó nélküli mozgást, mint a Barthes által lobogtatott indiai dhyánát, a kínai ch`ant és a japán zent? Arról nem is beszélve, hogy ezeket Suzuki nem elmékedésnek, hanem *intuíciónak*, illetve *transzcendentális bölcsekedésnek* fordítja, az indiai származású Ananda K. Coomaraswamy pedig arról győz meg bennünket, hogy Barthes aggálya alaptalan: nem kell félni, hogy e fogalmakba visszacsempésződik az isten, mert az sajátos formában ugyan, de már tradicionálisan bennük van. Tegyük hozzá, a látszat ellenére valószínűleg Anaximandrosz hidegségében és melegségében is, hiszen az időszámításunk előtti hatodik században a görög filozófusok – a távol-keletiekhez hasonlóan – úgy képzelték, hogy „minden tele van istenekkel”.

De térjünk vissza Barthes relativizmusához. Ha általánosítható, hogy egy nyelv fő alakzatainak kényszere hozza létre egy-egy filozófia alapfogalmait, nemcsak az nem világos, hogy egyazon nyelven belül ugyanazok a fogalmak idővel miért változnak meg, méghozzá – mint láttuk – adott esetben gyökere- sen, hanem az sem, hogy a különböző nyelvek állítólag lényegesen különböző logikái hogyan „kényszeríthetnek ki” olyan „alapjaiban azonos fogalmakat”, mint amilyen az indiai dhyana, a kínai ch`an és a japán zen? Az utóbbiakat ugyanis – legalábbis Barthes szerint – minden különösebb gond nélkül egy ka- lap alá lehet venni.

Hova akarok mindezzel kilyukadni? Oda, hogy Barthes szemlátomást nem

üres kézzel utazott Japánba. Magával vitte előítéleteit. Japánt olyan szemüvegen keresztül nézte, melynek lencséjét strukturalizmusból és nyelvészeti relativizmusból csiszolták ki. Egyáltalán nem meglepő tehát, hogy a távoli szigetországból csupa „számunkra fölfoghatatlan”, „hozzánk teljesen idegen” Másságot hozott haza könyvében: sok-sok örök és változatlan struktúrát, a nagy Semmi körülfogásának számtalan zseniális leleményét, az ősi természetesség csorbíthatatlan grammatikáját, de a dolog természeténél fogva azt már nem vette észre, hogy a japán parasztyerek is hamburgert eszik. Más szóval, Roland Barthes mintegy húsz évvel ezelőtt azért utazott el Japánba, hogy sértetlenül visszahozza mindazt, amit itthonról magával vitt.

IVAN LOVRENČIĆ: *Feszület*, 1990

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

DISSZIDENCIA ÉS RACIONÁLIS MISZTICIZMUS

Mirko Kovač: *Égbéli jegyespár*. Fordította: Brasnyó István. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990

„A világ pedig sohasem telik be a halálról szóló történetekkel”, írja Mirko Kovač, annál inkább, tehetnénk hozzá, mert pontosan még azt sem tudjuk megmondani, mi a halál. Louis-Vincent Thomas a halálról írott monográfiájában a fogalomnak sokkal több aspektusáról beszél, mint hogy valamennyit képes lenne egyetlen definíció, tudományág, egyetlen megközelítési mód átfogni. A halál fizikai-biológiai, etikai, társadalmi, filozófiai, antropológiai, vallási, mitikus, kulturális, művészi kérdés, értelmezése létértelmezés, s talán elmondhatjuk róla, a totalitás egyetlen megnyilvánulási formája.

A fizikai-biológiai vonatkozáson túl a halál kiterjed Thomas szerint a társadalomra, úgy is, mint a társadalom pusztulását, s úgy is, mint az *egyén társadalmi halálát* jelentő fogalom, mert a *száműzetés*, a *börtön*, a társadalmi szerep és a hivatásgyakorlás, az alkotói jog megvonása vagy az emberi/polgári szabadság felfüggesztése, a személy *nyilvános degradálása*, az eltüntetés, a névtől való megfosztás semmi más, mint a halálnak egyik formája. Mindez ugyanakkor a természetes elmúlással szemben a gyilkosság egy módja, akárcsak a genocídium, a halálnak való nemtörődöm átengedés, a természetrombolás, a háború stb.

A személyiséglélektan felől tekintve a halál jelentéséhez tartozik az Én széthullásának folyamata, az öntudat elvesztése, a patológiai esetek sora, például a *hasonmás* átélése is.

Mirko Kovač kilenc történetet mond el a halálról és a vele szembeni magatartás módzatairól. Az elbeszélések közül az elsőben (*Áttetsző test*) definiálja, mit jelent számára a halál ténye: „érdekfeszítő” eseménynek mondja, a „másképpen való áttekintésre serkentő” élménynek, ideális közösgének („Ott, ahová távozik, mindenki örömmel fogadja”), az „áttetszőség jelenségének”, majd Letbridge-t idézi, aki szerint a halál az abszolút világosság állapota. Emblémaként működik az elbeszélés elején az a kis kép, ahogyan az apja holtteste mellett a szobán végigfutó csótányt szemléli: „*bihetetlenül sebesen nyargalt végig a szobán, megállapodva egy pillanatra, mintha nem tudná, merre tartson, majd ismét hirtelen nekilendült, és bevette magát egy repedésbe*”. (Kiemelés tőlem.) A csótány az elbeszélések hőseinek, de ugyanakkor saját írói énjének a szimbóluma is, létbizonytalanságot, félelmet, üldözöttséget és menekülést kifejező kép, mert a kötetbeli halálok közül az effajta a leggyakoribb. A „repedés-lét” jut osztályrészül legtöbb hőseinek, de magának az írónak is, akinek éppen ezek a szereplők és az irodalom

jelent óvóhelyet azután, hogy – mint többször elmondja – minden másnemű cselekvéstől megfosztatott.

A hasonmáshalál a témája az első elbeszélésnek (*Áttetsző test*). Az író gyermekkorának színhelyén találkozik saját második énjével, akinek arcán a jelenlegivel ellentétben még „szelíd mosoly” árad el, aki még meg tud maradni abban a városban, ahol neki már senki sem a javát akarja, s aki végül is beleolvad az író énjébe, misztikus halálával átköltözik, hogy vele együtt „tűrje balszerencséjét, elviselje bajait”. A mahalai gyermekkor emlékének utolsó pillanatai ezek, egy harmonikus, otthont nyújtó közösség feloszlása, az „idő lábától” való elszakadás kezdete.

A második novella hőse, Florijan szintén a személyiségfelbomlás és a belső halál sorsára jut: „A művészvilág peremén tengődött, ami annyit tesz, hogy meddőn és önnön romjain. Florijan számára a börtön bizonyosfajta szertartássá vált.” A börtön többszörös menedéke lett, mert itt ismerte meg az író, de Terezát is, aki az íróval való ismeretése miatt meglátogatta, könyveket vitt neki, levelezésbe kezdett vele, értelmet adott rabságának egészen addig, amíg el nem jött a szabadulás napja. A börtönt elhagyva Florijan soha többé nem látta Terezát, valódi halálát az elválás jelentette. A pancsovai temetőben eltűnt, s az író csak jóval később tudta meg, hogy öngyilkos lett.

A következő novella címként is a kötet vezérmotívumát viseli (*A repedés*). Hőse a politikailag meghurcolt és közben családját veszített Fehko, akinek „ha megfelelő kifejezést szeretnénk találni külső megjelenésének érzékeltetésére, akkor a *padlás* szó lenne a legalkalmasabb; ez fejezné ki leginkább ezt a meggyötört, megkínzott jelenséget”. Fehko a könyvekben „búj el”. Szellőzetlen, világitatlan szobájában tömördek könyvet hordott össze, azoknak a gondolatrepedéseit megkeresve továbbírta, kiegészítette őket, annak reményében, hogy egyszer majd talán jegyzetelt kiadásként megjelenhetnek. Fizikai halálát, öngyilkosságát maga az elbeszélő idézte elő azzal, hogy ettől a reményétől megfosztotta, értelmetlennek ítélve vállalkozását.

Valentyin (*Találkozásom Valentyinnal*) hasonló körülmények között élt Moszkvában, szintén a politika üldözöttjeként, de szobája jelképesen is a csótányrepedésre aszociált, mert pincében, föld alatt lakott, s az emberek világából csak lábakat látott, azokat tudta megkülönböztetni egymástól, mint más az arcokat. Az ő számára nemcsak az irodalom, hanem a szerelem is menedék volt. Masa az utolsó lény, akin keresztül kapcsolatot tartott fenn a külvilággal, az élettel, ezért eltúrte, hogy a lány időnként udvarlót találjon, s ráadásul be is mutassa őket neki. Az író is a bemutatottak közé került, ám közte és Valentyin között egy másfajta, szellemi kapcsolat is létezett, hiszen Valentyin „lelki utazásokat” tett nála, mert „a szellem embere számára a könyvtárak olyan városok, amelyeket sorra látogat”. Az író és Valentyin kapcsolata végül egy irodalmi vita miatt szakadt meg.

A *Züllött társaságból*, amellyel az író bejárta a vidéket, megfelelő színhely után kutatva készülő filmjüknek, Fóka az itálban, Ruđer, a vendéglátójuk pszichopatológiai hajlamokban, Nives pedig, a hősnő, a morfiumban talált menedéket.

Egy másfajta halál van jelen az *Emlékezés a cifra madárra* című elbeszélésben, a betegség, az ágyhoz kötöttség halála. Fahro mozdulatlanságában két dolog jelentette az életet: a film és a dobozba zárt cifra madár, amelynek a csótányhoz hasonló emblemikus jellege van. Az Ifjúsági Tribün egyik estjén, ahol az író éppen a filmről, többek között Buñuelről tartott előadást, a cifra madár beröppent az ablakon, „szárnyával verde-

sett a szögletekben, neki-nekiütközve a falnak, apró karmaival kaparva és hántva a festést... Amikor rátalált a nyitott ablakra, és kirebbert rajta, akkora csönd lett hirtelen a teremben, amelyet még sohasem éltem át” – írja az író, s a jelenséget később megmentő angyalként próbálta magyarázni, „hogya kiszabaduljon gyermekkorra foglya”. A színhely ugyanis szülővárosa volt, ahol ezúttal is szemére vetették, „sötét képet alkot a világról”, és elítélték könyveit.

Bibliai motívum teszi lehetővé *Az emberélet harmincharmadik esztendeje* című elbeszélésben a három személy, az apa, a nagybácsi és az elbeszélő saját életének egymásra vetítését. A harmincharmadik életév a Bibliában a halál éve, ugyanakkor a hűség és az árulás motívumát is magában hordozza. Sava nagybácsi a moszkvai katona-politikai iskola hallgatója volt, amikor nyilatkoznia kellett volna a Tájékoztató Iroda ellen vagy mellett. A nagybácsi helyett inkább hazatért, sorsát azonban itt sem kerülhette el. A politikai faggatások özőnében, amikor arra kényszerítették volna, hogy tagadjon meg mindent, ami szovjet, ő az irodalom réseibe húzódva kijelentette: „Tolsztoj mellett foglaltam állást.” Amikor azonban letartóztatták – az író később, harminchárom év múlva szerzett róla tudomást –, kíméletlenül a fivére ellen vallott, úgyhogy az a börtönben pusztult el, míg ő kiszabadult, és felnevelte az akkor még gyermek unokaöccsét. Hetvenegyben, az elbeszélő harmincharmadik életévében írja meg tanulmányát egy különös halálról: „Valóban halott-e Sztálin?” A választ a reakciókból tudja meg: házkutatást tartottak nála, könyveit elkobozták, munkahelyétől megfosztották, így a halál bizonyos formája, a társadalmi halál őt is utólrta.

Fra Veselko Kuljić, a katolikus horvát pap is harminc körüli ember, amikor cselekedni kezd: 1941-ben, a Vid-napi mézszárlások után ő maga is kettős személyiséggé válik, engedve annak az őserőnek, amely már korábban is a „bukott angyalhoz” tette hasonlatossá éjjeli kóborlásai idején. Nappali és éjszakai élete most végzetesen különvált egymástól: nappal ugyanis a testvériséget hirdeti, a szeretetet a népek között, éjjel azonban ő maga is végigjárja az usztasákkal együtt, később már egyedül is a falut, és a mentés ürügyén szerbeket gyilkol. A személyiséghasadáson túl a halál genocídiumként van jelen az elbeszélésben, nem egészen parabolikus jelleg nélkül.

Végül az utolsó elbeszélésben (*Égbéli jegyespár*) az öregség mint metafora jelzi a világon kívül- és felülállást: „Már egy évszázad van mögöttem, a valós élet különböző szakaszai, számos utazás és város képe, amely mostanára bizonyára egészen megváltozott, sok arc is, amelynek valaha köze volt hozzám, és mára már nincs. Mögöttem van a történelem zsarnoksága, népek szenvedései, ám minderről egyetlen kép sem maradt meg elevenen bennem...” Újra megjelenik a hasonmás, akárcsak az első elbeszélésben, mintegy a kötet kereteként, s a hasonmással való találkozás ismét halált jelent, most már valódi fizikai értelemben is, hiszen a kocsis megmondja az útirányt: „Fölfelé, a kápolnához.”

Az emlékeknek, élettörténeteknek gyakran része a társadalmi halál legkülönfélébb változata. A hősök sorsa mellett a háttérben megjelennek a sztálini terror áldozatai, az usztasák gyilkosságai, Fehko feleségének eltűnése és névváltoztatása, jeltelen sírokat takaró betonoszlopok, pályák kettétörése. Az író ugyanis a repedés-lét ábrázolása mellett mindig részletezi a menedékhez vezető utat is, a történelmi valóságot, amely kiközösíti az egyént.

A haláltéma a történelmi realitás mellett a misztikumot is magával hozza az elbeszé-

lésekbe. A világ „kísértetként való ábrázolása”, a hősök kísértetszerűsége az élet és halál határainak elmosódását jelzi, amikor a szereplők azt sem tudják, vajon halálukkal „elhagyják-e a világot, vagy visszatérnek bele”? „Néha arra gondolok – mondja az utolsó novella elbeszélője –, hogy mindaz, ami elmúlt, végtelen álom, amelyből nincs ébredés, vagy csupán álombeli ébrenlét. Mindegyik elbeszélésem innen ered.” Az élet és halál, az álom és való összeolvadása válságkorszakok sajátossága. S minthogy az író 1941-től kezdődően negyven évet ölel át elbeszéléseivel, ez azt jelenti, az egész korszakot válságosnak, embereket elbizonytalanító időszaknak látta. A megoldás lehetőségét egy-egy könyv említésével veti fel, Ortega y Gasset, a Biblia, Eliade, Babel, Gogol vagy Dosztojevskij a válság okait, megszüntetését kereső út állomásai, ám a megoldás csak egyéni szinten, a „létezés új módozatának” felfedezésében lehetséges.

A misztikus, az ezoterikus irodalom Kovačnál az „iniciáció” következménye és eszköze, a „halállal való kapcsolat fölvételének” színtere. Azoknak adja meg a megszólalási lehetőséget elbeszéléseiben, akik az életben, kirekesztettségük folytán többé nem szólalhattak meg, mert „az élők többé nem voltak képesek megérteni nyelvüket, nem tudták megérteni az élet iránti szükségletüket”. Az ilyen irodalomnak megvannak a sajátos törvényszerűségei, jellegzetes vonásai, melyek közé a szokatlan történet és a történetet kísérő, hozzá idomuló, a szokatlanságot felerősítő hangulat is tartozik. A kettőnek az egysége azonban ritkán valósul meg ebben a kötetben, talán csak néhány olyan szép részletben, mint a cifra madár berepülése az ablakon, vagy Tereza megjelenése a börtönben. Viszont ott, ahol hiányzik ez a tömény, szimbólumokkal telített atmoszféra, ott a történet is mezítelennek, mesterkéltnek tűnik, anélkül hogy gondolkodásra készítetne vagy egy másféle világ megsejtésére vezetne (*Áttetsző test*; Valentyin „lelki utazásai”, Veselko Kuljić váratlan kettőssége stb.). A misztikumot gyakran kimondásos módszerrel, explicit rámutatással hozza létre (*Züllött társaság*: „Mintha valami rejtélyes találkozás volna folyamatban, de nem áll módunkban tudomást szerezni róla, mivel nem lehetséges itteni mértékkel mérni.”) *A Florijanban* vagy az *Éjs nap* című novellában, de az első és az utolsó elbeszélésben is nemcsak szó szerint mondja el, hogy most misztikus témáról ír, hanem a misztikum formája is közhelyes: a hasonmás, a kísértet vagy a kettősség számtalanszor variált eszköze az ilyen irodalomnak. A töréssé, szélsőséges ellentétetés ugyancsak arra vall, hogy ez a látásmód az írónál inkább tanult vagy tanulni vágyott, mind emberi, mind művészi szinten, s az idézetekkel való alátámasztás, egy-egy író beemelése a műbe nem csupán a szellemi kapcsolatot jelenti számára, hanem gyakran a mestert is, aki igazolja, jóváhagyja az első lépéseket az irracionális terén. Az sem igazolja a fenti tényeket, hogy az író látszólag nem tartja elsődleges céljának a misztikumot, inkább következménynek tekintti, egy megbomlott világkép velejárójának. Intellektuális álláspontból el is utasítja a „paranormális jelenségeket”: „nem vagyok híve semmiféle csodáknak és nem hiszek a titokzatos erőknek sem”, mondja, ám ezzel csupán hitelesíti a csodát, mert egy ilyen embernek el kell hinnünk, amikor azt állítja, „mégis valami misztikus törvényszerűség öltik fel” benne, „bizonyos kettősség, amely különböző formában mutatkozik meg”. *Mégis racionális miszticizmus* ez, inkább szerep, mint ösztönös emberi és írói magatartás eredménye, amely annyira természetes lenne, amikor a száműzött egyén kényszerű közegkereséséről van szó. A „paranormális jelenségek” végül nem az irracionálisra vonatkoznak, hanem a társadalmi valóságra, nem önmagukra utalnak, hanem a történelem „irracionálisára”. Ezért ez a misztikum *álmisztikum*,

a történelemlről szóló ítélet eszköze. A valódi kettősséget, a való és az irracionális egybeemosódását csupán az elbeszélés hősei érzékelik, a valódi ezoterikus magatartás náluk érvényesül, s nem az írónál.

A kétféle viszonyulás: a csodákat elutasító, ugyanakkor a hősei életében misztikumot teremtő eljárás az elbeszéléseknek is két rétegét különíti el, egy „nem irodalmi” és egy „irodalmi” szintjét. Ahol a csodás történet kezdődik, ott kezdődik az író számára az „irodalom”, a művészet, az egyéni változat, mint ahogyan a *Florijan*ban be is jelenti: „Most pedig az következik, amit irodalomnak nevezünk, vagy legalábbis szokatlan eseménynek”. Ez a „szokatlan esemény” azonban nemcsak tartalmi, jelentésbeli síkon működik, hanem a szerkezet szintjén is, amennyiben *történetet* hoz létre a szó szoros, klaszszikus értelmében, poén felé haladó, gyakran az időrendet is betartó menettel. Hogy a történet „repedéseit” gondolati, hangulati elemekkel tölti ki, vagy hogy a valóságos és irracionális szinteket változtatja az író, mit sem változtat a tényen: a „kirakódsi” helyett itt egy másféle játékot alkalmaz, nem tördel, hanem repeszt, és a repedéseket betöltve valóság-, személyiség-, sejtelen- és tudatszinteket dolgoz egymásba. Irodalmi példákat sorolhatnánk Borgestől kezdve Danilo Kišig, de felesleges, hiszen az író maga is kijelöli annak a szellemi közösségnek a tagjait, akiknek körében kapcsolódási pontokra, idézhető párhuzamokra, követhető tanításra talál. Uszpenszkij, E. T. A. Hoffman, Eliade, Gogol, Ortega y Gasset, Hesse, Dosztojevszkij, Tolsztoj és még sokan mások azok, akik az író életében, mint utolsó elbeszélésében elmondja, nagyobb szerepet játszottak, mint a szülei, mint a nők, akikkel megosztotta a szegénységben, mint a kor, amelyben élt, mint a pöffeszkedő történelem, számára oly gyűlöletes mérgezője az irodalomnak. Ezért az irodalom, a teret és időt áthidaló szellemi közösség, akárcsak Fehkónak és Valentyinnak, az írónak is sajátos menedéke. Az idézett írók körének ő maga is egyenrangú tagja, hőseinek világa pedig az írói elégtételvés bizonyos formája. Ebben a világban csodálatos, irodalomhoz méltó hatása van könyveinek. *Florijan*, *Fehko* vagy *Valentyin* életébe művei rejtélyes utakon, az írótól függetlenül, igaz irodalomként épülnek bele. Közös vonásuk ezeknek a hősöknek, hogy az író a kedvencük, és ezt gátlástalanul el is mondják a találkozás alkalmával. Tisztában vannak azzal, hogy a művek „mit tartalmaznak”, ellentétben azokkal, akiknek „nem adatott meg, hogy tudhassák”, akiknek körében könyvei „succès de scandale-nak” számítanak. Hősei viszont oldalszám szerint tudnak idézni a könyvből, szerelmi kapcsolatokat szönek a könyv segítségével, pszichopatológiai hajlamokat igazolnak velük. S mégis, az a világ, ahol mindez megvalósul, a társadalom „halálra ítéltjeinek” világa, ezért az irodalom számukra temető is, „*ahol emberek ezrei fekszenek, akiknek nem sikerült megvalósulniuk, megmaradva a fájdalom elégtelenség szférájában*”.

Az irodalomnak – e definíció szerint – több köze van a halálhoz, mint az élethez. Ezért az „élethez”, a társadalmi valóságra, a politikára formáló erőként hatni akaró irodalomnak kétes a létjogosultsága. A kötet egyik legfontosabb beszélgetésében az íróval szemben, aki a szamizdatok fontosságát hangsúlyozza, Valentyin cáfolja, hogy bármiféle szerepe lehetne az ilyen irodalomnak. „Számára – tolmácsolja az író – a diszszidens munkák ritkán eredményesek, mert mérce nélkül maradtak, ez pedig az író számára nélkülözhetetlen, legyen bár visszajára fordított is. Ahol ez megmutatkozik, a száműzött író művét más szemmel nézik, azt kutatják benne, ami nem teszi művészivé... Amikor a művész száműzetését szabadságként éli át, ez végzetes lesz számára.

Csupán azok érhetnek el valamit, akik mindenütt úgy érzik magukat, mint a pusztaságban.”

Talán ez a felismerés készítette az írókat arra, hogy misztikum és történet segítségével megpróbáljon olyan „disszidens” irodalmat írni, ami egyúttal *irodalom* is. Ugyanezzel kapcsolatban merül fel a kérdés: vajon a mások száműzetésével ellentétben a *művész* kirekesztettsége a halált jelenti-e, vagy inkább az életet, az alkotás feltételét? Nem szükségszerűen disszidens-e minden valódi irodalom, ugyanakkor irodalom-e a disszidens jelzővel ellátott alkotás, főképpen az a típusa, amelyben a szerző a rajta esett igazságtalanságon kesereg?

Mirko Kovač elbeszéléseinek „nem irodalmi” rétege ugyanis éppen ilyen jellegű. A védekezési mechanizmusnak az a fajtája érvényesül itt, amely felfokozott művészi és ellenzéki fölényérzetben, a sérelmek állandó, kissé patetikus felemlegetésében nyilvánul meg. Nincs elbeszélése, amelyben ne esne szó egy-egy sérelemről, a meg nem értéséről, az elátkozottságnak kissé romantikus élményéről. Az elégtételbevétel emberi szempontból mindenképpen érthető és igazolható. De irodalmi műben talán mégis a csendesebb, áttételesebb fájdalom a megrázóbb.

Az üldözöttség hangsúlyozása azonban csak egyik típusa az Én kiemelt jelenlétének az elbeszélésekben; számtalan más változata is van, akár az események kommentálását, akár a szerzői olvasóhoz fordulást, akár a történetet továbbvivő formulákat tekintjük („Mi volt Nives baja? Csak türelem, ez is sorra fog kerülni...”). Ide tartozik az emlékek, önéletrajzi elemek sora is, a futó hangulatokról való beszámolás, de a történet elbeszélésének indoklása, ürügye is. A halottakkal szembeni viselkedés egyik formája ugyanis a tőlük visszamaradt emlékek, tárgyak őrzése. Így őriz meg az író hőseitől, ismerőseitől egy-egy hangulatot, mondatot, mondatfoszlányt, ő találja meg a hagyatékban a róluk árulkodó tárgyakat, s ezekből a visszamaradt emlékekből alkotja meg saját történeteit, történetváltozatait, síremléket állítva vagy vádbeszédet tartva, kinek-kinek érdeme szerint.

Kérdés csupán, hogy ez a hangsúlyozott, vissza-visszatérő írói Én mennyire tudja összefogni az irányok, szintek, szándékok sokaságát. Úgy tűnik, inkább gátló, mint egy-égeteremtő erő az elbeszélésekben, mert a történetbe, annak repedéseibe beilleszkedő idézetek, reflexiók, emlékek, vallomások többségénél a szigorú intellektuális ellenőrzés miatt mindenütt megmaradnak a törésvonalak, melyek nem engedik, hogy az elbeszélésekben a hangulati egységek szervesen, természetes módon egymásból következzenek.

Ez a túlméretezett Én-forma kissé a nyelvet is modorossá teszi, noha meg kell jegyezni, hogy ehhez talán a fordítás is hozzájárult a maga módján, mert nincs olyan író, aki egy egész kötetben keresztül más hasonló kötőszót ne használt volna az *akként* és a *miként* kívül.

HÁSZ-FEHÉR Katalin

PILLANATKÉPEK HERMANN ÉLETÉBŐL

Kalapis Rókus: *Kis keleti nők nincsenek*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990

Már a kötet cím is azt a hangulatot sugallja, mely végigvonul mindegyik novellán és a kisregényen is. Kis keleti nők nincsenek: az alliterált cím nem más, mint a vágyak, az álmok, az egzotikum, a tökéletes negációja. Ez a tagadás, a vágyak elérhetetlensége into-

nál szinte minden darabot. A kötet mondanivalójának, világának aktualitása kétségtelen, nemcsak azért mert lépten-nyomon felfedezhetjük benne mindennapjaink nagyon is prózai szituációit, hanem mert – ha rejtve is – megtalálhatók benne századunk ellentmondásai, a végletek, mindaz amit ez a kor ad és megvon tőlünk.

Mindegyik novella hőse Hermann, akinek múltjáról és jövőjéről nem tudunk meg semmit. Neki csak jelene van, ami súlyos teherként nehezedik rá, ami újra és újra megoldást vár, bár maga a jelen nem nyújt lehetőségeket, sem perspektívákat nem nyit előtte.

Hermann és Hermann világát kétféleképpen közelíthetjük és érthetjük meg. Elsősorban a novellák hőseként, tehát fiktív alakként kell számba venni. Ebből a megközelítésből Hermann teljesen idegen marad számunkra. A narrátor által értesülünk az eseményekről, bár klasszikus értelemben vett eseményről, azaz történetről nem is beszélhetünk a novellák esetében. Hermann tehát abszolút passzivitásba vonul, de nemcsak azal, hogy harmadik személyű hős, hanem azáltal is, hogy nem tudunk meg semmit közvetlen kapcsolatairól a külvilággal. Ezt a passzivitást csak fokozza a párbeszédetek szinte teljes kiiktatása a szövegből.

Másodsorban éppen emiatt a „személytelenség” és általánosítás miatt mindenki önmagára ismerhet a hősből, megtalálhatja magában a hermannos vágyakat, álmokat, élethelyzeteket. Ebből a kettős jellegből adódik, hogy Hermann egyszerre vonzza is és taszítja is az olvasót.

A hős életét alapvetően a vágyvilág és a valóság közötti összeütközés határozza meg. Hermann nem nehéz olyan helyzetbe hozni, melyben ábrándozhat, álmodozhat. Neki elég a teázás, a kávéfőzés, az olvasás vagy a gépies munka ahhoz, hogy újra és újra visszatérjen álomvilágába. Ezek az ábrándok jelentik számára az életet: „Neki hiába mondják, hogy előtte az élet. Mert az életnek nagy vasalt kapuja van, s azon kulcs nélkül bemenni nem lehet, hiába dörömböl az ember rajta. Az egyedüli, amit elérhet, hogy a portás kijön, és lekever egy pofont az alkalmatlankodónak. Nem. Élet nincs. Álmodni kell.” Az álmodozásokat azonban nem foghatjuk fel patológiás valóságvesztéseknek. Hermann mindig pontosan meg tudja különböztetni a két világot egymástól: „...szép csendesen eszébe jutott minden, belehelyezkedik a valóságba, amitől ordítani tudna.” Vagy: „Hermann számára az ébredés mindig kétséges pillanat volt. Most is az álom és a valóság között ingadozott. Érzékeny mérlegét az ablaknál zümmögő légy billentette át a valós világba.” A szerző sokszor nem jelzi egyértelműen a határokat a két világ között, mégis mindig pontosan tudhatjuk, mely szituációk azok, amelyekben a hős él, és melyek születtek gondolataiban. Nemcsak a mondatok tartalma, hanem szerkesztés-módjuk és hosszúságuk is utal a különbségekre.

A valóságról szóló mondatok rövidek, sokszor csak tömondatok: „Semmi sem akadályozza, csak az üveg. Áttetsző, kemény, hideg. Keresztülnézett rajta.” „A valóság pedig rideg és szürke. Mint a beton.” Vagy: „Idegesen kinézett az utcára. Az eső elállt, lehet menni. S Hermann ment is.” A vágyvilág tökéletes ellentéte a valóságnak, melyben több jelképes tárgy és történet keveredik egymással. Megjelenik benne az egzotikum, amit egy japán teásfinyedza jelképez, rajta egy zománckép: „Az ovális, rózsaszín alapon három úrihölgy enyereg. Ha a findzsában nincs tea, a napsugár átvilágít vékony falán. Ilyenkor meglevenednek a kis keleti nők.” De a tájak is egzotikusak, melyeket Hermann képzeletben bejár. Ilyen hely számára a régi Bosznia: „Valaha maga volt az Egzotikum:

kávét hörpölő efendik, sejtelmes, fátyolos nők, macskaköves sikátorok fogadták az utazót.” Megálmodott óceánjáróján utazik Jáva vagy Tahiti felé. „...nem tudni, de Hermann, az álmodó, úgy érezte, hogy olyan tájra siet, hol mindig meleg van, és a viaszos szirmú piros virágok egész évben nyílnak a házak, kunyhók ablakában, valahogy úgy, mint nálunk a muskátli.” Furcsa, távoli országok pagodáit keresi, és néha Hellászról álmodik.

A vágyvilágról szóló szövegrészek mondatai lényegesen hosszabbak, mint a valóságról szóló mondatok. Ezek a részek tele vannak líraisággal, de az érzelmi telítettség sohasem torkollik túlkapásokba. A túlzásokat akadályozza mintegy ellenpontként a valóság. „Közben gondolataiban ismét feltűnt az éjjeli hajó. Nagy volt, szinte irdatlan nagy, de könnyedén siklott a habokon, fehér testét szerelmes rajongással csókolták végig a tajtékos homlokú kőlyökhullámok... A hajó élvezni látszott mindezt, enyhén himbálva magát, követte a tenger mozgását.”

A kötet többi darabjától némileg különbözik a Cakompakk című novella. Hermannek nemcsak szép álmai lehetnek, még ebbe a féltve őrzött világba is belophatja magát a valóság. Orwelli világot idéz a történet: bezártság, reménytelenség, állandó megfigyelés stb. Ebben a novellában az ébredés jelenti a megkönnyebbülést, a feszültség feloldását. Az álom és az ébrenlét váltakozása, az álomrészek meghatározott első mondata – „Anyagtalan, sötét űr, semmi.” – valami furcsa, lassú lüktetést, ritmust ad, vég nélküli körforgásra utal.

A novellák felépítése viszonylag egyszerű. Adva van egy egészen mindennapi szituáció, például egy reggeli ébredés, ezekben a helyzetekben a legjelentéktelenebbnek látszó tárgy vagy a legegyszerűbbnek tűnő álom is a vágyvilág felé tereli a hős gondolatait. A valóságba való visszatéréskor pedig mindig nyilvánvalóvá válik megvalósíthatatlansága: „Már volt alkalma megismerni a kispénzű emberek geográfiáját, mely e csodás sziget-csoport földrajzi helyzetéről csak annyit tud, hogy Szamoa messze van, messzebb, mint tíz éve volt, de sajnos mindig közelebb, mint lesz holnapután.”

Az ismétlődő szerkezet nem teszi egyhangúvá a novellákat, mivel nem a történet dominál bennük. Az író egyéni hangja, a mondatok szerkesztésmódja, a két világ közötti ellentét, az ellentét feloldhatatlansága és az ebből következő állandó feszültség az, ami kitölti a darabokat, ami megadja mindegyik külön varázsát.

A kisregény címe: K. úr kalapja. Ugyanaz a világ, vágyak, elégedetlenség, mint a novellákban. De itt már fontosabb szerephez jut a történet, ami szintén nagyon egyszerű, mondhatnánk, banális. K. úr és Klára között a konfliktus ugyanazokból az okokból jött létre, mint amelyek a novellák Hermannját álmodozásra kényszerítik.

A kisregényben tehát egy ismert dolog, ismert világ továbbírásáról, túlmagyarázásáról van szó. Ha a történet a novellák stílusában íródott volna, megtartva a tömörséget, az elliptikus kifejezésmódot, sokkal hatásosabb, „többet mondóbb” lehetett volna.

SZABÓ Katalin

ISMERETLEN TÁJAKON

A lehetséges változat. A jugoszláviai román költészet antológiája (1947–1987). Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990

„... egy kortárs lírai jelenség lehetséges változatával áll szemben az olvasó” – írja a szerkesztő, Slavco Almáján a kötet utószavában. S mondja ezt a jugoszláviai román irodalom modern, a hatvanas évekkel kezdődő szakaszára gondolva. A magyar olvasó számára viszonylag ismeretlen terület ez. Nem csoda, hiszen csak most foghat a kezébe először egy áttekintő, összefoglaló jellegű antológiát, a jugoszláviai román költészet eddig feltérképezetlen vidékeiről.

A Kenéz Ferenc fordította válogatás egy gazdag, többretegű költészetet igyekszik láttatni és megszerettetni velünk. A szelekció az alcím tanúsága szerint az 1947-től 1987-ig terjedő korszakot öleli fel. Slavco Almáján megjegyzéseiből azonban kiderül, a szocrealista éra ellenében inkább a hangsúly a hatvanas évekkel kezdődő megújhódási folyamatokon van. A huszonhárom szerzőnek helyt adó gyűjteményben az irodalom fejlődéstörténeti rendjének megfelelően sorakoznak föl az alkotók és műveik. Ezzel összhangban a könyv első oldalain Mihai Avramescu, Radu Flora és Ion Bălan hármasa mutatkozik be.

A jugoszláviai román irodalom „klasszikus triász” 1945 után tűnik föl egy-egy verseskönyvvel „a kor színeit” viselve magán. Ezután majd két évtizedig nem hallatják szavukat, hogy végül a hetvenes évek elején az új generáció indulásával mintegy újjászülessenek.

Mihai Avramescu (1914–1981) letűnt korok gyermekeként romantikus kalandba bocsátkozik. A romantizáló tendencia egyértelmű jegeit viselik magukon a Hallucináció, az Emlékidéző, a Nyári káprázatok és a Más partok felé című költeményei. Várfok éjféljén órán, letűnt idő elfúló kékje, tűzvirágok tündöklése, kakukkszó, ködlő füstalak, mind-mind a mai szemmel félig-meddig harmonikusnak tekinthető irányzatot idézik. Almáján egzisztenciális nyugtalanságként emlegeti Avramescu költészetének ezt a vonását. Minthogy sugárzik is verseiből valamiféle sejtelmes veszélyérzet, valamiféle nyughatatlan vibrálás. Ma megkeseredett szájjal élvezhetjük csak azt a romantikát, ami valaha valóság, élet volt. A jelen pózzá fakította a múlt szenvedélyét, nagy világirodalmi kalandját. Századunk a „fekete Nap” lankadó sugarát kínálja, mert „Az esthajnalcsillagba villám csapott, / Árnyékot vet a tenger mélye, / Mossa a vérző csillagot”. A jelző- és színgazdagság hirtelen egyszerűsödik, a klasszikus formájú strófák után szabad vers következik. A meghasonlott én létidegenségének partjaihoz érünk: „Állsz egymagadban egyedül, / egymagadban másokkal, / egymagadban tulajdon keresztutadnál”.

A kortárs, Radu Flora (1922–1989) nem hívja segítségül az irodalmi tradíciót. A létezés két nagy kategóriája, az idő és a szó problematikája ejti rabul. „Gubbaszt az idő elméd sarkában” – fogalmazza meg a kitörölhetetlen tény. Olyan börtön ez, mely életfogytiglani rabságra ítéli a halandót. A napok rostáin lepergő percek az idő örök jelképét, a homokórát idézik meg. A tiktakolva hulló homokszemek árnyékában a mulandóság keserű jeremiájára nyöszörög: „az ember elmozdul hol jobbra hol balra / szitálja az időt éppen mint a rosta / s reá váró sorsát lassan elfogyasztja” (Homokórásdi). A halál előtti utolsó állomáson még inkább felértékelődik a másodpercek, a könyörtelenül mor-

zsalódó időfoszlányok értéke és megtartó ereje. „Ám eljön a perc midőn / többet jelent majd / tulajdon gyermekednél az időd, / tartanád vissza, ám bomlik egyre, / száll-hull a tolla, / szétszáll az egekbe” (Mihez is kezdenél az időddel).

Amíg tart az idő, záporoznak a szavak. Egyszer tiszta és világos mondatsorok, más-szor kusza, megközelíthetetlen szóhalmazok, betörésre váró betűcsoportok. „Kegyetlen kihívás a szó” mind a hétköznapi, mind a költészet valóságában. Barátja és ellenfele az alkotó énnék. És mégis a legörömtelibb gyönyör forrása tud lenni a „szókitörés” ráébredő, lényegfeltáró pillanata. Századunk szózuhataga másféle kvalitásokat hordoz magában. A mennyiség áradata egyre nehezebbé teszi a minőség érvényesülését, valamint az egész kibontakozását a részek zűrzavarával szemben. Radu Flora Babel című verse igen szemléletesen érzékelteti ezt a káoszba forduló világot. Töredékek, nyelvek viharzó kavalkádjá formálódik előttünk.

A 45 utáni évek harmadik jelentősebb költő egyénisége Ion Bălan (1925–1976). Noha a kötetben közölt válogatott versek korántsem tükrözik ezt a megállapítást. Színvonalát tekintve Mihai Avramescu és Radu Flora mögé kényszerül. A romantikusok kínálta verselés őt is megkísérti (Valaha, Felhőfoszlány). Nála azonban hiányzanak a feszültségek, az ellenpontozás, inkább holmi biedermeieres, szentimentalista hangulat árad sorából. A gyermekkor emlékei kiruccanásokra kényszerítik. A múltba lépve vissza a népi élet forrásához nyúl, de az egyéni lét emlékképei is szerephez jutnak.

Rokonszenvesebb a velük szintén kortárs Simion Drăgăuța (1920) verselése. Hosszú sorú, hömpölygő költeményeinek alapélménye az emlék, a gyermekkor világa. A szülőfalut, a Versec melletti Meszesfalut élénk táró sorok Fehér Ferenc nosztalgikus múlt- és létidéző verseinek közeli rokonai. A néphagyomány, a népmese kínálta varázslatok elevenednek meg a Meszesi pincékben, ahol „minden pince, akárcsak egy-egy mondabeli, meghunyászkodott sárkánykígyó”. Nicolae Petroane Tula furulyája és a néhai birsalmafa képe lapul a múlt mélyén, enyhítve a jelen emberidegenségét. „Fogva tart idegen otthon, mint oroszlant a ketrec, harapós falak közt szeretlek s szerethetsz” (A szív birsalmafája) – szól a lírai én keserű ténymegállapítása. Az otthonatlanság hidegével szemben az Egy estém otthon élményköre elevenedik meg gondolatbeli hazatéréssel, nosztalgikus emlékezéssel. „Otthon a tiszta szobában” a néprajzi leírás tárgyilagosságával vázolja föl a réteskészítés folyamatát. Az előbbi érzelemtől fűtött sorokkal ellentétben most szikár, objektív ténytör sorok következnek. És mégis meleg, közvetlen ünnepélyességgel zárul a vers a fehér tányér és a magasztaló szó „ízének” köszönhetően. A lakodalomban és az Ezüst szárnyakban újból visszatér a lírai én jelenbeli, mostoha helyzetéhez. Az előbbi a nyers halál látványát bontja izekre, az utóbbi a civilizált elmúlás kórházi körülményeit részletezi. Ami közös a kettőben, az a pusztulás könyörtelen, minden szenzáció nélküli beteljesedése.

Az 1930-as születésű Florica Ștefan már egy új nemzedék hírhözójaként jelentkezik a hatvanas években. A jugoszláviai román költészet azonban csak rövid ideig vallhatja egyértelműen a magáénak, ugyanis két kötetének megjelenése után nyelvet vált, a szerb költészet számára születik újjá. Verselése Fehér Ferenc lírájával egyivású. Elégikus tónusa kísérteties hasonlóságot mutat. Talán ez lehetett az oka annak, hogy neves költőnk jónéhány Florica Ștefan-verset átültetett magyar nyelvre. A kötet szerkesztője természetesen az ő fordításait részesítette előnyben. Az antológiában szereplő költemények mintegy végigkísérik a lírai ént jelentkezésétől az elmúlásáig. Születése sajátos adottsá-

gokat, az asszonyi sors vonásait emeli ki. A nemvártság, a leánysírás könnyei baljós látú jelekként hatnak a Születésem című versben. De egyben ez a motívum készíti elő a Fajtám lányai és asszonyai című légia megszólalását is. A hosszan kigyózó költemény varázslatos egyszerűséggel, könnyed építkezéssel rajzolja meg a bácskai lét vonatkozásait s ezen belül a vidék pálinkagőzbe és kemény robotba fúló asszonysorsait. A lélegzetvételnyi szünet nélkül hajladozó sorok magas jegenyék övezte tájat láttatnak. Tájképet „hölgygel”. A hazai táj, a Fehér Ferenc-i bácskai táj, úgy tűnik, nemcsak egyetlen alkotó nagy élménye. A Verseci domb, a Fruška gora csúcsa és a Delibláti-pusztá Florica Štefan kötődését is meghatározza egyszer s mindenkorra. Nála azonban (a román társaktól eltérően) a táj, a múlt emléke életté, éltető erővé magasodik. Erről vall az E rövidke élet titka, az Őslakó és A szív földrajzi térképe című verseiben. „Az élet minden bölcsessége ott lapul / egyetlen búzaszemben” – hangzik el az összegzés. A számadás utolsó pillanataiban is a táj melegéből szól hozzánk: „Itt van az én összes sírom és minden leendő unokám. / A sík szántón csak az eperfák ágaskodnak az égbe / s a hold szemöldökéről csöpög a nedves éj” (Őslakó).

A kiadó kérésére a szerkesztő, Slavco Almájan versei is helyet kaptak az antológiában. A mintegy tizennegy költeményből álló válogatás nem biztos, hogy minden olvasó tetszését megnyeri majd. A fordítás válsága című ellenben igazi kis remekmű. A nyelvtől körülhatárolt nemzeti költészetek égető problémája öltözött versruhába az általános emberi, a lét kategóriájáig tágulva: „Hogy fordítható le a hal szótlansága / Hogy fordítható le a szárba szökkenő mag / Kérdjük meg a vizet s kérdjük meg a földet / Ők a hal s a búza leghűbb fordítói”.

Az ún. tényköltészet hirdetője Ioan Flora (1950) Játék nyílt kártyákkal című versében. „Ne kalandot, mesdames és uraim, konkrét dolgokat, / határozott és nyílt eget. / Hangszórókat és munkatetteket, családtervezést, / alkalmi *Pietá*-t, köznapi szexet, tényköltészetet. / Lejárt az álarok s a tükör ideje” – határozódik meg az újítás mibenléte. Ez lenne az új program, de csak lenne, mert a költemények egyik legnagyobb és egyetlen problémája éppen ennek az új minőségnek a megvalósítása. A tényfeltárás szándéka elsikkad az érzelmek fellángolásával szemben. De a háttérben fel-feltünetező romantikus futamok is gyengítik a tárgyilagosság szándékát. „... már nem tudom lényegileg megragadni a napot, / már túlon túl szükséges minden” – írja. Ám hamarosan mégis megtörténik a csoda. A versek énje eltűnik a versből, s a pusztá tényfelsorolásnak engedni át a helyét. A Zöld nadrág s lila ing, a Napkeleti, birodalmi utak és a Balkán expressz című művekben tárgyak sorakoznak egymás mellé, s egymással kölcsönhatásban teremtik meg a költemény atmoszféráját. A velencei tükrökben azonban megtörik ez a látszólagos szenttelen verselési mód. Mert a verset író én alapszükséglete az eksztázis, az érzelmek robbanásszerű kitörése.

A jugoszláviai román költészet e néhány művelőjéről szólva korántsem értünk a Slavco Almájan válogatta antológia végére. Talán mégis sikerült feltárni a fontosabb jelenségeket. Megszívlelhetjük még a kötet szerkesztő egyik tömör megállapítását, mely vonatkozhat minden nemzeti költészetre, de különösen a kisebbségekre. Két irodalom határmezsgyéjén állva ugyanis fontos feladat az identitástudat megőrzése a kölcsönhatások mellett és ellenében: „Létezni, megmaradni, továbbfejlődni a ma költészetének sokszó-

lamú kórusában, a különböző kultúrák között, azok kihívásaira, tényeire érzékenynek, fogékonyak lenni, és reagálni, adott esetben a legmodernebb áramlatokra is – létező irodalmunknak ez tartós jellemzője és érték meghatározója.”

CSAPÓ Julianna

VERSEK EBBŐL A PARÁZNA IDŐBŐL

Tompa Gábor: *Óra, árnyékok*. Kriterion, Bukarest, 1989 – *Készenlét*. Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1990

Sokszor és sokan elmondták már: az ember életében semmi sem fontosabb az időnél. De nem (csak) arra a hírhedt-híres mondásra gondolok, miszerint az idő pénz, hanem elsősorban arra a tényre, hogy *időben élünk*, adott időben, meghatározott korban. Vagyis: teljesen az időtől függünk. Az idő a mindenkori meghatározónk.

Nem véletlenül említem az időt: Tompa Gábor számára – első kötetének címe: *Óra, árnyékok*, a másodiké: *Készenlét*; mindhárom fogalom szoros összefüggésben van az idővel: az óra és az árnyék mutatja az idő múlását, a készenlét pedig időhöz kötött állapotot jelent – az idő sorsdöntően lényeges, megkerülhetetlen, ahogy ezt igehasználata – érdemes lenne ilyen szempontból vizsgálni őket – egyértelműen mutatja, félreérthetetlené teszi.

Nyugodtan állíthatom, már azért is, mert nem ismerek még magyar költőt Pilinszky kivül, akinek a verseiben így és ennyire érződne az időhöz való viszonya, függősége, ilyen nagy lenne az időigénye, mint Tompának, hogy neki mindennél nagyobb élménye az idő.

A ma. Az óra. A perc.

A most.

Amiben a „lenni” szüksége, vágya, kényszere és lehetetlensége kifejezésre jut.

Nála minden az időhöz kötődik, erről szól Tompa Gábor költészete. Ó erről ír. „... lenni, lenni, lenni, lenni / nincs más kiút...” – olvassuk a *Közösség* című versében, amelyben a pusztulás víziója sejlik fel, a vég – ez is időkategória –, mikor már csak a tárgyak fognak emlékezni ránk.

A pusztulásról beszél, ennek is néhány formájára bukkanunk ebben a költészetben, pedig nem sokat kér a költő, „egy percet csupán” – vagy ez a fausti minden a legtöbb? –, „egy karcolást a boldogság falára”, hogy „boldog porszem” lehessen, egy „percnyi minden”-re vágyik, „csipetnyi létezés”-re a „halálon innen”.

Miért? – tesszük, tehetjük fel a jogos, a természetes kérdést.

S a válasz: mert rosszul érzi magát, szorong, fél, ám tudja is, vallja, hogy „ebben a parázna idő”-ben, most, ahogy írja, „nem szabad feladnom ezt a harcot / / a semmivel, a nem-vaggyal, a minccsel / s az idővel, ez örült szélmalommal” – áll a *Don Quijote* játéka című létezésében.

És a költőnek, hogy küzdjön, harcolhasson, arra egyetlen esélye van: a szavak, melyeket leír, melyekben megmutatkozik, melyek mögé bújjik, akkor is, ha a szavak – tudja – becsapják.

Az idő mellett a szó egyik leggyakoribb kifejezés Tompa Gábor verseiben.

A szó, amelyhez, amelybe – mint egy házba – menekülni lehet, a szavakból fogják, „mint játékot”, a költőt is összerakni, olyanná, ahogy – mintegy vigaszul – Tompa Gábor mondja önmagának, „olyan lesz, amilyenek a szavak megálmodnak”. Csakhogy mi jó várható, ha mindenütt csak szó van, „Telefirkálva van már a kor fala”, ám a pusztítás tovább terjed, megállíthatatlanul.

Melyik kor fala van telefirkálva? A miénk. A huszadik századé.

Azé, amelyben a költő arra kényszerül, hogy – amint az *Óra, árnyékok* című kötet utolsó verse mutatja – a megjelenés után önnön kezével javítsa ki a nyomtatott betűt, amit a cenzúra vétkezett, kényszerített rá. Az a kor, melyben az ember ellencenzúrára kényszerül. „Magányos kertek fojtó füstje szálldos, / a látvány nem hoz újat, meglepőt, / unott álmát alussza a város, / az író ír, így jönnek jobb idők” – olvassuk a nyomtatott szövegben, holott a költő úgy érezte az utolsó sort igaznak, hogy „az író, ír, *nem* jönnek jobb idők”.

A *nem* a harmadik kulcsfogalma ennek a költészetnek. A nemé, amely lehet a hiányt jelölő nincssel azonos, s illetén a kétségbeesés kifejezése, kérő, panaszló sikolyként hangzik fel, hasít bele huszonegyedik századra készül európai tudatunkba. Ahogy A hiány szonettjében áll: „Mint fojtó háló, olykor körbevesz / a hiány, és te mindhiába vergődsz / sok karja közt, mint gyermek...”, vagy ennél is kétségbeesettebben: „nincs többé éjjelem, se nappalom, / virraszthatok magamban csontig ázva, / nincs többé isten, nincs ki ablakom / becsukja majd, ha rám talál a végzet...” (Bűvös kör). De panasz és kétségbeesés mellett kemény dacot is hordoznak, sugároznak magukból Tompa Gábor versei. Erre a legegységesebb példa az Arany János más vonatra száll című költeménye, amely szakaszonként ismétlődő zárósorával – „ne éljen Eduárd” – félreismerhetetlenül A walesi bárdokra utal, de éppen ilyen félreismerhetetlenül aktuálpolitikai közérzeti vers is, kétséget nem hagyva afelől, ki Tompa szerind Eduárd.

Ezzel a harmadik központi fogalommal, a *nemmel*, kap erőteljes időszerű politikai töltést az *idő* és a *szó*, a hasonlóképpen frekvenciált két másik kifejezés Tompa Gábor költészetében, amely azonban sohasem tenyérbe mászón aktuális vagy erőszakosan politizáló, hanem a pillanathoz (idő) kötött mondandóját (szó) művés formák, a magyar líra századelői módján és ugyanakkor József Attilá-s keménységgel meg pilinszkyesen viszszanyesett képekkel, eszközökkel fejezi ki. Ám biztos az is, nem véletlen, sőt természetes, hogy ez a politikum elsősorban a színházzal kapcsolatos, a színház vagy az irodalom által inspirált verseiben mutatkozik meg a kolozsvári rendezőnek-költőnek. S ez nemcsak a *Theatrum mundi* fejezetcím alá sorolt versekre (Horatio levele Dániából, A színész fakuló arcai, *Theatrum mundi*) áll, hanem a jelképesnek tekinthető Hótorlaszok fejezetcím alatt olvasható Megszólitásokra is, amelyben az Újvidéken is rendezett mű, a *Woyzeck* szerzője kapcsán ír Tompa a hazáról, amely „áldott roncs telep”, „szorgosan halódni készül”-ő anyanyelv, „éhínség-verem”, „földalatti gyász”, „vérző ifjúság”, amelytől mégis azt várja, hogy „átlótt sirályként a magasból / iszonyú vergődésen át” adjon életjelt magáról. Míg erre sor kerülhet, addig lecsillapíthatatlanul fülünkben dübörög a második kötet címadó nyitó versének milliónyi „nem”-je: „Nem. Nem. Nem gyújtunk lámpát. Nem írunk /verseket. Nem rebben a szemünk. Nem ál- / modunk. Nem ébredünk. Ma nem. Ma el sem / alszunk. Nem látunk rémeket. Nem hallunk // éneket. Nem dúdolunk. Nem vetjük le az / inget. Nem húzunk nadrágot, cipőt. Nem /

étkezünk, nem vétkezünk. Nem késsük le / a vonatot. Nem érkezünk. Nem szomjazunk, // nem tévedünk. Nem együtt. Nem, ma nem. Nem / kérünk szót. Nem az a véleményünk. Nem / kapcsoljuk be. Nem tervezünk, nem ren- // dezünk. Nem adunk, nem veszünk. Nem foly- / tatjuk. Nem állunk fel. Nem értjük. Nem / mozdulunk. Ma nem. Ma eljön értünk.”

GEROLD László

„FÖLDRENGÉSKOR A BÖRTÖNFAL LEOMLIK...”

Csiki László: *Titkos fegyverek, A céda nyúl, Adam Adam*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990

Három regényt tartalmaz Csiki László legújabb kötete, közülük a *Titkos fegyverek* már két évvel ezelőtt napvilágot látott, akkor szinte napok alatt elkapkodták. A második kiadásnak nemcsak a kelendőség az apropója, hanem az a szerzői szándék is, hogy egy trilógia részeként, új regénykontextusban kerüljön újra az olvasó elé.

Csiki László a *Titkos fegyverek*ben a közép-kelet-európai gyermekkor balladás tablóképt festette meg, a mindenkori gyermekkorét, amely a történelem számára csak félmúltat jelent, ez esetben az ötvenes évek elejét. Akkor igazán jó egy gyermekkor-regény, ha az olvasó tértől és időtől függetlenül be tudja helyettesíteni a sajátjéval. Erre a regényre éppen ez a jellemző: egyfajta közös emlékezés, ismerős helyszínekkel és emberekkel.

Nincs néhány mondatban összefoglalható epikus szála, ugyanakkor minden mondat mögött egy történet rejlik. Az elvarratlan szálak gubancából bontakozik ki a bukaresti miliő, amely determinálja a kisembereket, szocrealista meghatározottságuk karakterisztikus figurává avatja őket: túlélőkké, besúgókká, kitarítottakká, cselédekké válnak; feszültség vibrál köztük, csak elejtett mondataikban esik célzás a történelem igazságtalanságaira és a nyelvi különbözőségekre: „Valóban csak anyanyelvem volt: egyedül anyám beszélt hozzám, ha mert és volt rá ideje.”

Az elbeszéltek láncolatának más a logikája, mint ahogyan azt a hagyományos nagyepikában megszokhattuk. A megszólalást az artikulálja, hogy egy tízéves gyerek ismerkedik a világgal, minden impulzus egyszerre tör rá, a lélek és a test tapasztalatai. Minden iránt fogékonnyá válik, és nem képes megszűrni, a felnőtt logikája szerint sorba rakni a benyomásokat. Így minden mozaikszzerű, az asszociáció funkciója dönti el, hogy mikor mit emel ki a tapasztalatokból, pl. a várakozás feszült perceiben egy vízisiklót, amely abban a pillanatban szimpatikus tud lenni, olyannyira, hogy az apjával való feszült találkozás után visszatér oda, ahol a kígyót látta, és a víztükről fölött összetépi a kapus üzenetét. A gyerek tudatában mindennek eltolódik az értelme és fontossága, elméje más-ként fejt a jelentést, az ő szemében könnyebben válik bármilyen reménnyé, ígéretté, mesévé vagy álommá: „Kék lehetett az Isten szeme, mielőtt a világba kifolyt.” Van ebben a megállapításban valami víziószerű és kifürkészhetetlen, az *Adam Adam*ban találunk majd hasonló példákat. A dolgok másfajta rendje titkos fegyvereket szül.

A történet mintha folyton megakadna, hogy aztán új lendületet vegyen, ahogyan

állandóan változik az emlékezés intenzitása is. A párbiszédek szagattottak, gyakran nem is egymásra reflektálnak a szereplők, később *A céda nyúlra* lesz ez jellemző, mintha oda sem figyelnének a másikra, emlékeznek, kibeszélik magukból, ami a lelküket nyomja. A múlt meglehetősen kaotikusan zúdul a kisfiúra, a foszlányokból épít fel egy világot magának, melyben juhok ellenek, a rádióban lelkesítő beszédet tartanak, beadványokat fogalmaznak, törvénytörési tárgyalásokra járnak az apja ügyében, csak éppen a miértekre nem jön válasz. A mögöttes társadalmi tablónak, mint valami monstrumnak, a súlyát érezzük, de az igazi arca rejtve marad. A mohó óriás kiszolgáltatottjai a főhősök: Elzász-Lotaringia néni, az udvarhölgy, Radu II, a Dinamo focistája, Gogu, a kis vagány, Jenő bácsi, a törpe, Sanyi doktor, Ducu úr, Mária néni és anya, akinek petefészek-gyulladás van, és végül összeáll a törpével. A kusza rokoni viszonyokban a gyerek nehezen igazodik el. Körülöttük mindent beleng a macskaszag, önálló életre kelnek a nehéz illatok, melyet a vastag, olajos fürdővíz sem képes eltüntetni. Mindez arra hivatott, hogy a fojtott levegőjű ötvenes éveket illusztrálja.

„Itt volt, és történt minden, a padláson, akár a moziban” – olvashatjuk a regény felénél, és ez sokat elárul a próza megszerkesztettségéről: filmszerűen építkezik, képek torlódnak egymásra, idősíkok csúsznak egybe, áttűnnek egymáson. Az idézett mondat másik vonatkozása a szemléletre világít rá: mintha az egész történet a gyerek képzeletében a padláson játszódna, ahol valóságos és mesés elemek keverednek. Nyilván nem szándékos áthallásról van szó, de erről önkéntelenül is néhány filmes párhuzam jut az eszükben, pl. Fellini *Amarcordja* a következő leírás kapcsán: „Róza néni megrántotta melle felett a ruháját, hirtelen felnyílt, szinte felhasadt a blúza, akár egy álombeli ajtó vagy viharfelhő, egyszerre csapódott ki a két melle. Arcomra, fejemre omlott, egyik fekete bimbója beleszúrt a szemembe.” A filmben Róza néni helyett a rimini trafikosnőt látjuk, a szituáció pedig nagyjából ugyanaz.

Hasonló korú Truffaut *Négyszáz csapásának* gyerekhőse is, vádló arca a film végén és kiszolgáltatottsága sokban rokonítható, leginkább azonban a következő jelenettel állítható párhuzamba: „Hátat fordított, s a köpcös emberrel kettesben elindultak az új gyáracsarnok vörös falai felé. Nem vártam meg, amíg a sötét bejáratig érnek, visszaültem az átmelegedett padra, becsuktam a szemem, és nem láttam semmit, sem fekete, sem ezüst pontokat. A verebeket hallottam fent a csatornában, és a hordógyár előtt, a földön rívó unokaöccseiket.” Az idézett részben az anyja elküldi az ötödikes Tibort, hogy látogassa meg az apját. A gyerek egy gyárudvaron találja magát, ahol a munkások védősisakot hordanak, nem tudja pontosan, hol van, és mikor jut vissza, csak annyit tudatosítanak benne, hogy „szabadságarcos az én apám, s csupán azért nincs velünk, mert megszire kellett mennie”. Az ötvenes évekbeli párhuzam más szocialista országokba is átlátható: ugyanezt a kort és ugyanezt a szituációt éli át Emir Kusturica gyerekhőse az *Apa szolgálati útonban*.

Ahogy az említett filmekben, ugyanúgy a regényben is a gyerekhős tapasztalja, hogy valami nincs rendben a társadalomban, valami ellen harcolni kellene, meg kellene találni az ellenszert, a megfelelő fegyvert. Ennek a tétova keresésnek, a definiálás igényének vagyunk tanúi. A regény gerincén szinte egyenlő távolságban helyezkednek el a „titkos fegyverek” újabb és újabb értelmezései. A cím legelső definíciója így hangzik: „Az okok a tényeket kényszerpályára terelő titkos fegyverek.” Néhány oldallal később megtudjuk, hogy „Csak a titkos okok készülődtek, hogy eltérítsék útjukról a dolgokat.”

Aztán: „Ilyen titkos, furcsa okok állnak az egyszerű dolgok mögött.” Ami eddig kissé ezoterikusnak tűnt, az konkrét valósággá válik: „A faluban majd minden fiúnak volt fegyvere, egyikük csúcsos báránybőr kucsmája alatt, a kopaszra nyírt feje búbján viselt egy revolvert.” S hogy a titkos fegyvert mennyire szélesen kell értelmezni, arra utal a regény legutolsó mondata is: „Karom hajlatába akasztva a távcsövet viszem, akár egy fegyvert.”

A második regényre, *A céda nyúlra* is jellemző a sejtetés, a lebegtetettség, az eseményeket rejtett utalások fogják össze. Továbbra is háttérben marad a mettől-meddig, a mit-miért, a ki-mikor-és-hol kérdése.

Visszatérő figura a „sötétkékre ázott” rendőr, aki igazoltat, alakmása az „ismerős”, az állam embere, aki majd az *Adam Adamban* vizsgáló-vallatóként él tovább. A zaklatásoknak kitett főhős naponta érzelmi valamilyen formában az orwelli világ nyomasztó súlyát. Tejhordásból tengeti életét, egyébként tanári diplomája van. Egyik nap beállít hozzá Bálint, a barátja, aki szintén értelmiségi, és éppen az iskolaügy foglalkoztatja, a probléma számukra is ismerős: „huszonöt gyerek kell egy magyar osztály indításához”. Előhúz a zubbonyából egy tarka bundás süldőnyulat. Az ironizáló szándék nyilvánvaló. Bálint elmegy, a nyúl marad. „Van egy bejelentetlen nyulam, azt simogatom” – mondja a főhős a hetesnek, aki egyébként román. A nyúl kitűnő alany arra, hogy hosszú monológokat hallgasson végig. A főhős „többiségi orvos barátjától” olyan tetemes összeget örököl, hogy vehet rajta egy kötőgépet. A zöld pulóvereket egy tanártársa árulja a feketepiacon. Az „ismerős” Bálint felől érdeklődik, és házkutatást tartanak. Az asztalon feldől a málnalekvár, és a piros lé „egy szomszédos ország alakját vette fel, ijedten elkentem, mielőtt átfolyik saját határain”. Az egyes szám első személy kiválóan alkalmas arra, hogy a főhős mindennapos félelmeit öniróniába fojtja.

A „titkos fegyverek” komplex fogalma, melyről „nem jó hangosan beszélni”, a történelem és a vállalt múlt fogalmaként húzódik tovább a következő két regényben. *A céda nyúl* abszurdba hajló története megint csak ürügy, hogy meneküljön valami nyomasztónak a súlya alól. A következő részlet akár az egész könyv ars poeticája is lehetne: „Annyi baj szakadt ránk, a történelemre gondolni nem jutott időnk, csak költészetként érzékeljük néha. Bennünk volt, zsigerileg, akár a szerelem, öntudatlanul és szótlánul, csak alkalom kellett nekünk és minden a mai jövevénynek, máris feltört belőlünk, neveket, évszámokat suttogtunk vallomásként. Ki-ki saját vágyait hordozta múltjaként, és egymásnak mesélték el, ami belőle elmondható különböző nyelveken. Viszonzatlan szerelem volt.” A szerelem persze „kolera idején” is virágozik, áldatlan urbánus nyomorban is, és itt van társnak a török Leila, akivel a főhős osztozik a közös kisebbségi sorsban. A másik társ a nyúl, miként Arto Paasilinna *A nyúl éve* című regényében, akivel meg lehet osztani minden gondot, esetleg bele is lehet rúgni, ha olyan a kedve.

Az „ismerős” zsarolással próbálja beszervezni a főhőst, felelősségre készül vonni közveszélyes munkakerülésért, „az ilyen delikvenszereket gyorsított eljárással küldik le a csatornához a szocializmust építeni”. A román „ismerős” sajátosan viszonyul a hetvenkedő magyar értelmiségihez: „Maguknak, nemzetiségieknek könnyebb a dolguk... Ha nem sikerül valami, rákenhetik arra, hogy el vannak nyomva, mert magyarok, svábok vagy törökök.” Nyomatékul otthon rendőrségi idézés várja a főhőst. Betoppán Bálint anyaországbeli menyasszonyával, aki jóval idősebb vőlegényénél. A házasságkötés a menekülés egyik alternatívája. A főhős leviszi a bőröndben a nyulat a henteshez, mivel

feketevágás lesz, a hús felét felajánlja a szolgáltatásért. Leilának elárulja, azon töpreng, hogy feljelentse-e Bálintot, akit keresnek. Mire visszaér a henteshez, a nyúlhús papírba csomagolva várja, de a hűtőkamrából más is előkerül, az „ismerős”, akinek elárulja, hogy „megérkezett.” Hazaballag a hússal a vendégekhez. Átmesélni kínos, mert csak ennyi hámozható ki a cselekményből. Az elmondottakból is kitűnik, hogy nem a történet és tanulmányai miatt érdemes elolvasni a regényt, hanem mögöttes tartományai miatt. Bár még így is vitatkozhatnánk a fülszöveggel, amely szerint *A céda nyúl* a romániai magyar értelmiség egyik lehetséges túlélési technikáját villantja fel. Vajon mire gondol: az anyaroszágbeli mennyasszonyra mint megoldásra vagy a besúgásra? Esetleg mindkettőre, amit a cím sugall.

Az *Adam Adam* esszészzerű intellektuális próza, a totalitarista rendszer negatív utópiája, és egy európai ország közelmúltjának körképe. Adam Adam, a főhős kilenc évvel az események előtt kereszteltette át magát, vállalva a bürokrácia útvesztőit is. Úgy érezte, új életet kell kezdenie egy új névvel negyvenévesen. Élvezte, hogy a neve mások számára olyan, mintha valami jelige lenne. Ha fanatikus terve sikerülne, az ő képe és neve szerepelne a nagy Ő gyászjelentése mellett. A zsarnok elpusztítására készül. Terve vízióvá, monumentális, színpadias leszámolássá szélesedik, amely után a világ újra visszatérhetne a régi kerékvágásba. Az emberek nyögnek a mindennapi terror alatt. Koszmikus vízióvá nő közben az orwelli világ, tele titkosrendőrrel, dróthálóval és betonkerítéssel. Az „állatfarmon” mindenki a „NAGY TESTVÉR” fogadására készül, a kiszemelt gyerekcsoport tagjaitól garatváladékot vesznek, egy különleges brigád jelszavakat meszel. Adam Adam nemcsak magának ad nevet, hanem vizsgáló-vallatójának is: Belfegornak nevezi. Adam Adam egy fogyatkozó kis nép érdekében cselekszik, amely „maga is elmerült titokká vált, a nyelvébe, meséibe menekült, akár egy őserdőbe”. A nagy Ő fogadására egy bizottság (melynek Adam Adam is tagja) válogatja a legmutatósabb nőket, köztük van Maria is, aki később kislányt szül. A kislánynak mesél Adam Adam.

Különleges funkciót töltenek be a mesék, melyek biblikus hangvétellel szólnak meg, látszólag távoli tájakra visznek, építkezésük az álom logikátlanságára és szokatlan képtársítására emlékeztet. Az allegorikus szándék a következő mondatból is kitűnik: „Egy strucc is turulkodott odafent.” A mese a regény elején és végén bukkan fel, mintegy elvágyódáskeretet biztosítva. A kötet így egy nyugtalanító tanulságokat hordozó mesével zárul.

A három egymást követő regényben fokozatosságot érzünk, a fenyegetettség eluralkodását, a zsarnokság kiteljesedését. A *Titkos fegyverek* még füledt társadalmi léggömb ellenére is személyes, bensőséges marad. Az elidegenítő hatások elsősorban az ironizáló szándék miatt szaporodnak el *A céda nyúl*ban. Az *Adam Adam* pedig a legsivárabb embertelenség felé robot, itt már minden és mindenki idegenné válik, nincsenek magukkal ragadó jelenetek, a párbeszéd is ritkulnak, állapotok vannak inkább és kilátástalanság. Hosszabbodó mondatok és fogyatkozó konkrétum, nincs ami fogódzót adna az olvasónak. A kifejezésformák, a stílus mindenkor az írói szándéknak rendelődik alá, és teremtményes, nyelvilag is kimunkált prózát.

S Z Í N H Á Z

NOTESZLAPOK A STERIJA JÁTÉKOKRÓL, AVAGY A SZENT SZÁVA ÉS A TÖBBIEK

Hogy Feliks Pašić, a Sterija Játékok főszelektora jelentését egy idézettel kezdte, mely a művészet (a színház) és mindennapi élet kapcsolata után kérdez, az semmiképpen sem tekinthető véletlennek. Napjaink társadalmi, politikai és emberi – s természetszerűen művészeti, tehát színházi is – válsága óhatatlanul felveti a művészet s ezen belül minden művészetek közül a leginkább társadalminak és a leginkább jelen idejűnek tekinthető színjátszás szerepének, helyének kérdését, akárcsak azt a gondolatot, hogy nyújthat-e a színház olyan tapasztalatot, amely segíthet az általános válság könnyebb megoldásában. Egyértelmű, megbízható válasz a felvetett kérdésre – nincs. Pontosabban most még nem létezik, lévén hogy túlságosan is benne vagyunk az események sodrában, hogy hiányzik az a szükséges távlat, distancia, amelyből nemcsak az élet és a művészet pillanatnyi kapcsolatát látnánk, hanem megítélhetnénk ennek alakulását, sőt eredményét, következményeit is. Mindez azonban nem lehet a mi dolgunk, kivált nem ebben a pillanatban, hanem az utókoré lesz. Mi nem tehetünk mást, mint testközelből, közvetlen élményként szemlélni ezt a sajátos, a mostanihoz hasonló intenzitást csak ritka pillanatokban mutató kapcsolatot a társadalom válsága és a színjátszás között. Kizárólag regisztrálhatjuk végső szubjektívizmussal, hogy megítélésünk szerint, előadásonként, mit mutat ez a kétségtelenül izgalmas és tanulságos mérlegjáték valóság és művészet, élet és színház között.

Az alábbiakban arról kívánok beszámolni, hogyan láttam, hogyan éltem át ilyen szempontból az ideit, 35. Sterija Játékokat.

Legegyszerűbben szólva: *vegyesen*. Annak ellenére, hogy egyetlen új drámai szöveg előadása sem hagyott, hagyhatott közömbösen, csupán egyetlen, a zenicaiak által színre vitt Siniša Kovačević-dráma, a *Szent Száva*, érintett meg igazán, míg a másik ötöt csak bizonyos vonatkozásaiban éreztem közelinek. (A két klasszikus mű, a Stjepan Mitrov Ljubiša-regény, a *Kanjoš Macedonović*, motívumai alapján írt színpadi változat és Ivan Gundulić eddig soha nem játszott „szerelmi tárgyú klasszikus mitológiai” drámája, *Az elrabolt Proserpina*, számomra teljesen érdektelen maradt, lehetséges, hogy mindkettő tartalmaz időszerű mozzanatokot, de az előbbi színészilag amatőr, avult színjátszást, csikorgó népszínműveskedést mutat, az utóbbi pedig annyira cizellált eszteticizmussal készült, hogy szinte nézhetetlenné vált.) A szerzői névsor – Aleksandar Popović, Goran Sztefanovszki, Dušan Kovačević, Siniša Kovačević és – kétszer – Dušan Jovanović – olyan, hogy rangosabbat kívánni sem lehet, talán egy fesztiválon sem volt ennél eminensebb szerzőgárda, s talán ezért is nagyobb a csalódás, mint bármikor máskor.

Sajátos utat rajzol elénk Aleksandar Popović pályája. Mintegy két és fél évtizeddel ezelőtt szinte évadonként kerültek színre abszurdoid mentalitáskomédiái, amelyek a sajátos belgrádi színházi nyelv kialakításában is fontos szerepet vállaltak. Majd törés állt be Popović dramaturgiájában és opusában, egyfelől mintha kiégett volna, másfelől viszont a politika szűklátósága és mindenhatósága embargó alá helyezte, amikor néhány évvel ezelőtt megengedték műveinek színre vitelét, akkor a kezdeti szakaszhoz képest

másféle Popovićyal találkoztunk. Vígjátékaiban az addig domináló, a szerb mentalitásra vonatkozó mozzanatok háttérbe szorultak, s egyre több politikum kapott bennük helyet. De nem a legfrissebb aktuálpolitika, hanem a közelmúlt, elsősorban a háború utáni évekre, állapotokra vonatkozó politikum töltötte ki komédiáinak dramaturgiai járatát. Hogy Popović vígjátékai nem maradtak érdektelenek, annak magyarázatát abban lelhetjük, hogy a háború utáni évekből olyan témákat emelt ki, amelyek néhány évvel ezelőtt még tiltottak voltak, tabuknak számítottak. Ennek a vonulatnak halvány lenyomata az idei műsorba iktatott vígjáték, *A krédlikakas*, amelyet Branko Pleša jó tempójú, szellemes rendezése sem emelhetett túlságosan magasra, jóllehet néhány remek színészi teljesítmény (Branko Brstinaé, Dara Džokićé, Radoslav Milenkovićé, Aljoša Vučkovićé és Plešáé) kellemes, népszerű szórakoztató színházzá tette, mert a vékonyka történetet nem önmagában kívánta kiteljesíteni, vonzóvá, tartalmassá hízlalni, hanem olyan mai aktualitásokkal fűszerezte, amelyek a háború utáni Belgrád külvárosában élő kisembereknek, de másoknak sem juthattak eszébe. Ilyképpen egy kort megidéző vígjátéki történet helyett, ezt megszakítva, háttérbe sorítva, kabarétréfák sorozatát látjuk.

A szerb drámatörténet joggal tekinti Aleksandar Popovićot a nušići komédiográfia folytatójának, aki a Ionesco-szerű abszurd drámatól is sokat tanul és kölcsönöz, a popovići dramaturgia folytatója pedig Dušan Kovačević, a néhány éve legnépszerűbb szerb vígjátékíró, aki hasonlóképpen mentalitás-komédiákat ír, de az abszurd nyelvi humor helyett inkább a helyzetek komikumára épít, s művei szerkesztés szempontjából is egységesebbek, nem a polgári vígjátékírás ionescói karikatúráit utánozzák, hanem a polgári színműírás hagyományait követik. A *profi* című egyfelvonásos a Híd márciusi számában közöltünk róla kritikát), amely elsősorban Havel újabb történeteire emlékeztet, nem dráma, hanem epika. Egy nyugdíjaztatott nyomozó idézi fel, meséli el az írónak, akit húsz éven át követett, akinek minden mondatát és tettét rendőrségi dossziéba örökítette, mikor és hol „találkoztak”. Ahogy Havel *Audienciájában* is, erre emlékeztet leginkább *A profi*, nem a tragikus helyzetben levő íróról szól a mese, hanem a Sörmesterről, nem a rabról, hanem a rabtartóról, ugyanúgy Kovačević sem elsősorban a mellőzések után szerkesztővé tett íróról, hanem hűséges árnyékaról, a nyomozóról ír tragikomédiát. Kétségtelenül mai emberi történet, de igazi drámává csak kivételes színészegyéység képes avatni. Kovačević szerencséje, hogy a nyomozót Danilo Stojković alakítja, aki az övénél is kevésbé drámai szöveget, bármit élménnyé tudna varázsolni, s így valójában nem deríthető ki, mit ér Kovačević legújabb színpadi műve.

Goran Sztefanovszki szinte egyedül képviseli a mai macedón drámáírást, mind drámáinak számát tekintve, mind pedig kedvelt tematikáját – a nemzeti identitást – nézve. Felkavaró, aktuális szövegei rendre figyelmet is keltettek, a most színre került *Bábel tornya* azonban áttételesebb, általánosabb, s ezáltal sterilebb is régebbi műveinél. Olyan mindkire és senkire sem vonatkozatható történet a soha sem felépülő hétszintű garázsról, amely annak ellenére befejezetlen marad, hogy mindenki érte él és dolgozik s áldozatává, nyomorékává lesz. A metafora kétségtelenül az egész országra értendő, s ilyenformán ma határozottan aktuálisnak tekinthető, de mivel mindvégig megmarad az irracionális túlságosan is általános síkján, hiányzik belőle a helyhez és időhöz kötő nehezék, annak ellenére, hogy Slobodan Unkovszki tiszta, következetes rendezése és a színészeknek a mindennapi realitást sugallni kívánó sallangmentes játéka igazi profi teljesítmény, színvonlas és kiegyensúlyozott munka, fokozatosan érdektelenné, unalmassá

válík az előadás. Megmarad mindenkit érintő, de konkrétan senkire sem vonatkozó, tartozó történetnek, színházi estnek. Kár, mert a *Bábel tornya* kétségtelenül az a mű, amelynek szerzője naprakész időszerűséget tűzött maga elé feladatul, vállalt, ám a szándéknál tovább, messzebbre nemigen jutott.

Hogy Dušan Jovanović két műve is helyet kapott a fesztiváli műsorban, az nemcsak természetes, hanem ebben a pillanatban jelképes is lehet. Természetes, mert íróként is és rendezőként is leginkább Dušan Jovanović munkásságához fűződik a jugoszláv dramaturgia és rendezés megújulása, de jelképes is, mert a két mű, a *Viktor, avagy Az ifjúság napja* és a *Fal, tó* mintegy példázza azt a váltást, sőt törést, amely a drámaíró Jovanović pályáján bekövetkezett. Ha azt tartjuk szem előtt, hogy Dušan Jovanović opusa, munkásságának jelentősége mindenképpen megérdemli, hogy az ország első színházi fesztiválján, amely az új jugoszláv dráma serkentésére, támogatására jött létre, teret, nyilvánosságot kapjon pályájának alakulása, meghatározó pillanata, akkor indokolt a választás. Ha viszont a két konkrét művet nézzük, függetlenül a szerző érdemeitől, személyétől, akkor Pašić választása indokolatlan bőkezűségnek minősíthető. A *Viktor, avagy Az ifjúság napja* néhány évvel ezelőtt íródott, tele akkori politikai aktualitással, sőt botrányal, mint amilyen a Mladina körül alakult, amilyen a Jansa-ügy volt, amelyek ilyen direkt formában azóta elévültek, ami viszont az egykori harcosokra, az öngazgatás visszásságaira, a politikusok erkölcsstelenségére vonatkozik, az közhelyszerűen ismert, lerágott csontra emlékeztet. Kár, hogy a dráma forróbb pontjai kihültek, mert így az az írói ötlet sem működik igazán jól és funkcionálisan, amelyre Jovanović épített. Nevezetesen, hogy századunk első évtizedeinek francia szürrealizmusából ismert Roger Vitrac művének, a *Viktor, avagy Amikor a gyermekek vannak hatalmon* alaprajzát követve mutatja meg, egy gyermek szemével nézve a felnőttek világának hamisságát, sőt romlottságát. Jó elképzelés, de részben elavult problémákat hoz ma elénk, részben túlírt szöveg, részben pedig csupa olyasmi történik a szereplőkkel, amit betéve, előre tudunk. S ezeket a fogyatékosságokat Janez Pipan gageket halmozó rendezése sem volt képes feledtetni. Teljesen más típusú Jovanović másik műve, az „egész estét betöltő egyfelvonásosnak” nevezett *Fal, tó*. Ez klasszikus melodráma több mint tíz éve egy lakásban, de mégis – mert fal választja el a két lakrészt – külön élő házaspárról, egy mérnökről és egy színésznőről, akik már régóta nem tartoznak egybe, de még mindig éberben figyelnek arra, kivel beszél, találkozik a másik. Van ebben az összetartozó-szétválasztottságban, vagy – ha így tetszik – szétválasztott-összetartozásban bizonyos modern elidegenültség, korszerű magány, de dramaturgiailag gyenge mű, megannyi következetlenséggel, naiv szerkesztéssel. Mindkettőjüknek van egy-egy alkalmi beszélőtársa, akire azért van szükség, hogy rajtuk keresztül nekünk, nézőknek mondják el életük történetét, de amíg a nő esetében ez jól funkcionál, hiszen egykori, Ausztráliából hazalátogató osztálytársnőjével beszélget, addig a férfi esetében teljesen érthetetlen, miért mond több mint tíz éve a házba járó barátjának éppen most olyasmit, amit feltehetően régen elmondott neki. Arról nem is szólva, hogy a házban naponta megforduló barát egy hatalmas méretű, a feleséget ábrázoló festményt csak most vesz észre. A befejezés, melyben a két ember a halálban ismét egymásra talál, emberien meghatározható, de talán előbb azért, ahogy a két főszereplő, Milena Zupančič és Radko Polič ezt eljátssza, mint ahogy ezt Jovanović megírta. A *Fal, tó* csak azért érdemelhet figyelmet, mert egy jelentős író dramaturgiájának fordulópontját jelenti, jelzi, hogy Dušan Jovanovićtól ezentúl másféle műveket kell várnunk, mint ennek előtte. Bár, ki tudja...

A 35. Sterija Játékok központi eseménye Siniša Kovačević Szent Száva-dramájának zenecai előadása volt, amely, tudjuk, nem Újvidéken, hanem Belgrádban botrányt kavart. Ez azonban nem művészi okokból történt, hanem politikaiakból. Ezért, bármennyire is szépen hangzana, a *Szent Száva* körüli viadal mégsem napjaink *Hernani*-csatája. Nem művészi nézetkülönbségek váltották ki a konfliktust, hanem politikaiak, ami egyáltalán nem véletlen, ha tudjuk, hogy a *Szent Száva* nem csak történelmi dráma, sőt legkevésbé az, hanem olyan nemzeti történelmi tárgyú mű, amelynek kifejezett politikai tartalma, mondandója van, s ez a politikum sokkal inkább jelen, mint múlt idejű. Teljesen szinkronban van azzal, ami az utóbbi években Szerbiában történik. Tény, hogy Siniša Kovačević másmilyen Szent Száva-képet mutat, mint a köztudatban él, hogy közhelyszerűen szólva demitizál, mert a négy részből és huszonhét képből álló, krónika-szerűen felépített életrajzból nemcsak az önálló nemzeti állam és egyház megeremtésének tényéről értesülünk, hanem azokról az eszközökről is, amelyekkel Száva a célját megvalósította. S ezek az eszközök egy csöppet sem kulturáltak, emberségesek, ellenkezőleg, csalás, megvesztegetés, gyilkosság útján jutott a szent ember eredményre. S ebben nincs semmi különös, még ha a közönség egy része eretneknek, szentségtelennek is nyilvánította az író megmutatta utat. Azt hiszem, Siniša Kovačević csupán jeles Shakespeare-tanuló, aki sem a történelmet, a múltat, sem pedig a történelmi személyeket nem tiszteli annyira, hogy emberként ne ábrázolná őket. Lehet, hogy a történet egyes részletei nem felelnek meg a valóságnak, de hogy általában megfeleljenek a történelmi gyakorlatnak, az vitathatatlan. S ez fontosabb a részletek hitelességénél, hiszen a drámaíró feladata nem a múlt tökéletes rekonstruálása, hiteles megidézése, hanem a jelen számára történő felhasználása, átlényegítése. S ilyen formán sokkal érdekesebb Kovačević Szent Száváról írt műve, mint amiért a szerb szélsőséges csoportok elítélték, tiltakoztak ellene. Szent Száva pontosan azt csinálta, értesülünk a drámából, mint amit a szerb vezetők ma szorgalmaznak. Érdekes lenne megtudni, hogy a mai vezetők hogyan vélekednek a történelem szent emberének machiavellizmusáról, vajon itt-ott magukra s a mi korunkra ismernek-e. Kovačević demitizál, de óhatatlanul és akaratlanul egy új mítoszt is teremt: az erős Szerbiát létrehozó vezető mítoszt. Hogy ez így van, bizonyíthatja az újvidéki közönség reagálása is. Minden slogant, amely Szerbiát dicsőítette, erősségét, egységét hirdette, lelkesen megtapsoltak, elfeledkezve közben arról, hogy a részeredményeket miféle eszközökkel érte el. S ezen a szerző, ha valóban mindenféle, múltbeli és jelenbeli demitizálás volt a célja, ami elképzelhető, alaposan elgondolkodhat, rájöhet, hogy az írói szándék hogyan fordulhat fonákjára, hogyan kezd az eredeti alkotói szándéktól elrugaskodva új, önálló életet. Szép példája ez annak, miféle erő rejlik a színházban, s hogy miért – lehet – veszélyes eszköz a színház a politika kezében, olykor az alkotóktól függetlenül is.

Íróként Kovačevićet aligha érheti vád. Szituációkra csupaszított krónikájának minden egyes részlete, szereplője, nyelve az író célját szolgálja, annak megmutatását, hogy egy vezéregyenység miként tudja felhasználni a Nagy Történelmi Mechanizmust, ha felismeri működésének törvényeit. Ebben kétségtelenül Shakespeare-tanítvány Kovačević, amiben viszont nem követi a minden drámaírók mesterét, az a szereplők belső világának, lelki problémáinak megmutatása. Szávanak ugyanis a történet végén jut eszébe, hogyan egyeztethető össze mindaz, amit a cél érdekében tesz, a vallási tanokkal, Isten tanításával. Nincsenek dilemmái, csak célja van, Szerbia erősítése és korszerű

állammá formálása, s eszközei vannak, amelyeket talán mégsem szentesíthet a legszebb cél sem.

Kovačević drámája joggal keltett érdeklődést, váltott aki megkülönböztetett figyelmet és különféle értelmezést, hiszen a történelem kosztümjében véresen aktuális kérdéseket vet fel. Hogy a közönség olyan barbár módon reagált, mint Belgrádban történt, vagy hogy félreértelmezte az írói szándékot, mint Újvidéken, arra kevésbé a mű, sokkal inkább a politikai pillanat és a színházi meg gondolkodói kultúra hiánya szolgálhat magyarázatul.

Az idei Sterija Játékok visszatérő kérdése, mi lesz a rendezvény további sorsa, jövője, vetették fel sokan, elsősorban az ország egységére, sorsára célozva, arra, amitől ez a fontos jugoszláv színházi esemény léte, alakulása nem függetleníthető. Joggal merült fel sokunkban az aggodalom, de ugyanilyen jogosan gondolhatnánk arra a lehetőségre is, amely közvetve érintheti ezt a rangos színházi rendezvényt, mert közvetlenül a színházakra vonatkozik: hogyan alakul majd színházaink jövője a többpárti rendszerben? Milyen anyagi és eszmei helyzetbe kerülnek? Kiszolgálói lesznek-e a változó hatalmi ideológiának, erre kényszerülnek-e, vagy lesz erejük, módjuk kivívni művészi szuverenitásukat, amely azonban nem zárja ki fontos közéleti szerepvállalásukat. Erre nyilván néhány éven belül választ kapunk.

GEROLD László

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

„FEHÉRBEN FEHÉRREL...”

„A fehér gyász-szín,
könnnyekkel sós vízben mosdatott
feketesség.

Karok, combok, a kényes nyak
és holdvilágképű hús hasak
színe, ahova fejet hajthatsz
szomorúságodban fülelni.”

(Kondor Béla: *Értekezés a színekről*)

Az *Élet és Irodalom* 1990. május 16-i számából tudtam meg, hogy posztumusz Kossuth-díjat kapott Kondor Béla és Tóth Menyhért. Mindkettejüket személyesen is ismertem. Olyan festők voltak, akik a fehér szín bővületében éltek, és az örök vesztesek fekete világába taszította őket a mellékes figurák hada. Maradéktalanul a művészet hívei voltak, őszinteséget és a tökély fehér izzása utáni vágyat sugároztak. Mert a fehérből, a *semmi* végtelen, kozmikus szimbólumában egyesül a kezdet és a vég, a remények és a sejtések, az idő és a tér, hogy az alkotó élet teljes megtisztulásához vezessen.

Csodálatra méltó kitartással mindkettejüknek sikerült megőrizniük alkotói poétikájuk integritását, kivívniuk a nemzetközi képzőművészeti kritika elismerését. Tóth Menyhért (1904–1980) a Szeged melletti Mórahalmon látta meg a napvilágot, akkor,

amikor Csontváry, a művészet száműzöttje a színek fényének titokzatos erejétől megbabonázva igyekezett fölfedezni a „napútszínek világító fokozatát” (Gerlőczy–Németh: *Csontváry-émlékkönyv*. Corvina, Budapest, 1984). Ekkor festette többek között *A Nagy Tarpatak a Tátrában* és *A taorminai görög színház romjai* c. festményeket. Bizonyos volt ekkor már messiás voltában, és ezt jegyezte le: „e két nagy munkával a világot már meglephetem”. A következő évben magabiztosan követi azt a festői utat, amelyen „fehér színek pompáznak, világító színek ragyognak...”

Tóth Menyhért 1930-ban a pesti Művészeti Akadémia hallgatója lett, ekkor rendezik meg Csontváry alkotásainak retrospektív kiállítását. Egy évre rá, 1931-ben született Kondor Béla. A budapesti Képzőművészeti Akadémián diplomált a Dózsa-fölkelésnek szentelt grafikai sorozatával. Aztán az 1956-os véres forradalom következtét, melynek félelmetes tapasztalatai örökös ösztönző élménnyé bokrosodtak művészetében. Két évre rá a luganói *Bianchi e nero* kiállításra viszi műveit. Ugyanebben az évben, 1958-ban a brüsszeli EXPO Világkiállításon, a modern művészet 50 évének bemutatásán Csontváry *Tengerparti sétalovaglása* elnyeri a nemzetközi zsűri nagydíját. Az addig elsősorban grafikus Kondor ekkor kezd – a magyar festészetben egyedülálló – olajfestményeket festeni.

Hamvas Béla – akinek a sorsa sokban közös volt az említett festőkével, és aki az idén úgyszintén Kossuth-díjat kapott – Cédus-parafrázisa nemcsak Csontváryra, hanem Tóth Menyhért és Kondor Béla festészetére is érvényes: „A cédus megközelíthetetlen magasságban mered fölöttem, félelmetes nyugalmában mintha Isten & a világ leszakadt volna róla & egyedül állna a Libanon csúcán” (*Új Symposion*, 1972. 84. sz.).

Tóth Menyhértet 1973. október 17-én Baján ismertem meg, a felejtethetlen Nagy István-centenáriumon. Kollégám, a művészettörténész dr. Solymár István azt ajánlotta a kora reggeli órákban, hogy a tárlat megnyitása előtt menjünk el megnézni valamit. A kiállítási terem bejáratával szembeni napsütötte falon nagy fehér festmények fénylettek. Egyedülállóak, a teremben semmivel össze nem hasonlíthatóak voltak, *fehérben fehérrel* festette őket Tóth Menyhért, akinek a nevével már találkoztam 1970. március 11-én egy Székesfehérvári kiállításon.

„Saját útját járó magányos óriás – mondta Solymár –, mint Nagy István.”

E nap meglepően meleg estéjén Baja utcáin sétáltam Solymárral. Valami arra ösztönzött, hogy jól megnézzem magamnak azt a várost, ahol édesapám töltötte utolsó napjait, mielőtt végérvényesen eltűnt volna a pusztító háborúban. Solymár fáradhatatlanul mesélt Tóth Menyhért hányatott életéről. Egy éhes disznó megharapta, alig tudták megmenteni, s ez a tragikus esemény maradandó testi és lelki sebeket hagyott rajta. A falujában élt, állandó nélkülözés közepette művelte házának kertjét: majoránát és zöldségféléket termelt. Embergyűlölőnek képzeltem, akivel csak terhes és unalmas beszélgetés lehetne folytatni. Festészete népszerűtlen volt az egyként gondolkodás szocrealista karmesterei számára. Csakhogy a reggel látott és átélt képek sehogy se illettek bele ebbe az általam kirakott mozaikba. Éppen ezen morfondíroztam, amikor az egyik sarok mögül két éjjeli sétáló bukkant föl: Tóth Menyhért és felesége!

Hajnalig beszélgettem vele. Hallgattam csöndesen mormoló monológiát. Lelkesedett az életért, melyben mindennek megvan az oka, az alföldi színpompában megbúvó falusi házak fehérjének kiaknázatlan lehetőségeiért és végtelen mélységeért. Egy keserű szó sem hagyta el ajkát, nem tiltakozott az igazságtalanság ellen, nem irigykedett, és nem

Ajtatos manó

szobor

Nem volt
 mindaz amir volt
 hanem csak egy
 ember amir volt.

Kondor Béla: Ajtatos manó (rézkarc, 1962)

akart más lenni, beletörődött a sorsába, s a művészetben találta meg létezésének értelmét. Összhangban él a világmindenséggel. Méltóságteljes belenyugvással viselte a dolgok természetes rendjében ráosztott terheket. A természet fia volt, a naiv művészekhez hasonlított, de nagyfokú képzőművészeti öntudattal rendelkezett, modern kolorista volt. Öszinte emberi tudásvágytól vezérelve és modern poétikával fölverte a teljes harmóniára törekedett. A fehér izzásban kereste a kozmikus tereket, amelyekben a mindenség kezdetét és végét sejtette. Intenzív élni vágyását festői alkotásokban tárgyiasította. Élete így kapott értelmet.

Többé nem találkoztunk. Annyit tudok sorsának alakulásáról, hogy életének végén bekerült az érdeklődés középpontjába, egymást követték hazai és külföldi kiállításai, festményeit pedig mind nagyobb és nagyobb megbecsülés övezte.

A Tóth Menyhérttel való megismerkedésem évében Kondor Béla már nem volt az élők sorában. Váratlanul halt meg 1972. december 12-én. Egy évtizeddel korábban, 1962 augusztusának egyik forró délutánján ismertem meg. Akkor még nem volt egyszerű dolog följutni Pestre, és Kondor se volt kívánatos személyiség hazája művészeti életében. Tíznapis ismeretség után közös barátunk, a művészettörténész Németh Lajos, Kondor művészetének legjobb ismerője Gerlóczy Gedeonhoz vitt el bennünket, ahol feledhetetlen élményben volt részünk: Csontváry képeiben gyönyörködhettünk. Ámulattal hallgattuk a ki tudja, hanyadszor elmesélt történetet, hogyan vásárolta meg házigazdánk a birtokában lévő Csontváry-képeket egy árverésen 1919-ben 24 éves korában, megmentette a megsemmisüléstől ezt a fölbecsülhetetlen kincset.

Soha nem mertem megkérdezni Kondortól, hogy eszébe jutott-e valaha, mi lesz az ő hagyatékával.

Szerencsére a hivatalos művelődéspolitikával párhuzamosan és azzal ellentétben a magyar művészetet szívügyüknek tekintő szakemberek – Németh Lajos és kollégái – nem hivatalos mentőakciót folytattak.

Megismerkedésünk idején rendezték meg Kondor második (illegális!) önálló tárlatát az egyesült államokbeli Miami modern képzőművészeti múzeumában. Az akkor kiállításra kerülő 16 grafika 1964 szeptemberében Szabadkára is eljutott, és ugyanebben az évben a fiatal művész díjat kapott a tokiói nemzetközi grafikai biennálén. 1966-ban a luganói grafikai biennálén is díjazták, akkor nevezte Arnold Kohler svájci kritikus „autentikus tragikus zseni”-nek (Németh Lajos: *Kondor Béla*. Corvina, Budapest, 1976).

Majd két évtizeddel később, amikor képei már korunk jelentős művészi értékeinek számítottak, legközelebbi barátja tollából a következő megrázó jellemzést olvashatjuk: „Romantikus alkat volt, egyszerre feltárukozni és rejtőzködni akaró. Naiv volt, szeretetre vágyó, ugyanakkor gőgösen elzárkózó, önnön titkát még maga elől is leplezni akaró. Szenvedélyesen érdekelte mindaz, ami a világban történik, a tudományban, a politikában, a szerelemben – és Narcisszusként megelégedett önmagával. De míg Narcisszus szerelmesen nézegette a vízben tükröződő arcképét, Kondor – mint a *Valaki önarcképe* sorozat bizonyítja – tudatosan összekeverte a tükröződő képet, felismervén, hogy a valóság lényege nem a harmónia, hanem a diszharmónia, nem a szimmetria, hanem az aszimmetria. Pedig vágyott a rendre, a harmóniára, a dolgokat elrendező rációra – de önmaga legmélyéről fakadt fel és követelte jussát az irracionalitás.” (Németh Lajos: *Szubjektív és objektív sorok Kondor Béláról*. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1984)

A türelmesen belenyugvó Tóth Menyhérttel ellentétben Kondor az urbánus környezet vitalis és összeférhetetlen, egyedülálló képviselője. A város nemcsak egy fokozattal van az alföld vízszintje fölött: Budapest magasfeszültségű, a megfélemtet intellektuális energiától duzzadó európai nagyváros. Kondor egyike Csontváry magányos cédrusainak. Gyökerei ugyan hazai földbe kapaszkodnak, de koronája a világ modern képzőművészetében lombosodik. Erkölcsi és művészi tetteivel példaképpé vált, és a hozzá hasonló tanítványok hiánya ellenére szinte iskolát teremtett törekvéseivel.

Nagy szakmai tudású, gazdag képzeletű és szimbolikájú grafikus volt, mélyen tisztelte az elmúlt századok kézműveseinek alkotásait, melyek még ma is teljes értékű műveknek számítanak. A középkori festők alkotásai kerítették hatalmukba, és szeretett volna „találkozni” az alvó Krisztus milesevői üres sírján virrasztó *Fehér angyallal*. Ezzel fejezte ki a művészet független, önálló életébe és az alkotói tett megvesztegethetetlen erkölcsi dimenziójába vetett megingathatatlan hitét. *Ítélező* kései angyalát az 1968-as egyetemista megmozdulások idején festette, amikor a művészek alkotásaikkal tiltakoztak az uralkodó politikai és szociális helyzet miatt.

Motívumai közül a keresztre feszítés 1949-től kezdve az ikonok ábrázolásmódjához kezd egyre jobban hasonlítani, a több száz éves kolostorok ikonjaihoz, melyek generációk során tanúi voltak az emberséges és az embertelen erők összeütközéseinek. De míg az 1964-ben született *Pléh Krisztusa* az alföld útszéli csavargóját koronázza királlyá, addig az 1971-es Krisztusai már a keresztre feszített egyén kilátástalanságát fejezik ki az emberi szenvedélyek kohójában.

A Dorottya utcában 1972-ben megrendezett utolsó önálló tárlatán kiállított Krisztusai csak a végzet játékának következtében váltak testamentumává. Egyik Krisztusa vörös talajból magasodik ki, testének transzcendens fehére világítja meg környezetének átetszően barna és sárga árnyalatait. A másik rózsaszín ideghálóként függ a végtelen kékségű pusztaságon levert kereszten. Az alig látható sárga fénykoszorú közepén határozott fehér ecsetvonás: a nirvána előhírnöke. Noha szerepel rajtuk a kereszt, és a figuráció se maradt el teljesen, ezek a képek az absztrakt kompozíció energiáját sugározzák: „világító színek ragyognak” rajta, mintha Kondor is megtalálta volna a „napútszínek világító fokozatát” valahol az érzékiség, a színek és a vonalak túlvilági szimbiózisában. Nyilvánvalóan az volt a szándéka, hogy szeizmográf módjára megörökítse az átélt történések iránti pszichológiai viszonyát.

Kukacsal, a fekete macskájával és a *Szentek bevonulása a városba* című festményével se sikerült megnyernie a 176 × 376 cm-es vászon megrendelőjének megértését és jóindulatát: a Kereskedelmi Kamara egyszerűen nem vette át a művet. Pedig ez lett volna a festő életében az utolsó bizonyítási lehetősége. Kondor e remekművének ma nincs ára: a nemzeti kultúra részévé vált. Érdemes felidézni Németh Lajos megállapítását: „... némiképp Csontváry *Panaszfalának* rokona, nem véletlenül játszanak a kéztartások oly fontos kompozíciós szerepet mindkét művön, és a kép színvilága is érintkezik a késői Csontváry-képek koloritrendszerével”.

A 25. ZÁGRÁBI SZALON

A manapság pluralistának nevezett képzőművészetben az individualizmus olyan jelenséggé vált, amelynek segítségével a művészek igyekeznek megmaradni saját művészi elképzeléseiknél. A művészek együttesen – de külön-külön is, mindenki a maga módján – arra törekednek, hogy felhívják magukra a figyelmet. Illuzórikus lenne hát az idei Szalon majd 300 résztvevőjét valamiféle stílusirányzatba sorolni. Figyelmet érdemel azonban a szelektorok abbéli igyekezete, hogy a színesség ellenére a minőséget tartották elsődleges fontosságúnak. A kiállítás a jelen képzőművészetének hű tükrö volt. Emellett az alkotók személyes vallomásaikkal izgalmas és vitára készítő témákat vetettek föl az érdeklődőknek.

Az idén vajdasági képzőművészeket is érdemeseknek tartották a szelektorok a részvételre. Sava Halugin szobrász, Dragan Jankov, Višnja Petrović, Szajkó István és Dragomir Ugren szabadkai, illetve újvidéki festők mutatkozhattak be Zágrábban, valamint Josip Aga Skenderović, aki jelenleg Párizsban él.

Sava Halugin bronzszobra, *A pár* a kegyelet méltóságteljes totemje, elénk idézi elfeledt emlékeinket. A két figura egy pillanat alatt születhetett: megőrizte az anyag vitalitását, és az alkotói energiát sugározza a nézőre. E mű egyidejűleg archaikus és időszerű. A figurációval és absztrakcióval nem törődve *A pár* autentikus, aktuális alkotás. Ugyanennyire impresszív Szajkó István *Fűzfája* is, az 1988-ban festett 160 × 300 cm-es vászon. A festő ördögi ecsetkezeléséről és kolorista érzékiségéről tanúskodik. Noha fölismerhető a motívum, Szajkó *Fűzfája* nem mutat semmi hasonlóságot a tájképfestészettel. A kép a természettel való bensőséges viszony expresszionista kifejezése. A festmény ökológiai kérdéseket is felvet, üzenetének azonban többféle értelmezése lehetséges, amit a kivitelezés, a briliáns „befejezetlenség” is sugall.

Az újvidéki Dragan Jankov egyéni ikonográfiájáról tanúskodik *A Niluson hajózva* című festményének izzó sárgasága. Višnja Petrović kiváló piktúrája is aktuális a megformálás tekintetében. Dragomir Ugren türelmes kutatója a rajz és a nagy gonddal kiválasztott színhatások egyedi összhangjának. Skenderović pedig tussal és tollal elképesztő következetességgel dokumentálta rajzainak létrejöttét. Műve, amelynek *A folyamat* címet adta, a jelenkor szenzibilitásának és önnön álláspontjának a „kardiogramja”. Ugrennel együtt spártai kitarással a „tisza” művészet elkötelezettje.

Néma párbeszédet folytatva a vajdasági művészek alkotásaival ezen a kétségtelenül európai színhelyen, elkerülhetetlenül elénk áll a néhai Sáfrány Imre sámánalakja. Példakép nélküli magányában, az intellektuális események központja, Párizs után áhítóza már négy évtizede a dogmák és szokások ellenére Sáfrány a pillanat festői megörökítését hirdette. Párizsban festette meg a *Kobalthajút* (1955-ben), majd 1956-ban önéletrajzának jelképét, a *Szamártöviseket*, hogy végül sok-sok *Sámán*jával maradjon meg emlékeztünkben. Ha élne, joggal vehetne részt az idei zágrábi kiállításon. Az eddigieken nem szerepeltek szabadkaiak, részben képességeik, részben pedig a rendezvény propozíciói miatt. Egy kivétel azonban akadt, a Szabadkáról elkerült festő és formatervező, Faragó Endre (1929–1986).

A világosan kivehető alapelvek egyike a napi aktualitások kerülése. Alivojvodić *Kék szeggel a pirosat* és Nenad Dančuo *Black & White* című művét kivéve minden alkotás individuális, tematikai tekintetben is, mintha mindannyian önmagukkal folytatnának

párbeszédet, szabad teret hagyva a néző gondolatainak, próbára téve szenzibilitását, ötletességét és türelmét. Ferdinand Kulmer szavai illenek a Zágrábban látottakra: „A festészet épp annyira válhat művészetté, mint bármilyen más emberi tevékenység. Engem a művészeti tevékenységből csak az alkotás érdekel: a mindent átfogó, abszurd, szinte rétegekből álló alkotás, mint a művészethez vezető egyik lehetséges út. Meggyőződésem, hogy a művészetet nem lehet megerősíteni, se vadként elejteni, és csapda se állítható neki! Különbösen is, mindinkább az a benyomásom, hogy a művészet a termelés ritkán előforduló mellékterméke.”

Időben és térben megalkotni egy művet, ez minden alkotó célja. Csakhogy a hagyományörzés és a jövő közt „a művészet egyre inkább kicsúszik kezünkől”, mondja Ivan Kozarić, és leszögezi, hogy „hosszú kutatás után jutottam el addig, hogy nyugodtan állíthatom: nyomára akadtam a művészetnek, és ez tökéletesen kielégít”. A nemrég elhunyt Ács József is sűrűn kockáztatta megszerzett pozícióit, hogy mindig a mában, az aktuális játékban szerepelhessen.

Mintha a művészek azon igyekeznének, hogy a művészet állóvizét apró kavicsok fölborzolják. A mai képzőművészeti szintér újításokban, hatásokban gazdag, talán nem mindig időálló, de időszerű és ötletes.

A nagy és jelentős kiállításokat – a zágrábi is annak mondható – díjak kísérik, melyeket ez esetben nemzetközi zsűri – Beke László, Ljiljana Domic, Werner Fenz, Michael Heardter, Elisabetta Longari és Giorgio Segato – osztott ki. A Szalon nagydíját a grazi Werner W. Auger kapta, a fából, gipszből és alumíniumból készült *Materialfluss* című alkotásáért, amely az anyag mozgásának illúzióját keltve szellemes, a kiállításon egyedülálló, aktuális ötlet.

RAJSLI Emese fordításai

Bela DURANCI

KRÓNIKA

ÜNNEPI KÖNYVHÉT – HATVAN-EGYEDSZER – Mintegy száz új címszót kínáltak a magyarországi könyvkiadók az idei budapesti Ünnepi Könyvhéten, amelyet szimbolikus gesztussal Göncz Árpád köztársasági elnök olvasóként nyitott meg. A vásárlók sorai most is ott kígyóztak a Vörösmarty és a Liszt Ferenc téren éppúgy, mint a Duna korzón, a Kálvin téren és a Vigadó utcában föllállított sátrak előtt. Legtöbben Esterházy Péter *Hrabal* könyvét, valamint Faludy György és Határ Győző válogatott verseskötetét dedikáltatták, de nagy volt a kereslet Spiró György *A Jövevény*, Mészöly Miklós *Wimbledoni jácint* és Mózes Attila regénye, valamint a Csiki László három regényét tartalmazó kötet iránt is. A könyvhét azonban mintha mégis a naplók jegyében telt volna el: a Márai Sándor Művei sorozatban jelent meg az írónak 1943–44-ben készült naplója, amely valójában első része a Nyugaton megjelent öt kötetének. Napló és védőbeszédek az alcíme Szabó Lőrinc naplójának, s tulajdonképpen naplóként olvasandó Fejtő Ferenc *Budapesttől Párizsig* kötete is. Illyés Gyula újabb naplókötete az 1973-ban és az azt követő évben született jegyzeteit tartalmazza. Weöres Sándor emlékezetére pedig a *Magyar Orpheus* címmel látott napvilágot egy reprezentatív könyv.

A külföldi szerzők könyvei között ott láttuk Rilke válogatott prózai munkáit, Márquez *Szerlem a kolera idején*, Bohumil Hrabal *Harlekin milliói* és Szolzsenyicin *Rakosztály* című könyvét.

Az idén a külföldi magyar könyvkiadók is kivétel nélkül ott voltak, a legnagyobb választékot ezúttal is a Forum kínálta. Öt szerzőnk, Ács Károly, Bori Imre, Brasnyó István, Hódi Sándor és Jung Károly dedikált.

A VAJDASÁGI MÚZEUM ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSA – Június elején ünnepélyes kezetek között fölavatták az újjáépült Vajdasági Múzeum állandó kiállítását. A több mint 2000 négyzetméternyi területen a kiállítás egyidejűleg három területről világítja meg Vajdaság múltját: régészeti, történelmi és etnológiai szempontból. Különösen az őskori és a római kori leletek értékesek, de most nyílt először lehetőség arra is, hogy egy helyen mutassák be tartományunk gazdag népművészetét. Erre az állandó kiállításra egyébként negyvenöt évi varakozás után került sor.

ÚJ HETILAP – A NAPLÓ – Szabadelvű hetilap, hirdeti fejléce alatt a május eleje óta megjelenő *Napló* című újság, amelyet – igaz, szabadkai helymegjelöléssel – az Újvidéki Televízió két munkatársa, Bódis Gábor és Németh Árpád indított. A lap főmunkatársai között van Tolnai Ottó is, aki az irodalmi rovatot szerkeszti.

Az első szám vezércikkében a lap célkitűzéseiről a következőket olvashatjuk: „Olyan lapot igyekszünk írni, amelyet az Olvasó a tartalma miatt vár minden héten. És amelyet segít eligazítani a napilapok által kilövellt információk rengetegében. Segít majd abban is, hogy könnyebben feltaláljuk magunkat a mind bizonytalanabb múlt feltárásában. A múltból kölcsönöztük nevünket is, a valamikori Bács megyei Naplótól. A majd négy évtizedig »futó« szabadkai napilap szabadelvűsége ragadott meg bennünket. A mi liberalizmusunk is abban rejlik, hogy szabad teret adunk a gondolatoknak. Ütközzenek, de ne üssék egymást agyon. És egyik se uralkodjon a többi felett. Mert azt már ismerjük, többé nem kérünk belőle.”

A JUGOSZLÁV-MAGYAR TANKÖNYVI VÉGYES BIZOTTSÁG HÚSZ ÉVE – A Jugoszláv–Magyar Tankönyvi Bizottság májusban ünnepelte megalapításának 20. évfordulóját. A *Gondolat* című ötnyelvű lapban Pastyik Ilona, a Tartományi Tankönyvkiadó Intézet szerkesztője többek között a következőket állapítja meg: „A vegyes bizottság megalakulása óta az együttműködés minden formájában számszerűen kimutatható jelentős eredményeket ért el. Pl. a jugoszláv tankönyvkiadók csaknem hetven tankönyv fordítását végezték el a magyar fél számára, a budapesti tankönyvkiadó közel félszáz Jugoszláviában készült magyar tankönyvből készített szakmai és nyelvi recenziót; a magyarországi szlovén nemzetiség számára Ljubljánban készültek nyelvkönyvek, 1968-ban pedig közös kiadványként nyolc tárgyról szerbhorvát–magyar, illetőleg magyar–szerbhorvát szakszógyűjtemény jelent meg az általános iskolák számára az újvidéki és a budapesti tankönyvkiadó gondozásában. Ezenkívül képeskönyv jelent meg közös kiadványként a környezetnyelv oktatásához az általános iskolák 1. és 2. osztálya számára. A képeskönyv gondozásába a csehszlovák kiadó is bekapcsolódott. Az együttműködés gyümölcsöző formája volt a tankönyvtételezés is. Az újvidéki tankönyvkiadó 1974-ig többször címszót vett át változtatás nélkül a budapesti kiadóktól a szakiskolák és a gyógypedagógiai iskolák számára. Ugyanakkor a budapesti kiadó is élt ezzel a lehetőséggel. Mennyiségét tekintve a tankönyvtételezés szinte példa nélküli az államközi kapcsolatokban.”

SZIRMAI-CENTENÁRIUM – Szirmai Károly születésének századik évfordulója tiszteletére Titoverbáson és Temerinben emlékünnepeket rendeztek, amelyen az író életútját és irodalmi munkásságát dr. Bori Imre akadémikus és Bordás Győző magiszter méltatta. A temerini ünnepség keretében Herceg János író fölavatta az író emlékszobáját (ihletett hangú írását szépirodalmi mellékletünkben közöljük), és itt mutatták be folyóiratunk júniusi Szirmai-emlékszámát. Az év végéig *Veszteglő vonatok* címmel megjelenik az író két háború között írt novelláinak gyűjteménye, a Magyar Tanszék pedig tudományos tanácskozást szervez munkásságáról.

MAJOROS SÁNDOR SINKÓ-DÍJA – Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszéke alapította Sinkó-díjat az idén Majoros Sándor érdemelte ki *A visszhangkísérlés* című novelláskötetével.

KUSTURICA ORSON WELLES-DÍJA – Emir Kusturica filmrendezőnk kapta az ideai Orson Welles-díjat Ház az égben című nagy sikerű alkotásáért. Mint ismeretes, ezt a díjat a legjobb nem angol nyelvű alkotásnak ítélik oda. Az elismerést egyébként 31 ország 1032 filmrendezőjének szavazata alapján osztották ki.

MEGALAKULT A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR MŰVELŐDÉSI TÁRSASÁG – Az Újvidéki Színház kistermében tartotta június 24-én alakuló gyűlését A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, melynek célja az alkotó tevékenység közösségi serkentése, az alkotói eredmények szervezett népszerűsítése, az íráskultúra nemzetiségi szerepének fokozottabb érvényesítése és a magyar nemzeti kultúra egészébe való bekapcsolódás ösztönzése, a délszláv és az ország más nemzeti-nemzetiségi íráskultúráival való kapcsolatok tervszerű ápolása, valamint az alkotói érdekvédelem, az önszegélyezés, a szerzői/emberi jogvédelem. A kezdeményezőbizottság felkérésére mintegy 150 alapító tag vett részt, illetve jelentkezett levelben. A JMMT a jugoszláviai magyar írók, tudósok, kritikusok, publicisták, társadalom- és természettudományi, illetve műszaki szakírók, mű- és szakfordítók, kultúránépszerűsítők, valamint a más anyanyelvű, de magyar kultúrával is alkotói kapcsolatban álló jugoszláviai írók, műfordítók, komparatisták önkéntes, demokratikus és független társulása. A JMMT szándéka, hogy megkülönböztetett gondot fordítson azon tudományágak és műfajok ápolására, amelyeknek kifejezettebb nemzetiségi fontossága is van. Ennek érdekében együttműködni kíván minden hasonló jellegű intézménnyel és társulással. Az alapító közgyűlés megválasztotta a 15 tagú vezetőséget, melynek elnöke dr. Bosnyák István egyetemi tanár, titkára Torok Csaba újságíró-költő. (G. L.)

STERIJA-DÍJAK – A 35. jugoszláv színházi fesztivál bírálobizottsága a fesztivál legjobb előadásává a szkopjei *Bábel tornya* nyilvánította, melynek rendezője, Slobodan Unkovszki is díjat kapott. Az öt színészi díjat Milena Zupancić (*Fal, tó*), Danilo Stojković (*A profi*), Ljiljana Bogojević-Jovanovszka (*Bábel tornya*), Žarko Laušević (*Szent Száva*) és Janez Škof (*Viktor, avagy Az ifjúság napja*) érdemelte ki. Marina Čuturilo a legjobb díszletért, Diana Košec-Bourek pedig a legjobb jelmezért részesült Sterija-díjban. A legjobb kortárs dráma Dušan Jovanović alkotása, a *Fal, tó*. Aleksandar Popović kapta a vígjátékért járó díjat *A krédlikakasért*.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Szentkuthy Miklós: Wagner (esszé) 835
Fekete J. József: Orpheus visszaint (feljegyzések Szentkuthy Miklós kiadatlan műveinek megjelentetéséről) 839
Vajda Gábor: Alkotó ismeretterjesztés (Gáll Ernő: Kelet-európai írástudók és a nemzeti-nemzetiségi törekvések) 847
Sebők Zoltán: Miért utazott Roland Barthes Japánba? 854

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Hász-Fehér Katalin: Disszidencia és racionális miszticizmus (Mirko Kovač: Égbéli jegyespár) 859
Szabó Katalin: Pillanatképek Hermann életéből (Kalapis Rókus: Kis keleti nők nincsenek) 864
Csapó Julianna: Ismeretlen tájakon (A lehetséges változat. A jugoszláviai román költészet antológiája) 867
Gerold László: Versek ebből a parázna időből (Tompa Gábor: Óra, árnyékok. Tompa Gábor: Készenlét) 870
Kontra Ferenc: „Földrengéskor a börtönfal leomlik...” (Csiki László: Titkos fegyverek, A céda nyelv, Adam Adam) 872

S z í n h á z

- Gerold László: Noteszlapok a Sterija Játékokról, avagy a Szent Száva és a többiek 876

K é p z ő m ű v é s z e t

- Bela Duranci: „Fehérben fehérrel...”; A 25. Zágrábi Szalon 880

KRÓNKA

Ünnepi könyvhét – hatvanegyedszer; A Vajdasági Múzeum állandó kiállítás; Új hetilap – a *Napló*; A Jugoszláv–Magyar Tankönyvi Vegyes Bizottság húsz éve; Szirmai-centenárium; Majoros Sándor Sinkó-díja; Kusturica Orson Welles-díja; Megalakult A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság; Sterija-díjak 887

Számunkat a 25. Zágrábi Szalonon kiállított munkákkal illusztráltuk

A 813. oldalon Maurits Ferenc szövegrajza, a 823–828. oldalon Kerekes László illusztrációi, a 882. oldalon Kondor Béla alkotása

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1990. július–augusztus. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 50,00 dinár, fél évre 25,00 dinár. Egyes szám ára 5,00, kettős szám ára 10,00 dinár; külföldre egy évre 100,00 dinár, fél évre 50,00 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079.